

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(SİNOLOJİ) ANABİLİM DALI**

**RU VE MO DÜŞÜNCE EKOLLERİ'NDE ÖLÜM, CENAZE MERASİMİ VE
YAS KAVRAMI**

Yüksek Lisans Tezi

SEMA GÖKENÇ

Ankara - 2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(SİNOLOJİ) ANABİLİM DALI**

RU VE MO DÜŞÜNCE EKOLLERİ'NDE ÖLÜM, CENAZE MERASİMİ VE

YAS KAVRAMI

Yüksek Lisans Tezi

SEMA GÖKENÇ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç.Dr. İnci İNCE ERDOĞDU

Ankara – 2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
(SİNOLOJİ) ANABİLİM DALI

RU VE MO DÜŞÜNCE EKOLLERİ'NDE ÖLÜM, CENAZE MERASİMİ VE
YAS KAVRAMI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç.Dr. İnci İNCE ERDOĞDU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurullara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (.../.../20...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Sema GÖKENÇ

İmzası

.....

ÖNSÖZ

Ölüm, her bir canlının hayatında kaçınılmaz bir sonudur. Farklı inanç ve kültüre sahip olan ulusların ölüm düşünceleri ve ölümden sonra gerçekleştirilen cenaze merasimleri düşünceleri farklılık göstermektedir. Herkes için kaçınılmaz bir son olan ölüm oldukça ilginç bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Hele ki Çin toplumunda oldukça etkili olan iki düşünce ekolü Ru ve Mo ekolünün ölüm ve sonrasında gerçekleştirilen cenaze merasimleri düşüncesi bugünkü Çin toplumunun cenaze merasimi düşüncelerini şekillendirmektedir. Düşünceleri ve hareketleri ile toplumda örnek alınan Konfüçyüs ve farklı görüşleri olan Mo Zi'nın düşünceleri konuya farklı bir yaklaşım getirmektedir.

Tez çalışmam sürecinde tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. İnci İNCE ERDOĞDU'ya ve bu süreçte desteğini benden esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Bülent OKAY hocama teşekkürlerimi sunarım.

SEMA GÖKENÇ

ANKARA - 2015

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
GİRİŞ.....	IV
1.BÖLÜM	
DOĞUM, ÖLÜM VE YAS KAVRAMLARI.....	1
1.1.Çin’de Ölüm ve Ölüm Sonrası.....	1
1.1.1. Çin’de Cenaze Merasimi ve Mezar Kökeni.....	13
1.1.2. Ölüm ve Ölüm Sonrasının Çince İmlere Yansıması.....	22
1.2. İslamiyet’te Ölüm ve Ölüm Sonrası.....	29
1.3. Hinduizm’de Ölüm ve Ölüm Sonrası.....	31
2.BÖLÜM	
RU DÜŞÜNCE EKOLÜ’NDE ÖLÜM, CENAZE MERASİMİ VE YAS	
KAVRAMI.....	35
2.1. Ru Düşünce Ekolü’ne Genel Bakış.....	35
2.2. Ru Düşünce Ekolü’nde Ölüm ve Sonrası Hakkındaki Düşünceler.....	41
3. BÖLÜM	
MO DÜŞÜNCE EKOLÜ’NDE ÖLÜM, CENAZE MERASİMİ VE YAS	
KAVRAMI.....	67
3.1. Mo Düşünce Ekolü’ne Genel Bakış.....	67
3.2.Mo Düşünce Ekolü’nde Ölüm ve Sonrası Hakkındaki Düşünceler.....	69

4. BÖLÜM

“RU VE MO DÜŞÜNCE EKOLLERİ’NİN” ÖLÜM VE CENAZE MERASİMİ DÜŞÜNCELERİNİN KARŞILAŞTIRIŞMASI.....	86
4.1. Konfüçyüs’ün “ Li - Kurallara Uymak ” ve Mo Zi’nın “ Li - Fayda” İlkelerinin Karşılaştırılması.....	97
4.2.Konfüçyüs’ün “ Renai – İnsan Sevgisi” ve Mo Zi’nın “ Jianai – Evrensel Sevgi ” İlkelerinin Karşılaştırılması.....	101
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA.....	110
ÖZET.....	116
ABSTRACT.....	117

GİRİŞ

Ölüm konusunu işleyen bir yazı ya da makalenin pek iç açıcı olmayacağı düşünülebilir. Fakat çeşitli şekillerde rahatsızlık veren, korkulan kötü anılar yüzünden mümkün olduğu kadar az akla getirilmeye çalışılan ölümün kaçınılmaz bir olgu olduğunu herkes bilir. Ayrıca bu konunun önemli bir toplumsal analiz aracı olması da gözden kaçırılmayacak bir gerçektir. Bir toplumun kültürünü, toplumsal ve düşünce yapısını zaman içinde geçirdiği değişimi anlamak adına “ölüm” konusu son derece ilginç bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Bütün canlılar ve insanlar için kaçınılmaz bir son olan ölüm düşüncesi; toplumun düşünce yapısı ve dinlerine göre farklılık göstermektedir. Zira bir toplumun düşünce yapısı ve dini inançları ile bunu kültürüne yansıtması arasında büyük bir ilişki söz konusudur.

Sözlük anlamı ile canlılar için doğum; bir varlığın dünyaya gelmesi¹, yaşam; bir canlının hayatta olduğu süreyi kapsayan bir zaman dilimi², ölüm; canlının yaşamının biyolojik olarak sona ermesi ve hayati faaliyetlerinin kesin olarak son bulmasıdır.³

¹ Webster sözlüğü doğum kelime anlamı

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/birth>

² Webster sözlüğü yaşam kelime anlamı

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/life>

³ Webster sözlüğü ölüm kelime anlamı

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/death>

Yaşam süreci dünyada kalmak ve yaşamın sona ermesi süreci üç aşamadan meydana gelmektedir. Bu üçolguyu tek bir cümlede anlatmak gerekirse; doğumun bir canlının hayat çizgisinde başlangıç noktası olduğunu düşünürsek, bu çizginin sonu ölümü, doğum ile ölüm arasındaki kısmı ise yaşamı ifade eder. Yas, ölen bir canlı için hissedilen derin üzüntü, kişi için önemli olan ya da sevilen birinin kaybına verilen tepkidir.⁴ Nasıl ki doğum gerçekleştiği her türlü canlıda sevinç ve mutluluk duygusunu oluşturuyor ise, ölüm de beraberinde “yas” denilen üzüntü duygusunu oluşturur.

Ölüm doğumdan sonra yaşanılması gereken kaçınılmaz bir sonudur. Bir canlının dünyaya gelmesi ile mutluluk duyan insanoğlu, ölüm ve kaybetme halinde doğal olarak üzüntü duymaktadır. Ölümün gerçekleşmesi ile birlikte ölüm sonrasına dair, yapılması gereken bazı ritüeller ortaya çıkar. Bu ritüellerin defin öncesi ve defin sırasında yapılanlara “cenaze merasimi gelenekleri” denmektedir. Bu törenler uluslara göre çok büyük farklılıklar gösterse de, temelde ölüye karşı duyulan saygıyı ifade etme açısından evrenseldirler. Kimi toplumlar ölü için oda biçiminde mezar yaparken kimileri de ölü bedeni doğaya bırakır ve kimi toplumlarda ölüyle birlikte değerli eşyalar ve hatta canlı köleler gömmektedirler.

⁴ Webster sözlüğü yas kelime anlamı

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/mourning>

Ölen biri için toplumdan topluma farklılık gösteren defin öncesi hemen yapılması gereken bazı işlemler bulunmaktadır. Örneğin İslamiyete göre, ölünün göz kapaklarının kapatılması, çenesinin ve ayak başparmaklarının birbiri ile bağlanması, ölünün başında Kuran-ı Kerim okunması gibi.

Ölümünden sonraki ikinci aşama, cenazenin defin hazırlığıdır. İslamiyet'te ölü sessiz bir kalabalık tarafından mezara götürülürken, Çin geleneklerine göre cenazenin mezara götürülmesi sırasında müzik icra edilir.

Cenaze merasiminin ardından yas dönemi başlar. Yas ritüelleri de uluslara göre farklılık gösterebilir. Eski Türk geleneklerinde gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde kadınların siyah kıyafet giymesi ve siyah yazma bağlaması geleneği vardı. “Karalar bağlamak terimi” bu gelenekten ortaya çıkmıştır. Giyilen siyah renk yasda olduğunun göstergesi iken, Çin toplumunda yas rengi beyazdır. Kimi kültürlerde yas döneminde günler ve haftalar boyunca gelen konuklara yemek ikram edilirken kimi toplumlarda yas tutanlar yas süresi boyunca dünyevi isteklerden uzaklaşarak hiç bir iş yapmazlar. Yas süresi boyunca bedenlerine özen göstermeyerek, bakımsız halde yaşamlarını sürdürürler.

Bu tezi tezin konusu, Çin'de Ru ve Mo Düşünce Ekolleri'nde ölüm, cenaze merasimi ve yas kavramlarının incelenmesidir. Bu kavramları ele alırken Çin'deki

önemli düşünce akımlarından Ru ve Mo Düşünce Ekolleri'nin pencerelerinden bakarak ölüm ve ölüm sonrası düşünceleri incelenmiştir. Bu iki düşünce ekolünün ölüm, cenaze merasimi ve yas kavramları hakkında neler düşündükleri ve bunun topluma olan yansımaları ele almaya çalıştım. Bu çalışmada özellikle Ru ekolündeki “Li - Kurallara Uymak” ve “Ren ai - İnsan Sevgisi” ilkeleri ile Mo ekolündeki “Li - Faydacılık” ve “Jian ai, Evrensel Sevgi” ilkeleri ele alınmıştır.

Ru ekolü kurucusu Konfüçyüs, kendisinden önceki dönemlerde cenaze merasimlerinin savurgan şekilde gerçekleştirdiğini düşünerek, cenaze merasimlerinde sadeleşmeye gitmiştir. Ancak, Konfüçyüs'ün cenaze merasimi, Mo Zi'nın cenaze merasimi düşüncesi ile karşılaştırıldığında, yine de Konfüçyüs'ün savunduğu merasimlerin çok masraflı ve abartılı olduğu görülmüştür. Konfüçyüs'ün savunduğu cenaze merasimi şiddetle eleştirilmiştir. Ru ve Mo düşünce ekollerinin ölüm ve ölüm sonrası hakkındaki düşünceleri toplumu ve kendisinden sonra gelen nesilleri derinden etkilemiştir. Her iki düşünce ekolü de ölümden sonra cenaze merasimi gerçekleştirmeyi savunurken, uyguladıkları yöntem farklılık göstermektedir. Cenaze merasimiden sonra gerçekleştirilen ritüelleri incelediğimizde, Çin toplumunda ölümün bir son olmadığı ve ölümden sonra da hayatın devam ettiği düşüncesinin var olduğunu görmekteyiz.

Bu çalışma sırasında, Konfüçyüs düşüncelerini yansıtan Lunyu ve beş klasik

kitaptan biri olan Li Ji temel eser olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada Hanyu Pinyin sistemi kullanılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için görsel olarak desteklenmiştir.

1. BÖLÜM

DOĞUM, ÖLÜM VE YAS KAVRAMLARI

1.1.Çin’de Ölüm ve Ölüm Sonrası

Çin medeniyeti, yaklaşık 5 bin yıllık yazılı tarihi ile dünyanın en eski medeniyetlerinden biridir. Sahip olduğu geniş toprakları, zengin tarihi ile Çin tartışmasız kültürel açıdan en zengin ülkelerden biri olmaktadır. Özellikle dünyanın geri kalanı ile kıyaslandığında Çin’in kendine has, kendi içerisinde bile çeşitlilik gösteren birçok kültürel değerleri olduğu rahatlıkla görülebilir. Giriş bölümünde bahsettiğimiz gibi doğum ile duyduğumuz mutluluk, ölüm ile duyduğumuz üzüntü hissi evrensel olsa da bunları ifade şeklimiz, sahip olduğumuz kültür ve inanca göre büyük farklılık gösterebilir. Çünkü bir medeniyetin doğum, ölüm ve yas merasimlerini yerine getiriş şekli ile dini inancı arasında büyük bir ilişki vardır. Tıpkı diğer milletler gibi şüphesiz ki Çin’in de kendi içerisinde sahip olduğu birçok dini inancı vardır. Bu kültürel çeşitlilik ve zenginlik Çin’in bünyesinde 56 etnik grubu barındırmasından gelir. Ölümden sonra gerçekleştirilen cenaze merasimleri ve ölüm sonrası düşüncesi toplumun düşünce ve inancı ile yakından alakalı olup farklılık göstermektedir. Çünkü insanlığın başlangıcı doğum ve bitişi olan ölüm kuralları toplumdaki ahlaki değerler ve dini inanışlara göre şekillenmektedir.

Öncelikle dünyanın her yerinde, Çinlilerin hiç bir dini inancı yok mudur? Sorusu mevcuttur. Dünyanın bir çok yerinde insanlar Çin'i ünlü düşünür Konfüçyüs ile bağdaştırmaktadır. Çin kültürünün temsilcisi olan ve bundan 2500 yıl öncesinde yaşayan bilge kişi'nin öğretilerinin Çin kültürüne çok büyük etkisi vardır. Fakat Konfüçyüs düşünce yapısı ve kültürünün Çin'de büyük bir etkisi olması, Çin toplumunun herhangi bir dini olmadığı anlamına gelmemektedir.⁵ Çin'de geçmişten günümüze etkili olan Şamanizm, Budizm, Taoizm, İslam dinlerinin ölüm düşünceleri ve ölüm sonrasında gerçekleştirdiği merasimler farklılık göstermektedir. Örneğin Çin'in en eski dini olarak kabul edilen Şamanizm'de düzenlenen merasimlerde ataların ruhlarına kurban kesilmektedir. Ölmüş atalara kurban kesmek ataya saygının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Dini inanca ve toplumdaki düşünceye göre farklılık gösteren doğum ve ölüm kavramı hayatın değişmeyen iki gerçeği olup, insan hayatını oluşturan temel taşlardan ikisidir. İnsan yaşamından sonra ölüm ile buluşacak ve ayrı bir süreç başlayacaktır. Çin toplumunun ilk çağlardan günümüze kadar gelen ölüm kavramı ve ölümden sonra gerçekleştirilen merasimler ve ruh inancına dair düşüncelerinden genel olarak bahsetmek Çin'in ölüm olgusu ve ölüme karşı bakış açılarını anlamamıza katkıda bulunacaktır.

Öncelikle Çin toplumunda ölümden sonra ruhun var olduğu düşüncesi oluşmuştur.

⁵ Zheng Qian, **China's Ethnic Groups and Religions**, Çev.:Hou Xiaocui, Rong Xueqin, Huang Ying, China International Press, 2010, sf: 144

Çin toplumunda ruhun var olduğu düşüncesinin oluşum sürecine bakacak olursak, antik zamanlarda, insanlar uygarlaşmamış durumda iken ölünün defnedilmesi gibi bir durum olmamakla beraber insanlarda ruh ve hayatletin var olduğu düşüncesi yoktu. Ölümünden sonra bulunan çözüm, bedenin açık bir alanda ortada öylece bırakılmasıydı. Hatta bazı dönemlerde, bedenin ortada kalmasına dayanamayıp, bedeni parçalara ayırıp yiyorlardı. O zamanki yaşam şartları oldukça kötü haldeydi. Dolayısıyla, o dönemde yaşayan insanlar ölüyü ortadan kaldırmak için cesedi yeme çözümünü uygulamışlardır. Bu konu ile alakalı Meng Zi'nın (孟子) Yueteng Wengong (月滕文公上) kayıtlarında şu şekilde geçmektedir: “Eski dönemdeki insanlar ölü için defin gerçekleştirmezlerdi. Yakınları öldüğünde cesedi ortadan kaldırmak için onu yeme yöntemini düşünmüş ve uygulamışlardır. Bunu yapan insanlar tıpkı bir sinek gibi cesedin başına üşüşmüşlerdir.”⁶⁷ Daha sonra insanoğlu kendi bedeninin canlı bir varlık olduğunun farkına vardığında, bedeninin bir gün yok olacağına ve yaşamın son bulacağına inanmıştır. Bunu fark etmesiyle ölünün bir şekilde ortadan kaldırılması gerektiğinin de farkına varmıştır. İlkel çağlarda, insanların ölüme karşı hisleri çok karışık ve karmaşık haldeydi. İnsanlar sevdiği kişiyi kaybettiği için ölüme karşı nefreti söz konusuydu. Aynı zamanda, ölüye karşı

⁶ Zhu Xi (朱熹), **Dört Kitap Açıklamaları** (四书章句集注), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011, sf:251

⁷ Guang Zhan Jian, **Ru Tu Wei An** (入土为安-图说古代丧葬礼), Guangling Shushe(广陵书社), 2004, sf: 1

da sonsuz saygıları vardı. O dönemde insanlarda iki tür düşünce oluşmuştur. Birincisi, insanlar bu dünyanın bir son olduğuna inanmışlar ve ölümün geçici olduğu düşüncesini kabul etmişlerdir. İkincisi ise öldükten sonra bedenin tamamen çürümesi ile ruhlar âleminin olduğu bir hayat olduğunu düşünmüşlerdir. Dolayısıyla, bu tür düşünceler insanları öldükten sonra yeni bir hayatın var olduğu düşüncesine sevk ederek, ruhun ölmediği fakat başka bir dünyaya gireceği düşüncesini oluşturmuştur. İnsanların rüyalarında ölen yakınlarını görmesi ve tıpkı hayatta gibi davranması beden ölse bile ruhun hala yaşadığına örnektir. Beden ölse de ruhun var olduğu düşüncesi, ruhun iyi ya da kötü işler yapabileceği inancını da beraberinde getirmiştir.⁸ Bilim adamları Yontma Taş Devri'nden itibaren, insanların ruhun var olduğu düşüncesine inandığını düşünmektedir. Shuo Yuan (说苑) kayıtlarında Konfüçyüs ve öğrencisi Zi Gong'un bir konuşması vardır. Zi Gong (子贡)⁹ Konfüçyüs'e sorar: "Öldükten sonra bilinç var mıdır?" Konfüçyüs ise şu şekilde cevap verir: "Eğer ben öldükten sonra bilincin var olduğunu söylersem, bu sefer evlatlar yaşayanların hayatta olmasını engelinecek ve ölümden sonra çok abartılı cenaze merasimleri gerçekleştirecekler. Eğer ben öldükten sonra bilincin olmadığını

⁸ Guang Zhan Jian, Ru Tu Wei An (入土为安-图说古代丧葬礼), Guangling Shushe (广陵书社), 2004, sf: 1

⁹ Zi Gong (子贡), Konfüçyüs'ten 31 yaş genç olan öğrencisi Zi Gong, kısa sürede Konfüçyüs'ün düşünce sistem ve temellerini kavramış ve yetenekli bir konuşmacı ve daha sonrasında devlet adamı olmuştur.

söylersem, o zaman evlatlar örnek evlat ilkesini göz ardı edip ölüyü gömmeyecekler bile. Bilincin var olup olmadığını ancak sen öldüğünde anlayabilirsin.”¹⁰ Konfüçyüs’ün öğrencisi Zi Gong’un sorduğu bu sorudan da anlayacağımız üzere o dönemde toplumda öldükten sonra ruhun var olduğu inancı vardır. Zi Gong bu konu hakkında tereddütleri olduğu için konuyu hocasına sorarak doğrulamasını istemiştir. O dönemde ruhun var olduğu düşüncesinin yanında ruh ile ilgilenmek ve ruhun daha rahat etmesini sağlamak düşüncesi de vardı. Bu yüzden eski dönemde yaşayan insanlar ölüye ve ölüm sonrasında gerçekleştirilen merasimlere çok önem verirlerdi. Ruhun var olduğu düşüncesinin ortaya çıkması cenaze merasimi geleneğinin oluşmasına, şekillenmesine ve gelişmesine sebep olmuştur. Ayrıca eski çağlarda yaşayan insanlar, ölen yaşlı kişiye çok saygı duyarlardı. Yaşlı kişi hayatta iken ona zarar verdikleri takdirde, öldüğünde ruhunun öç alacağına inanıyorlardı. Bu yüzden, insanlar özellikle yaşlı kişiler öldüğünde ölünün uğurlanmasından, gömülmesine ve kurban adamaya kadar çok fazla dikkat eder ve özen gösterirlerdi. Bu şekilde kendilerini kötü ruhtan koruyacaklarına inanıyorlardı. Ruhun var olduğuna inanmaları ve ruhun yaşayanları rahatsız edeceği düşüncesiyle ölüyü uğurlama ve cenaze merasimleri gibi kurallar ortaya çıkmıştır.¹¹ İlkbahar ve Sonbahar Dönemi

¹⁰ **Shuo Yuan (说苑)**, (Shuo Yuan: Ön Qin döneminden Batı Han Hanedanlığına kadar hikâye ve anekdotlar koleksiyonu)

¹¹ Guang Zhan Jian, **Ru Tu Wei An (入土为安-图说古代丧葬礼)**, Guangling Shushe (广陵书社), 2004, sf: 4

düşünürlerinden Xun Zi (荀子), ölümden sonra düzenlenen cenaze merasimlerinden bahsederek şöyle demiştir: “İnsanın öldükten sonraki hayatı tıpkı ölmeyen önce yaşadığı hayata benzer. Ölen kişi için cenaze merasimi düzenlemek, kurban sunmak ölüye gösterilen saygıdır. Bu yüzden ölü hayatta iken nasıl yaşadı ve ise öldükten sonra ölü için gerçekleştirilen merasimler ve ona yapılan mezar hayattaki kimliğine ve yaşayış tarzına uygun olmalıdır. Ölüm tıpkı doğum gibi bir başlangıçtır.”¹²

Ruhun yaşadığı düşüncesi, ölümden sonra kişiye ölmeyen önceki hayatı sağlama düşüncesi oluşturmuştur. Dolayısıyla, mezar ölümden sonra ölünün yaşayacağı yer olarak düşünülmektedir. Bazı mezarlar kişinin ölmeyen önceki yaşadığı evinin odasına birebir benzemektedir. Eski dönemdeki bir çok mezar mimari ve şekil olarak mağara odalarına benzemektedir. Xi Bei'deki (西北) arkeolojik kazılarda, tarih öncesinde tamamıyla mağara şeklinde mezar odaları görülmüştür. Üzerinden tam 4000 yılı aşkın zaman geçmiştir. Mezar alanı şekil olarak tümsek anlamına gelen tu (冢) imine benzemektedir. Mağara ve oda şeklindeki mezarlar, ölünün ölmeyen önceki yaşamı dikkate alınarak oluşturulduğunun göstergesidir. Örnek verecek olursak, Eski dönemde Çin'in kuzey bölgesindeki bazı etnik gruplar bir uqurum kenarı ya da oydukları mağarada yaşarlardı. O dönemdeki insanlar, ölümden sonra yaşayacağı yerin ölmeyen önceki yaşam tarzı ve yaşam alışkanlığına göre olması gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla, öldükten sonra tabut bir uqurum ya da

¹² Guang Zhan Jian, Ru Tu Wei An (入土为安-图说古代丧葬礼), Guangling Shushe (广陵书社), 2004, sf: 1

kayalığın kenarına asılmaktadır. Tabutun bu şekilde kayalıklara asılmasının nedeni, ölünün hayatta iken yaşam şeklinin öldükten sonraya da yansımadır.¹³

Çin toplumu ölüme ve ölümün ardından gerçekleştirilen cenaze merasimlerine ve ölünün gittiği yerde huzurlu olmasına çok önem vermektedir. Her toplumda olduğu gibi Çinlilerde de ölen yakınları ya da aile bireyleri ardından üzüntü ve kederlerini dile getirmek için ağlama merasimleri gerçekleştirmektedir. Üzüntü ve kederlerini dile getirmenin dışında ölünün ardından ağlamanın amacı çevredeki insanların ve komşuların ölüm haberini almalarını sağlamaktır. Tang ve Song Hanedanlığı döneminde ise ölüm haberini duyurmak için maytap patlatılırdı. Maytap sesini duyan komşular ve çevredekiler ailede ölüm gerçekleştiğini anlardı. Ağlama sesini duyan insanlar ailede ölüm olduğunu anlayacak ve yas süreci başlayarak şarkı söyleme, müzik dinleme gibi eğlence aktivitelerine ara vereceklerdi.¹⁴ Çin toplumunda ölünün ardından sessizce ağlama ya da dövünerek ağıt şeklinde ağlama gerçekleştirilir. Eski dönemde yaşayan insanlar ölünün ardından bağırarak yumruklarlar ve ayaklarını hızlıca yere vurarak ağlardı. Çin toplumu geleneklerine göre, ölen kişinin evlat ve torunları üzüntüsünü ve yasta olduğunu göstermek için

¹³ Guang Zhan Jian, **Ru Tu Wei An** (入土为安-图说古代丧葬礼), Guangling Shushe (广陵书社), 2004, sf: 3

¹⁴ Qiang Dong, **Funeral**, Çev. Ru Chen, Anhui Renmin Chubanshe (安徽人民出版社), 2013, sf: 1, 35

yüksek sesle ağlamalıdır. Aksi takdirde evlat olmanın görevini yerine getirmediği ve vefasız olduğu düşünülmektedir. Ölünün ardından gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde söylenen şarkı ve ağıtlar bölgeye ve azınlıklara göre farklılık göstermektedir. Örneğin, Zhuang etnik grubunda (壮族) ölünün başında ağıt yakan iki kişi olmalıdır. Ağıtı yakanlar amca ve yiğen rolüne girer ve tüm gece soru cevap şeklinde, gelecek nesillere ölen kişinin ve atalarının iyiliklerini ve başarılarını överek ağıt yakarlardı. Yi etnik grubunda (彝族) dört kişi toplanarak ölünün etrafında ayaklarını yere vurarak dans ederler ve bu şekilde yapmalarının cehenneme gidilecek yoldaki kötülükleri ayakaltında çiğnediklerini düşünürlerdi. Ölünün tabuta koyulduktan sonra, tabut gömmeden önce biraz bekletilir ve ana salonun batı yönüne yerleştirilirdi.¹⁵ Gerçekleştirilen cenaze merasimleri ve yas süreci bölgeye ve azınlıklara göre farklılık göstermesinin yanında toplumdaki insanların statüsü ve durumuna göre de farklılık göstermektedir. Eski dönemlerde, zengin ailelerin gerçekleştirdiği cenaze merasimlerine dair sert kurallar söz konusuydu. Kişinin öldüğü gün ailede kutsal gün kabul edilirdi. O gün aile keder ve üzüntü içinde ağlayarak ağıt yakardı. Cenaze merasimi için hazırlıklar yapılır ve ölü evin ortasına koyulurdu. Tüm akrabalar ve merasime katılacak kişiler yas kıyafetlerini giyer ve ağıt yakarlardı. Sadece merasime katılan kadınların ağlamasına izin verilmezdi. Cenaze merasiminde kurban sunmayı düzenleyen kişi eline bir parça kumaş parçası

¹⁵ Qiang Dong, **Funeral**, Çev. Ru Chen, Anhui Renmin Chubanshe (安徽人民出版社), 2013, sf: 43-44

alarak, üç kez “Yixi (噫嘻)” sesi çıkararak, ölünün tanrıya doğru yola çıkma vaktinin geldiğini bildirirdi.¹⁶ Cenaze merasimi eşyaları önceden hazırlanmaya başlanırdı. Ölünün hayatta iken kullandığı ok, silah, kalkan gibi eşyalar önceden hazırlanarak sergilenirdi. Yine ölünün hayatta iken kullandığı günlük kullanım eşyaları ölünün gittiği diğer dünyada ihtiyacı olacağı düşüncesiyle ölüyle beraber gömülürdü. Bunun dışında, eski zamanlarda devlet görevlisinin ölümünde gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde genellikle askeri ordu törenleri yapılırdı. Han Hanedanlığı hükümdar Wu (武帝)¹⁷ döneminde, General Huo (将军霍) öldüğünde hükümdar Wu, Xuanjia Jun (玄甲军) ordusunu generalin cenaze merasimine göndermiştir. Ordu cenazenin evden mezara kadar götürülmesine eşlik etmiştir. Geçmişte düzenlenen cenaze merasimlerinde, müzikli merasimler düzenlenir ve çeşitli enstrümanlar çalınırdı. Han ve Tang Hanedanlıkları döneminde, sadece devlet bünyesinde ölen birinin cenaze merasiminde müzik enstrümanları çalınırdı. Tang ve Song Hanedanlıkları döneminde ise, halk ve sıradan insanların cenaze merasimlerinde de müzik enstrümanları çalınırdı. Bu gelenek o zamanlardan

¹⁶ Qiang Dong, **Funeral**, Çev.: Ru Chen, Anhui Renmin Chubanshe (安徽人民出版社), 2013, sf: 35-36

¹⁷ Han Wu Di (汉武帝) Han Hanedanlığı'nın yedinci hükümdarıdır. M.Ö. 141-M.Ö.87 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. Asıl adı Liu Che olan imparator, döneminde Çin topraklarını çok geniş sınırlara ulaştı. İmparatorluk sınırları batıda Kırgızistan'dan doğuda Kore'ye, kuzeydeyse Vietnam'a kadar uzandı.

günümüze kadar gelmiştir.¹⁸

Çin toplumunda gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde, ölümden sonra üçüncü ve yedinci günde özel merasimler gerçekleştirilmektedir. Öldükten sonraki üçüncü gün, ilk kurban günü olarak adlandırılırdı. Geleneksel adetlere göre, kişinin ölümünün üçüncü günü, ölüye kurban sunma günüdür. O gün üçüncü günü karşılama ve üçüncü günü gönderme töreni olarak adlandırılır ve cenaze merasimlerindeki en önemli törendir. Aynı zamanda, üçüncü günde kurban sunmanın dışında, gümüş eşyalar, at ve at arabaları yakılırdı. Öldükten sonra üçüncü günde ruhun kesin olarak diğer dünyaya gittiğine inanıldığı için tüm bunlar üçüncü günde yapılırdı. Ölen kişinin yakınları ve aile bireyleri ölünün cennete gitmesini ve diğer dünyada mutlu olmasını dilemektedir. Ruhun diğer dünyaya vardığı ölümünün üçüncü gününde, Budistler ilahli vecizeler söyleyerek ölünün hayatı boyunca yaptığı günahları çıkarırlar. Dolayısıyla, Çin toplumunda ölümden sonraki üçüncü gün çok önemlidir.¹⁹

Ölümden sonra üçüncü günün önemli olması dışında yedinci günde önemlidir.

¹⁸ Qiang Dong, **Funeral**, Çev. Ru Chen, Anhui Renmin Chubanshe (安徽人民出版社), 2013, sf: 38

¹⁹ Qiang Dong, **Funeral**, Çev. Ru Chen, Anhui Renmin Chubanshe (安徽人民出版社), 2013, sf: 49-55

Ölüm ardından düzenlenen cenaze merasimlerinden sonra, her yedi günde bir ölüm kurban sunulur. Beşinci yedi günde yani otuz beşinde şarkı söyleme töreni düzenlenir. Tüm arkadaş ve akrabalar otuz beşi yemeği düzenlerler. Çin toplumunda, ölünün yedisi için gerçekleştirilen merasimler bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Örneğin, Eski dönemlerde Guangzhou'da ölünün yedisini ailedeki evlenmiş kız düzenler ve düzenlemede tüm masraflardan kız ve eşi sorumlu olurdu. Toplumdaki inanışa göre, ölü bu yedinci günde gerçekten öldüğünün farkına varıp, öteki dünyadan ailesini ve yakınlarını gözetler. Dolayısıyla ölünün öteki dünyadan akrabalarını ve ailesini gözetlediği düşüncesiyle bu yedinci günde ölen kişinin akraba ve yakınları çeşitli törenler düzenlerler.²⁰

Ölüm ve ölüyle alakalı konuya dair, eski dönemde insanlar açık açık konuşmamışlardır. Li ji Quji kayıtlarında (礼记 曲礼) eski dönemlerdeki ahlak kurallarında, toplumdaki farklı seviyedeki insanların öldükten sonra farklı ünvanları olduğu ve hükümdar, soylu, prens, öldükten sonra hepsinin farklı ünvanları olacağı yazar. Bu tür ünvanlar çok öncesinde oluşmaktadır.²¹ İnsaların ölüme dair düşünceleri oldukça karmaşık olsa da, yapılan arkeolojik kazılar eski dönemde

²⁰ Qiang Dong, **Funeral**, Çev. Ru Chen, Anhui Renmin Chubanshe (安徽人民出版社), 2013, sf: 56-58

²¹ **Liji** (礼记), Quli (曲礼)

<http://ctext.org/liji/qu-li-ii> - 97

yaşayan insanların ölüm ve ölüm sonrası görüşlerini anlamamıza faydası olmaktadır. Chang Jiang, Yunnan, Youmou'da yapılan arkeolojik kazılarda, mezarla ölen çocukların küllerinin konulduğu testiler bulunmuştur. Testi ya da çömlekte birden üçe kadar kesilen yuvarlak delikler göze çarpmaktadır. Ölünün küllerinin koyulduğu testilerde açılan bu delikler ruh için bir geçiş yolu olduğu ve ruhun dışarı çıkmasını sağlamak için yapıldığı bilinmektedir. Bu da insanların öldükten sonra ruhun yaşayacağına inandığının kanıtıdır. Yine Banpo (半坡) kayıtlarında, gömülen ölümlerde ölümlerin çoğunun başının batı yöne koyulduğu fark edilmiştir. Sebebi ise ruhun batı yönünde rahat olacağı ve orada ruh ile ilgilenecek birinin olacağı düşüncesidir.

Çinlilerin ölüme ve ölüm sonrasında gerçekleştirilen cenaze merasimlerine verdiği önemin bir diğer göstergesi de günümüzde kutlananan Qingming Festivalidir (清明节). Qingming Festivali Çin ay takviminde 24 güneş teriminden biridir. Bu günde insanlar ölmüş yakınları ve atalarının mezarlarına giderek mezarlarını temizlerler. Hayaletler festivali olarakta adlandırılan bu gün, ölümlerin hatırlandığı bir gündür. İnsanlar ölüye karşı saygılarını ve hayırlı evlat olduklarını göstermek amacı ile bu günde mezarlara giderek, mezardaki yabani otları temizlerler, toprağı yenilerler, tütsü yakıp secde eder ve kâğıt para yakarlar. Qingming Festivali'nin kökeninin Han Hanedanlığı'na dayandığı söylenir. Qing ve Ming Hanedanlıkları'ndan beri, mezar temizleme geleneğı zirveye ulaşmıştır. Bazı insanlar mezar başında kâğıttan para yaktıkları gibi, kurban için on çeşit yemek hazırlarlar.

Halk geleneği olarak Qingming Festivali, mezar temizleme geleneği o zamandan günümüze gelmiştir.²²

Görüldüğü üzere, Çin toplumu ölüme ve ölüm sonrasına çok fazla önem vermektedir. Anlatılanlara istinaden, Çinliler öldükten sonra ruhun yok olmayacağına ve yaşadığına inanmaktadır. Bazı etnik gruplarda ölünün hayatta iken yaşam standartını öldüğünde de aynısını sağlamaya çalışması, ölüyle beraber ölünün gideceği yerde kullanması için eşyalar gömmesi gibi davranışlar bu durumun göstergesidir.

1.1.1. Çin Cenaze Merasimi'nde Mezar Kökeni

Öldükten sonra ruhun var olması inancı insanlarda ölümden sonra yaşayan ruh için cenaze merasiminin gerçekleştirilmesi gerektiği algısını oluşturmuştur. Eski dönemde öldükten sonra bedenin toprağa girmesi düşüncesinin huzur vereceğine inanılırdı. Defin türü etnik gruplara ve bölgeye göre farklılık göstermesinin yanında çoğunlukla ölüyü toprağa defnetme türü yaygındı. Ölüyü gömme ve defnetme anlamına gelen zang (葬) kelimesinde ölmek anlamına gelen si (死) imi vardır. Defnetmek ve gömmek anlamına gelmesinin yanısıra gizlemek, ortadan kaldırmak

²² Kuai Dashen, Qi Hong, **Chinese Folk Customs** (中国人的民俗世界), Çev.: Peng Ying, Anhui Wenyi Chubanshe (安徽文艺出版社), 2009, sf:20

anlamına da gelmektedir. Shuowen Jiezi'da açıklamasında, “zang” imi fal yazıtlarında insan bedeninin otlarla kaplı şekilde gömülmesi durumuna benzemesine işaret eder. Fal yazıtlarından sonra oluşan Xiaozhuan (小篆)²³ yazı formunda ise daha karışıktır. Açıklamasında, ölü bedeninin dağınık bir şekilde minder üzerine yatırılmasına benzer. Etrafı otlar ile kaplı şekildedir.²⁴ Yi Jing'de (周易)²⁵ bu konu ile alakalı şu şekilde bir ifade yer almaktadır: “Eski zamanların defin yöntemi, odun ve çıra kullanılarak ceseti sarmaktı.”²⁶ Buradan da anlıyoruz ki, eski defin türünde tabut yoktu ve kullanılmıyordu, tabutun yerine ceset odun ve çıra ile sarılarak yerin altına gömülüyordu. Eski dönemden kalma birçok mezar kazılıp bakıldığında, mezarlarda gerçekten de tabut olmadığı görülmüştür. Ölü toprağa gömüldükten sonra mezarın üstünde topraktan bir tümsek oluşturulurdu. Ünlü düşünür Konfüçyüs'ün konuşmalarında, “Eskiden, mezar tümsek şeklinde değildi” şeklinde geçer.²⁷

²³ Xiaozhuan (小篆), Fal yazıtlarından sonra oluşmuş Çince yazı formlarından biri.

²⁴ Bian Wei Hui (编委会) , **Shuowen Jiezi Daquan Ji (说文解字大全集)**, Zhongguo Huaqiao Chubanshe (中国华侨出版社), Beijing, 2011, sf:197

²⁵ “**Yi Jīng (易经), (Değişimler Kitabı)**”olarak adlandırılan kitap, Çin’ klasik metinlerinin en eskisi kabul edilen bilgeliğin kitabıdır. Metnin orijinlerin MÖ 2852 -2738 yıllarında yaşadığı söylenen ünlü bilge Fu Hsi'ye dayandığına inanılmaktadır.”

²⁶ “**Yi Jīng (易经)**”, **(Değişimler Kitabı)** , X ì íB ò l ü m ü (系辞上)

http://www.360doc.com/content/12/0308/23/8870387_192880896.shtml

²⁷ “**Lǐjì (礼记)**”, **(Ritüeller Klasığı)** , Tángōng Bölümü (檀弓上下)

Konfüçyüs dönemi öncesinde, cenaze ve defin işlemleri sadece toprak altı yani yerin altında yapılırdı. Ceset mezara gömülür ve ölünün gömüleceği yer önceden belli olmazdı sadece mezarı temsil eden tümsek ²⁸ vardı. Peki, Çin’de defin merasimlerinde mezarlara tümsek yapılması ne zaman başladı ve ne zaman gelişti? Öncelikle mezarın üzerine yapılan tümsek mezarın bir simgesi ve mezarın dekore edilmiş halidir. Ölü bedeninin toprağın altına gömülmesi ile yerin altında mezar levhası ve yerin üstünde de mezar taşının olması ile beraber tüm bunlardan sonra tümseğin gelişerek nasıl mezara dönüştüğü gibi soruların hepsinin cenaze merasimi ve defin işlemlerinde bir anlam ve önemi vardır.

Genel olarak Shang Hanedanlığı (商朝)²⁹ ve Batı Zhou Hanedanlığı’nın (西周)³⁰ ilk dönemlerinde, cenaze ve defin geleneklerinde sadece mezar yapma âdeti vardı fakat tümsek yapma geleneği yoktu. Sebebi ise en başlarda, üretim gücünün düşük olmasıydı. Ayrıca, yapılacak tümsek mezar için birçok finansal kaynak ve insan gücü harcanması gerekmektedir. Daha sonra ise, mezar üstüne tümsek yapılması bir tür gelenek ve sistem haline geldi. Shang Hanedanlığı döneminde

<http://ctext.org/liji/tan-gong-ii/ens> - 196

²⁸ Küçük boyutta ölünün yeri ve mezar sınırlarının belli olması için daire bi çimindeki toprak tümsek, küçük boyutta tümülüs.

²⁹ Shang Hanedanlığı (商朝), M.Ö. 1450 – M.Ö. 1050

³⁰ Batı Zhou Hanedanlığı (西周), M.Ö. 1046 - 771

mezar üstüne tümsek yapma geleneğinin olmadığını kayıtlardaki bir örnekle açıklayalım. Tarihteki, Shang hükümdarı Zhou (商纣王)³¹ gereksiz harcama yapan müsrif ve aynı zamanda da son derece zalim bir hükümdardı. Shang hükümdarı döneminin sonuna gelindiğinde, üretim gücü oldukça iyi bir seviyeye ulaştı. Hükümdar Zhou sürekli büyük ziyafetler verip gereksiz harcamalar yaparak oldukça savurgan bir hayat geçiriyordu. Tarih kayıtlarına baktığımızda, Hükümdar Zhou'a inşa edilen bir hükümdar mezarı bulunamadı. Üstelik sonraki nesillerin hükümdar Zhou'un mezarını çalıp talan ettiklerine dair herhangi bir bilgi de yoktu. 19.yy sonuna gelindiğinde, Henan eyaleti, Kuzey Anyang'da yapılan arkeolojik kazılarda hükümdar Zhou'un mezarına ait kalıntılar bulundu. Bu kalıntılar Yinsheng kalıntıları (殷墟) olarak adlandırılır. Yapılan arkeolojik çalışmalarda hükümdarın mezarı vardı fakat mezar üstüne yapılan bir mezar tümseği yoktu. Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde, Hükümdar Zhou'un mezar kalıntılarında mezarın olup tümseğin olmaması o zamanki cenaze ve defin kuralları hakkında açıkça bilgi vermektedir.³²

Savaşan Beylikler döneminde bir mezar tümseği inşa etmek şekil ve tarz olarak oldukça gelişmiştir. Bu dönemde inşa edilecek mezarın bir tarzı oluşmuştur.

³¹ Shang Hanedanlığı Kralı Zhou Wang (商纣王), M.Ö.1075 – 1046 yılları arası 29 yıl hüküm sürmüştür.

³² Xue Li Yong (薛理勇), **Sangzang Xisu (丧葬习俗)**, Shanghai Wenhua Chubanshe (上海文化出版社), Shanghai, 2010, sf:110

Mezarların üzerine topraktan tümsek yapılması, verimli topraklardaki suyun geri çekilmesini de önleyecek şekildeydi. Eski insanlar mezar inşa ederken, mezar yeri olarak genellikle eğimli olmayan dağ yamaçlarını seçerlerdi. Çoğunlukla da, yağmurlu mevsimlerde yağmurun mezara zarar vermesini ve mezarın hasar görmesini engellemek için mezarın etrafını daire şeklinde bir tümsek ile çevrelerlerdi. Mezarın etrafını çevreledikleri bu daire tümsek hem yağmur suyunun mezara hasar vermesini engeller hem de mezarın sınırlarını belirlemekteydi. Günümüzde ise, Çin'in güney bölgelerindeki mezarlarda halka şeklinde tümsekler inşa edilir.

Mezar üzerine tümsek yapılması konusunda farklı düşünürlerin farklı fikirler bulunmaktadır. Örneğin, Savaşan Beylikler Dönemi'nin (战国时代)³³ büyük düşünür ve edebiyatçısı Xun Zi (荀子) mezar üstüne tümsek yapma geleneğine karşı çıkmıştır. Xun Zi'nın çok ünlü bir sözü vardır: “Ölüyü toprağa gömmek ve toprağa zarar vermemek gerekir. Ölüyü toprağa defnetmek üstelik bir de mezar tümseği yapmak verimli topraklara zarar vermektedir.”³⁴ Sadece mezar olup tümseğin olmaması toprağın ekilmesini ve tarımı etkilemiyordu. Ama mezar üstüne tümsek yapmak toprağı ve tarımı etkiliyordu. Xun Zi söylediğı bu söz ile o dönemde mezar üstündeki tümseklerin çok olmasının verimli toprakları işgal edeceğini vurgulamıştır.

³³ Savaşan Beylikler Dönemi (战国时代,) M.Ö.475 – 221

³⁴ Cai Jing Xian(蔡景仙), **Xun Zi Jinqi Rensheng** (荀子进去人生), Qing Pingguo Shuju Zhongxin Pin (青苹果数据中心品)

Xun Zi'nın yaşadığı o dönemde mezarların üzerine tümsek yapmak çok yaygın ve popüler bir gelenek haline gelmiş olsa bile XunZi'ya göre, mezarların üzerine tümseklerin yapılması verimli toprakların kullanılmasını engelliyordu. Dolayısıyla Xun Zi mezar üzerine tümsek yapılmasına karşı çıkmıştır.³⁵

Olaya farklı bir açıdan bakan, Guan Zi (管子)³⁶ kayıtlarında inşa edilen mezarların başka bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği yazar. Birçok emek ve zorluklarla yer altında inşa edilen mezarlar aslında hem kaynakların hemde inan gücünün israf edilmesidir. Zorluklarla inşa edilen mezarların hükümdar ya da üst düzey subaylar için yapılması gerektiğini savunur. Bu şekilde hükümdar ve üst düzey subayların şanlı başarıları hem yayılmış hem de gelecek kuşallara aktarılmış olacaktır.³⁷

Üretim gücünün düştüğü ilk toplumlarda, yeme, içme ve giyinme sadece ihtiyaçları karşılamak için gerekli idi. Üretim gücünün belli bir seviyeye ulaşmasından sonra, yeme ve içmede güzel tat olgusu oluşmasıyla, giyinmede de dekorasyon ve aksesuar

³⁵ Xue Li Yong (薛理勇), **Sangzang Xisu (丧葬习俗)**, Shanghai Wenhua Chubanshe (上海文化出版社), Shanghai, 2010, sf:110

³⁶ **Guan Zi (管子)**, Çin Felsefesine dair materyallerin ansiklopedik derlemesi

³⁷ Xue Li Yong (薛理勇), **Sangzang Xisu (丧葬习俗)**, Shanghai Wenhua Chubanshe (上海文化出版社), Shanghai, 2010, sf:112

işlevi ortaya çıktı. Dolayısıyla, eski zamanlardaki ölünün defnedileceği mezarlar ölüyü ortadan kaldırmanın yanında mezarlarda dekorasyon ve süsleme işlevi de görülmüştür. Mezar üstüne tümsek yapılması ve mezar levhaları da sonradan oluşmuş bir işlevdir. Tümsek mezar ile alakalı Li Ji’de şu şekilde geçmektedir: “Konfüçyüs’ün babası öldükten sonra defnedileceği mezara gömülmüştür. Daha sonra Konfüçyüs’ün annesi öldüğünde, annesini babasının mezarına gömmüştür. Annesi ile babası aynı mezara gömülmüştür.³⁸ Konfüçyüs, annesinin ölümünden sonra pişmanlık duyarak duygularını şu şekilde ifade etmiştir: “Eski insanlar sadece mezar yapıyorlar, bunun dışında tümsek yapmıyorlar, fakat anne ve babamın mezarına tümsek yapmaz isem, daha sonra anne ve babamın mezar yerini bulamam.” Sürekli evden dışarda ve uzakta olan Konfüçyüs yıllar sonra evine döndüğünde kendi anne ve babasının mezarını bulamayacağı konusunda endişelenerek anne ve babasının mezarları üstüne yaklaşık 1 metre 32 cm yüksekliğinde bir tümsek yapmıştır. Mezarın üzerine tümseği inşa ettikten sonra Konfüçyüs evine dönmüştür. Defin merasimini tamamlayan Konfüçyüs eve dönmesine rağmen, talebesi aradan uzun zaman geçmesinden sonra Konfüçyüs’ün yanına döndü. Tam da o sırada, çok şiddetli bir yağmur yağıyordu. Konfüçyüs talebesine: “Neden bu kadar geç geldin?” diye sordu. Talebesi ise: “Anne ve babanın gömüldüğü o mezarda şiddetli yağmurdan dolayı çökme meydana geldi. Sen ayrıldıktan sonra, ben orada mezar

³⁸ “Liji (礼记)”, (Ritüeller Klasiği) Tángōng Bölümü (檀弓上下)

tümseğini tamir ediyordum.” şeklinde cevap verdi. Bunu duyan Konfüçyüs, bir süre sessizce bekledi, aradan uzun bir zaman geçtikten sonra ağlayarak: “eski insanların mezar tümseği tamir ettiklerini hiç duymamıştım.” dedi.³⁹ Konfüçyüs’ün yaşadığı ve anne ile babasının öldüğü o dönemde toplumda mezar üstüne tümsek yapma geleneği yoktu. Konfüçyüs, anne ve babası için mezar üstüne tümsek yapan ilk kişi de değildi. Fakat Konfüçyüs, hareketleri ve sözleri ile gelecek nesiller tarafından örnek alınan bir bilgindi. Dolayısıyla Konfüçyüs’ün annesinin mezarı üstüne tümsek yapma geleneği ilerleyen zamanlarda devam etmiştir. O zamandan sonra, tümsek anlamına gelen fen (坟) kelimesi ile mezar anlamına gelen mu (墓) kelimesi birleşerek mezar ve kabir anlamına gelen fenmu (坟墓) kelimesi oluştu ve mezar üstüne tümsek yapma geleneği sıradan bir hal alarak devam etti.⁴⁰

Konfüçyüs döneminde, kayıtlardan da anlaşıldığı üzere çok fazla sayıda tümsek mezar vardı. Konfüçyüs ben öldükten sonra benim için yapacağınız mezar, sadece bir basit bir mezar referans alınarak ona benzer bir şekilde olması yeterlidir diyerek kendine yapılacak mezar hakkında fikir vermiştir. Dolayısıyla, Konfüçyüs’ün mezarı isteğine göre çok basit yapılmıştır. Tahta levhalar kullanılarak mezarın dış duvarı

³⁹ “Lǐjì (礼记)”, (Ritüeller Klasığı) Tángōng Bölümü (檀弓上下)

<http://ctext.org/liji/tan-gong-ii/ens>

⁴⁰ Xue Li Yong (薛理勇), **Sangzang Xisu (丧葬习俗)**, Shanghai Wenhua Chubanshe (上海文化出版社), Shanghai, 2010, sf:109

çevrelenmiş ve çevrelenen duvar içisine toprak doldurulmuştur. Mezarın yapımı bir gün içinde tamamlanmıştır. Fakat yapılan mezarın, Konfüçyüs'ün fikrine uygun olup olmadığı net olarak bilinmemektedir.⁴¹

Eski çağlarda, hükümdarın mezarı, hükümdar mezarı (陵寝), hükümdarın kabri (陵墓) ve mezarlık (陵园) olarak adlandırılırdı. Hükümdarın mezarının çevresi çok geniş ve kapsamlıydı. Ayrıca, sıradan insanlar mezarın etrafına toprak surlar yaparak mezara “küçük dağ” adı vermişlerdir. Bunun yanısıra küçük dağ şeklindeki mezar şekil olarak Çin mantısı mantou’a⁴² benzemektedir. Şekil olarak benzediği için, bu mezar “toprak mantou (土馒头)” olarak adlandırılmıştı. Tang Döneminde ki Wang Fan Zhi (王梵志) adlı şair, “Şehrin Dışındaki Toprak Mantou (城外土馒头)” adlı şiirinde şu dizelere yer vermiştir:

城外土馒头，馅草在城里。

一人吃一个莫嫌没滋味。⁴³

Şehrin dışındaki toprak mantı, ot ile doldurulmuş şehrin içinde,

Her bir kişi için bir tane, hiç şüphesiz ki tatsız.

⁴¹ Xue Li Yong (薛理勇), **Sangzang Xisu (丧葬习俗)**, Shanghai Wenhua Chubanshe (上海文化出版社), Shanghai, 2010, sf:111

⁴² Mantou (馒头), Buharda pişen bir tür Çin çöreği

⁴³ Xue Li Yong (薛理勇), **Sangzang Xisu (丧葬习俗)**, Shanghai Wenhua Chubanshe (上海文化出版社), Shanghai, 2010, sf:112

Yukarıda geçen dizeler mezarın şekil olarak Çin mantısı mantou'a benzediğini vurgulamaktadır. O dönemlerde yapılan mezarlar tümsek ve küçük dağ şeklinde olduğu için şekil itibari ile doldurulmuş Çin mantısı olan mantou benzemektedir. Dolayısıyla bu mezara da toprak mantou adı verilmiştir. Eski dönemdeki mezarlar genellikle şehir dışında inşa edilirdi. Şiir de mantının içine konulan et malzemesi ölüye ve mantının dışındaki hamur ise mezara benzetilmektedir. Mantının içine et malzemesinin konularak kapatılmasıyla, ölünün mezara gömülmesi ve üzerinin de toprak ile kapatılması açısından benzetilmektedir. Ölümün her bir kişi için kaçınılmaz bir gerçek olduğu anlatılmaktadır. Şair bu şiir ile olaya mizahi bir yaklaşım getirmiştir.

1.1.2. Ölüm ve Ölüm Sonrasının Çince İmlere Yansıması

Çince karakterler en başta bir resim yazısı ve sembol işaretidir. En başta resim yazısı olan Çince zamanla yavaş yavaş değişerek günümüze kadar gelmiştir. Çince imler, gerçek hayatta var olan nesnelere göre oluşmuştur. Çince imlerin oluşum ve gelişimine takriben, imler çok fazla değişime uğramış ve her bir imin verdiği anlam zamanla değişim göstermiştir. Bu değişim, antik zamandaki durum ve olayları anlamamızı sağlamaktadır. Her bir Çince karakter verdiği anlam ile beraber, o dönem ve konu hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla, çince karakterlerin yazılı kayıt olmasının dışında, kültür habercisi olma işlevi de vardır.

Çin'in bilinen en eski yazı sistemi Fal yazıtları (甲骨文)⁴⁴ Shang Hanedanlığı döneminden kalmadır. Fal yazıtlarına genelde Sarı Irmak Havzası'nda rastlanmaktadır. Fal yazıtları Çin yazısının ilk örneklerini oluşturur. Daha sonra kullanılan Dazhuan, Shiguwen ve Jinwen Fal Yazıtlarındaki imlerin zaman içinde gelişmesiyle oluşmuş yazı formlarıdır.⁴⁵

Fal Yazıtları, Shang Hanedanlığı döneminde, gelişmiştir. Dolayısıyla, Shang Dönemi cenaze töreni ritüelinin oluşum dönemidir ve cenaze merasimi kurallarının temeli Shang Dönemi öncesinde mutlaka atılmıştır. Shang döneminde oluşan cenaze törenleri ritüelleri dönemin ekonomi ve düşüncesinin gelişmesiyle beraber ilerlemiştir. Toplumun gelişmesi ile beraber masraflı ve görkemli cenaze merasimleri ortaya çıkmıştır. Ölüm ve cenaze ile alakalı Çince karakterlerin zaman içerisinde gelişimi ve değişimi aslında ölüm sonrası ve cenaze merasimlerindeki gelişmeleri göstermektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde, Çince karakterler sözlüğü ve karakterlerin

⁴⁴ Fal Yazıtları (甲骨文), Shang Hanedanlığı Dönemi'nde kullanılan Çince'nin en eski yazı sistemidir. Kaplumbağa zırhı ya da inek kemikleri üzerine yazılan yazılardır. Fal yazıtları Shang Hanedanlığı Dönemi'nden kalmadır.

⁴⁵ Azertürk, Semine İmge, **Çivi Yazısı ve Çin'in Fal Yazıtları**, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:37, Kayseri, 2014, sf: 72

analizlerini içeren Shuo Wen Jie Zi⁴⁶ sözlüğünde ölüm ve ölüm sonrası ile alakalı bazı kelimelerin analizini yaparak bu karakterlerin içerdiği anlamları açıklayacağız.

- Si (死); Ölüm

Ölmek anlamına gelen “死” kelimesi fal yazıtlarında anlam olarak kuru kemiğe işaret etmektedir. Şekil olarak, insanın diz çökerek kuru kemiğin yanında oturmasına benzer. Fal yazıtlarına baktığımızda şekil olarak, o dönemdeki insanların ölüme karşı düşüncelerini görebiliriz. Ölümlerin iskeletine karşın, başın üstünden asılı olan kaşlar, çöken dizler ve diğer vücut uzuvları kişinin ölüm hakkındaki düşüncesini yansıtmaktadır. Kelimenin Shuowenjiezi'daki anlamı ise, insanın tüm her şeyden ayrılması ve hayatın son bulmasıdır. Zaman içerisinde kelimelerin anlamlarında değişiklik ve anlam genişlemesi olmuştur. Kelimenin ölmek ve hayatın son bulması anlamına gelmesi dışında sabit ve kımıldamayan hareket etmeyen şeylerde 死 olarak adlandırılır. İnatçı ve direten anlamına gelen “死心眼儿”, durgun su anlamına gelen “死水”, tüm yolların tıkanması anlamına gelen “死路一条” kelimeleri bu duruma örnektir. Kelime bu anlamları dışında, yok olmak ve ortadan kaybolmak olarak genişlemiştir. Birinin elinden gelenim yapması anlamına gelen “下死劲”, sinir bozucu ve çileden çıkaran anlamına gelen “气死人”, tutucu ve gerici anlamına gelen “死守” kelimeleri bu duruma örnektir.⁴⁷

⁴⁶ Shuo Wen Jie Zi (说文解字), Han Hanedanlığı döneminden ilk 2yy. Çince sözlüğüdür. Çince karakterlerinin yapısını analiz eden ilk sözlüktür.

⁴⁷ Bian Wei Hui (编委会), Shuowen Jiezi Daquan Ji (说文解字大全集),

Görüldüğü üzere 死 kelimesinin temelde ölmek ve hayatın son bulmasını anlamına gelmesinin dışında, başka anlamları ve kullanımları da söz konusudur.

- **Zang (葬); Defin**

Gömmek ve defnetmek anlamına gelen “葬” kelimesi fal yazıtlarında insanın tabut içerisinde otlarla kaplı şekilde gömülmesi durumuna benzemektedir. Fal yazıtlarından sonra oluşan Xiaozhuam (小篆) yazı formunda ise şekil daha karışıktır. Ölü bedeninin dağınık bir şekilde minder üzerine yatırılmasına benzer. Ölü bedeninin etrafı otlarla kaplıdır. Aynı zamanda kelimedeki 死 imi ve üzerinde 荐 imi yer almaktadır. Bu da yine ölü bedeninin otlarla kaplanarak gömülmesine işaret eder. Kelime Shouwenjiezi’da gizlemek, ortadan kaldırmak anlamına gelir.⁴⁸

- **Mai (埋); Gömmek**

Gömmek ve defnetmek anlamına gelen kelimenin fal yazıtlarındaki şeklinde alt kısımda bulunan eğik çizgi toprak çukura işaret etmektedir. Bu toprak çukurun ortasında ise 牛 inek anlamına gelen im vardır. İneğin iki tarafında dört nokta bulunur. Bu noktalar çukura koyulan ineğin üzerine toprak doldurmak anlamına gelmektedir. Yani ölen inek toprak çukura koyulup, üzerine toprak atılarak gömülmesidir. Kelimenin, toprak ile gizlemek, kaplamak, yok olmak gibi anlamları

Zhongguo Huaqiao Chubanshe (中国华侨出版社), Beijing, 2011, sf: 278

⁴⁸ Bai Zhen You (白振有), “Çince Karakterlerin Cenaze Merasimi Kültürü (汉字蕴涵的丧葬文化)”, Yanan Daxue Xuebao (延安大学学报), Sayı: 31, Yanan, 2009, sf:93

vardır. Gömmek ve ortadan kaldırmak anlamı dışında daha sonra gizlemek anlamı oluşmuştur. Kimliğini gizlemek anlamına gelen 隐姓埋名 deyimini bu duruma örnek verebiliriz.

- **Hou (厚); Abartılı, masraflı tören**

Abartılı ve cömert anlamına gelen kelimenin Fal Yazıtlarındaki şeklinde üst kısmında bahçe anlamına gelen im vardır. Kelimenin alt kısmı ise, ağzı açık kalmış bir şarap sunağıdır. Kelimenin Shuowenjiezi'daki anlamı ise, hükümdarın cömert ve gösterili mezarına işaret etmektedir. Hükümdarın mezarı oldukça görkemli ve yüksek şekildedir. Kelimenin sonradan oluşmuş bir diğer anlamı da derin ve ağırdır. Aşırı ve ağır şekilde eleştirilemez anlamına gelen 无可厚非 deyimini buna örnektir. Ayrıca 厚 kelimesi mütevazı anlamına gelen 薄 kelimesinin zıttıdır.

- **Diao (吊); Yas tutmak**

Kelimenin Fal Yazıtlarındaki şekline baktığımızda, insanın elinde ipten bir ok tuttuğunu görürüz. İnsanın elinde oku tutarak vahşi hayvaları kovalaması anlamına gelir. Kelime daha sonra 弔 ve 吊 şeklinde yazılmıştır. Kelimenin Shuowenjiezi'daki anlamında, ise şu şekildedir; eski dönemde gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde, ölü beden kalın odunlarla sarılıp kaplanarak defnedilirdi. Daha sonra ölünün yakınları ölünün gittiği yerde rahat etmesi için ellerine ok ve yay alarak vahşi hayvanları defedip kovalalarlardı. Bunun sebebi ise, eski dönemde ölen kişinin yakınları ölünün bedeninde oluşan kokudan dolayı vahşi hayvanların ölüye zarar vermesini istemiyorlardı. Dolayısıyla böyle bir yöntemle başvurmuşlardır. İme

baktığımızda insanın oku sırtlandığı görebiliriz. Bu da 吊 kelimesinin oluşum sebebidir. 吊 kelimesinin asıl anlamı ölü için kederlenmek ve endişelenmektir. Dönemin gelişmesi ve ilerlemesiyle, 吊 kelimesinin anlamı genişleyerek ölü için taziyede bulunmak anlamına gelmektedir.

- **Han (琿); Ölünün ağzına yeşim taşı veya inci gibi değerli taş koymak**

Kelime eski dönemlerde gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde, ölünün ağzına yeşim taşı, inci gibi değerli taşların koyulması anlamına gelmektedir. Şekil olarak baktığımızda ağız imi yer almaktadır. Shuowenjiezi’da belirtildiği üzere, eski dönemlerdeki cenaze merasimlerinde ölünün ağzına yeşim taşı gibi değerli taş yerleştirilmesi geleneği vardı. O dönemde yaşayan insanlar, ölen akraba ve yakınlarının ağzına yerleştirilmiş yeşim taşı ile beraber defnedilmelerini isterlerdi. Onlara göre, eğer ölen kişi ağzında yeşim taşı gibi değerli bir taş ile giderse, gittiği yerde özgür ve rahat bir hayatı olacak, yeme, içme, giyinme ve ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekti. Dolayısıyla, ölünün yakınları bu şekilde yaparak ölen kişinin gittiği yerde mutlu olmasını dilemişlerdir. Eski dönemde toplumdaki sınıf ve statü farkından dolayı, ölen kişinin ağzına yerleştirilen taşlar ölünün toplumdaki statüsüne göre farklılık göstermekteydi.⁴⁹

⁴⁹ Bai Zhen You (白振有), “Çince Karakterlerin Cenaze Merasimi Kültürü (汉字蕴涵的丧葬文化)”, Yanan Daxue Xuebao (延安大学学报), Sayı: 31, Yanan, 2009, sf:94

- Guan (棺); Tabut

Kelime tabut anlamına gelmektedir. Ölü bedeninin odun ya da otlarla sarılmasından sonra tabutun içine koyularak gömülmesi cenaze merasimlerinde gelişmenin olduğunun göstergesidir. Shuowenjiezi'daki açıklamasında, keilmenin cesedi kaplamak anlamı vardır. Şekle baktığımızda, 木 imi yer almaktadır. Bu da insanların alet kullanarak tahtadan malzemeler ürettiğinin göstergesidir. Ayrıca kapatmak anlamına gelen 关 kelimesi ile 官 eşseslidir. Eski dönemlerde tabutun dışında bir de dış tabut kullanılmaktadır. Dış tabut anlamına gelen 槨 imi Shuowenjiezi'da dış duvar anlamına gelmektedir. Eski dönemde iç tabut ve dış tabut olmak üzere iki tür tabut kullanılması cenaze merasimlerinde bir terfi olduğunun göstergesidir.

Sonuç olarak Shuowenjiezi'dan verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere, toplumda düzenlenen cenaze ve defin merasimi Çince karakterlere de yansımıştır. Zamanla gelişen ve değişikliğe uğrayan Çince karakterler şekil olarak kelimenin anlamı hakkında bizlere bilgi vermektedir. Dolayısıyla örnek verdiğimiz ölüm ve cenaze merasimi ile alakalı imler o dönemde gerçekleştirilen cenaze merasimi ve insanların ölüme karşı tutumlarını yansıtmaktadır. Zaman içerisinde toplumun ve üretimin gelişmesiyle beraber ölünün ardından düzenlenen cenaze merasimleri farklılık göstermiş, bu farklılık Çince imlere yansyarak anlam olarak genişlemiştir.

1.2. İslamiyet'te Ölüm ve Ölüm Sonrası Kavramı

Bütün canlılar ve bu arada insanlar için kaçınılmaz bir sonuç olan ölüm ve ölü hakkında dinlerin anlayış ve tutumları arasında benzerlikler ve farklılıklar vardır.⁵⁰ Dolayısıyla, toplumun dini inancına göre doğum ve ölüm düşüncesi ve ölümden sonra gerçekleştirilen merasimler de farklılık göstermektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için, farklı ulusların dini inanışlarındaki doğum ve ölüm kavramlarına da değineceğiz.

Tüm dini inanışlarda olduğu gibi islam dininde de doğum bir başlangıçtır. Doğum ile beraber canlı hayatına başlar ve doğum tüm toplumlarda inanışa ve kültür farklılığına bakmaksızın mutlu bir olaydır. Nasıl doğum ile hissedilen his sevinç ise ölüm ile beraber hissedilen his ise hüzündür. İslam dinine göre, ölüm bir son değil tam tersine daha gerçek bir hayatın başlangıcıdır. İslamda ahiret inancı vardır. Ölümden sonra ahiret inancı ile ikinci dünya hayatının başladığına inanılır. Bu dünyanın yaşayanlar için bir sınav olduğuna, kişinin bu dünyada yaptığı iyilik ve kötülüğün öldükten sonraki ebedi dünyada mutlaka karşılığını alacağına inanılır. İslam dinine inanların yani müslümanların ölümden sonra ve hatta kişi ölmeden önce gerçekleştirmesi gereken bazı vazifeleri vardır. Ölmeden önce, kişi hasta iken ziyaret

⁵⁰ Karaman Hayrettin, **Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, sf:3

edilmeli ve hayatı son bulmak üzere olan kişilere bazı hizmetlerde bulunmak gerekmektedir. Ölümün vuku bulmasıyla da, ölüyü yıkamak, kefenlemek, cenaze namazı kılmak, defnetmek, ölünün ardından islamiyetin kutsal kitabı Kuran-ı Kerim’i okumak gibi görevler vardır. Cahiliye döneminde, önemli birisi vefat edince kabilelere bir haberci gönderilir, bu haberci “filan öldü, Arap mahvoldu” diye bağırır bunu işitenler de vaveyla koparak ağlardı.⁵¹ Geçmişte bu şekilde olan gelenek, günümüzde sessiz ve sükûnet içerisinde ölüm haberi yakınlarla ve komşulara duyurularak gerçekleştirilir. Ölüm haberini alan yakınlar ve aile bireyleri yakınlarını veya sevdiği kişiyi kaybetmesiyle büyük bir üzüntü yaşar. Ölüm haberini alan ölünün yakınları ve aile bireyleri acıyı paylaşmak için ölünün evine gider ve taziyelerde bulunur. İslam dininde, ölümün vuku bulmasıyla beraber ölü beden önce yıkanır ve kefenlenir. Savaşta düşmanlarca katledilen şehitler yıkanmadan kanlı elbiseleri ile beraber gömülür. Ayrıca bazı mezheplere göre ölünün yıkanabilmesi için vücutlarının yarıdan fazlasının olması gerekmektedir. Ölünün yıkanmasından sonra, ölü kefen olarak adlandırılan bir bez parçası ile sarılır. Genellikle kefen önceden hazırlanır ve ölünün bedenini sarmak için kullanılan kefen ve defin masrafları ölünün kendi malından yapılmalıdır. Yakınları ölünün ardından geriye kalan borçlarını öder. İslam dininde, ölü için yapılacak olan mezar için çok fazla abartılı olmaması ve masraflı olmaması gerektiğini savunmaktadır. İslam dini israfi

⁵¹ Karaman Hayrettin, **Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, sf:5

yasaklamıştır ve ayrıca hayatta o kadar aç, işsiz, zor durumda olan varken ölüm sonrasında masraflı harcamalarının gereksiz olduğu görüşündedir. Ölüm ile ölünün aile bireyleri ve yakınları yas tutarlar. Toplumdaki yas adetlerinden ötürü ölümü yedinci gününde ve kırkinci gününde Kuran-ı Kerim okunur ve yemek dağıtılır. Ölünün yedisi ve kırkı diye bir kaide olmamakla beraber toplumda şekillenmiş ve süregelmiş bir gelenektir.⁵²

Sonuç olarak, İslam dininde ölümün bir son değil tam tersine bir başlangıç olduğunu ve öldükten sonraki ikinci bir dünya hayatının olduğu ahiret inancı vardır ve bu dünyada yaptığı iyi ve kötü herşeyin öteki dünyada karşılığını alacağına inanılır. İslam dinine göre, çok abartılı ve gösterişli cenaze merasimleri düzenlenmez. Önemli olan nokta ölümden sonra kişinin cennete gitmesidir. Ruhunun rahat olması ve gittiği yerde huzurlu olması için ölüye dualar edilir.

1.3. Hinduizm’de Ölüm ve Ölüm Sonrası Kavramı

Diğer dinlerde olduğu gibi, Hinduizm inancının da kendine özgü ölüm ve ölümden sonra düşüncesi vardır. Kast sistemiyle ve inançlarıyla kendine özgü bir kültüre sahiptir. Hinduizm’in kökeni isminden de anlaşılacağı gibi Hindistan’a

⁵² Karaman Hayrettin, **Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler**, Türk Tarih Kurumu

Basımevi, Ankara, 1996,sf:5

dayanır. Hinduizm'in en eski kutsal kitabı olan Vedalar'ın bakış açısı geçmişten günümüze kadar farklılık göstermektedir. Vedalar'da bütün tabiat olayları birer tanrı olarak kabul edilmiş ve bu tanrıları memnun etmek için yapılması gerekenler ortaya konmuştur. Kurban, Vedalar kutsal kitabının en önemli ibadetidir. Vedalar ve devamı olan Brahmanalar'ın konusu bu kurbanların sunumu ve sunumlar sırasında okunacak dualardır. Bu kurbanlar, kurbanı sunan kişiyi tanrılara yaklaştırır ve onun ölümden sonraki hayatını da garantilemesini sağlar.⁵³ Yani bu şekilde, Vedalar ve Brahmanalar'ın ibadet olarak kurban sunmaları kişileri tanrılara yaklaştırmasını sağlar ve kişinin ölümünden sonraki hayatlarında sunulan bu kurbanlar ölümden sonraki hayatta referans olacaktır. Sunulan kurbanlar ile cennete gidilmesi garanti edildiği düşünülmektedir. Hinduizm'de var olan düşünceye göre, insan önceki varoluşlarında ne yaptıysa şimdi onun sonucuna bağlı bir hayat yaşamaktadır ve bir sonraki hayatı da bu yaşamında yaptığı iyi veya kötü fiillere bağlıdır. Ancak insanın karmasının doğurduğu sonuçlar sadece tek bir yaşamla tüketilemeyebilir. Bunun sonucunda da yeniden bedenlenmeler (tenas üh)⁵⁴ ortaya çıkmaktadır.⁵⁵

⁵³ Yitik, Ali İhsan, **Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi**, Ruh ve Madde Yayıncılık ve Sağlık Hizmetleri, İstanbul 1996, sf:65

⁵⁴ Tenas üh, Ruhun, bedenin ölümünden sonra yeni bir cesede bürünerek yeryüzüne geri dönmesidir. Tenas üh, bir ruh göçüdür.

⁵⁵ Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, sf: 67

Hinduizm’de insanlar çeşitli sınıflara ayrılmışlardır. Buna kast sistemi adı verilmektedir. Bu sistem Vedalar’da tanrı Brahma’nın bedeninin bölümleri ile açıklanmıştır. Bu çerçevede Brahman’ın başı, Brahmin yani din adamı sınıfını; kollar, savaşçı ve yönetici olan kshatriyalari; bacaklar, çiftçi, tüccar, sanatkâr sınıfı olan vaisyaları; ayaklar ise sudraları, hizmet işlerine bakanları temsil etmektedir.⁵⁶

Bu sınıflardan başka bir de paryalar, yani dokunulmazlar sınıfı vardır. Bunlar dinen temiz sayılmamakta ve kast dışı kabul edilmektedirler. Hindu olmayanlar ise bunlardan daha aşağıda bulunmaktadır çünkü herhangi bir kasta mensup değildirler.⁵⁷ Geleneksel Hinduizm’de insanlar yukarıda belirtilen kastlardan birine mensup olarak doğmakta ve bu kastın görev ve sorumluluklarına uygun davranışları yapmaktadırlar. Bireyin hangi kasta mensup olarak doğacağını ise Tanrı veya bir başka yüce varlık değil kendi karması belirlemektedir. Buna göre kişi önceki hayatında işlediği fiiller neticesinde daha üst veya daha aşağı bir kastta dünyaya gelir. Kişi içinde bulunduğu kastın görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirirse bir

⁵⁶ Karaali, Rukiye, “**Hint Kökenli Dinlerde Kurtuluş Anlayışı**”, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, sf:15

⁵⁷ Sarıkçıoğlu, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitabevi, İstanbul 1983, sf:144-145; Yitik, Karma Tenasüh, s. 25.

dahaki dünyaya gelişinde daha iyi bir kasta yer alma şansına sahip olabilir.⁵⁸

Hinduizm’de Vedalar’ın teşekkül ettiği dönemde insan hayatı sadece bu dünya ile sınırlı olarak kabul edilmemiştir. O dönem insanının amacı, bu dünyada uzun bir hayat yaşamak, öldükten sonra ise atalarının yanında, göksel dünyada var olmaktır.⁵⁹

⁵⁸ Karaali, Rukiye, **Hint Kökenli Dinlerde Kurtuluş Anlayışı**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, sf:15

⁵⁹ Aydın Fuat, **Hint Dini Düşüncesinde İnsanın Özgürlük Arayışı**, Ataç Yayınları, İstanbul 2005, sf:203

2. BÖLÜM

RU DÜŞÜNCE EKOLÜ'NDE ÖLÜM, CENAZE MERASİMİ VE YAS KAVRAMI

2.1. Ru Düşünce Ekolü'ne Genel Bakış

Çalışmamda Rujia (儒家)⁶⁰ ve Mojia (墨家)⁶¹ olmak üzere iki düşünce akımının ölüm ve ölüm sonrası düşüncelerini inceleyeceğimi daha önce belirtmiştim. Konfüçyüs'ün ölüm, yas, cenaze merasimleri düşüncesini anlamak için öncelikle temsilcisi olduğu Konfüçyüs düşünce akımı olan Ru düşünce ekolünü anlamak gerekmektedir.

Ru düşünce ekolü Çin'de en etkili olan düşünce akımıdır. Konfüçyüs (孔子)⁶² Ru ekolü'nün kurucusu ve sembol kişisidir. Konfüçyüs'ten sonra Ru ekolü'nün önemli

⁶⁰ Rujia (儒家), Ru ekolü'nün kurucusu Konfüçyüs'tür. Türkçeye Konfüçyanizm olarak çevirilmektedir. Fakat çalışmamızda Konfüçyüs düşünce akımı olarak geçmektedir.

⁶¹ Mojia (墨家), Temsilcisi Mo Zi'dır. Türkçe Mohizm olarak çevirilmektedir.

⁶² Çince ismi Kong Fu Zi ya da Kong Zi olan Konfüçyüs M.Ö. 551-479 yılları arasında yaşamıştır. Lu derebeyliğinde dünyaya gelmiştir.

kişileri olarak Meng Zi (孟子) ve Xun Zi'yı (荀子) sayabiliriz. Meng Zi ve Xun Zi onun öğrencilerinin öğrencileridir.⁶³ Konfüçyüs'ün ana teması insan sevgisidir. Ru ekolü önce kendini, sonra aile bireylerini ve sonra da başkalarını sev diyerek, sevgiyi merkezden başlatır. Ru ekolü törenlere ve törenlerin eksiksiz yapılmasına önem vermektedir. Törenler için yapılan masrafların kısılmasına karşı çıkmaktadır.

Ru düşünce ekolünün anlayabilmek için, Konfüçyüs'ün düşünce yapısını oluşturan temel ilkeleri anlamak gerekmektedir. Bu ilkelerden en başı Jun Zi (君子) dır. Jun Zi “ideal insan, erdemli insan, örnek insan” anlamına gelmektedir. Konfüçyüs yöneticilerin “ideal insan” olmalarını istemektedir. Yönetici ideal ve örnek insan olmalı ki halk onu örnek alsın. Konfüçyüs, diyor ki “Halk ota benzer, hükümdar rüzgâra benzer.” Konfüçyüs'ün bu sözü farklı şekilde yorumlanmaktadır. Örneğin, rüzgâr esince, otlar yatar, otlar rüzgârın esiş yönüne göre yatarlar. Hükümdar rüzgâra benzer çünkü halkı onu örnek alacaktır. Konfüçyüs'ün söylediği bu söze göre, hükümdar halkı yöneten ve yönlendirendir. Hükümdar nasıl erdemli ve örnek insan olursa, halkta o şekilde olur.”⁶⁴

Ru ekolündeki ikinci önemli ilke Dao De (道德) ilkesidir. Dao De ilkesi “erdemli olmak, ahlak ve ahlaklı olmak” anlamına gelmektedir. İdeal insan

⁶³ Okay Bülent, **Konfüçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004, sf: 25

⁶⁴ Okay, Bülent, **Konfüçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004, sf: 39

olabilmenin ilk koşulu “erdemli olmak”tır. Kişi tüm davranışlarıyla Dao De ilkesini yerine getirmeli ki, ideal insan olabilsin. Dao De sahibi olmak için bazı temel ilkelerin yerine getirilmesi gerekmektedir.⁶⁵ Dao De ilkesinin üç temel unsuru bulunmaktadır. Bunlar Ren (İnsanları Sevmek), Li (Kurallara Uymak), Xiao (Örnek Evlat Olmak) dır. ⁶⁶

İlkelerden ilki insan sevgisi, insanları sevmek anlamına gelen Ren (仁) dır. Ren ilkesi Konfüçyü’nün Ru düşünce ekolünün merkezini oluşturmaktadır. İnsan önce kendisini sevmelidir. Daha sonra ise, aile bireylerini, akrabalarını ve çevresindeki insanları sevgiyi merkezden başlatarak sevmelidir. Shuowen Jiezi Ren iminin açıklamasında “仁，亲也，从人二” şeklinde geçmektedir.⁶⁷ Açıklaması ise, insan sevgisi, aile bireylerini, yakınlarını sevmektir. İnsan sevgisi iki insanın birbirini sevmesidir şeklinde açıklayabiliriz. Ren ilkesindeki insan sevgisi iki insan arasında hissedilen en önemli ve temel ahlak normudur. Konfüçyüs’ün düşüncelerini içeren

⁶⁵ Okay, Bülent, **Konfüçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004, sf:39

⁶⁶ Okay, Bülent, “**Konfüçyanizm’in Xiao Örnek Evlat İlkesi ve Xiao İlkesinin Çocuk Edebiyatına Etkisi**”, Cumhuriyetimizin 80. Yıl Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2004, sf: 124

⁶⁷ Bian Wei Hui (编委会), **Shuowen Jiezi Daquan Ji (说文解字大全集)**, Zhongguo Huaqiao Chu Ban She (中国华侨出版社), Beijing, 2011 s:37

Lun Yu (论语)⁶⁸ kitabında, Konfüçyüs Ren konusuna çoğu kez değinmiştir. Konfüçyüs, Lun Yu’de Ren kelimesini 109 kez kullanmıştır.⁶⁹ Konfüçyüs’ün Ren ilkesine verdiği önemi buradan da anlayabiliriz.

Ru ekolünün bir diğer önemli ilkesi Xiao (孝) dır. Xiao ilkesi örnek evlat, hayırlı evlat anlamına gelmektedir. Xiao ilkesi, ana-babaya olan görevlerin eksiksiz yerine getirilmesini anlamına gelmektedir. Aslında, büyüklerin de küçüklere karşı olan görevlerini kapsamaktadır. Ancak, küçüklerin büyüklere karşı olan görevleri ön plana çıkarılmıştır. Buna göre, bir insan küçükken ana babaya kesin itaat etmelidir. Dediklerini yerine getirmeli ve onları üzmemelidir. Bir iş sahibi olunca, ana babasının rahat bir yaşam sürmelerini sağlamalıdır. Ana-babanın yaşlandığı dönemlerde, bıkmadan usanmadan hizmet etmelidir. Ana-baba öldüğü takdirde, onlara kurallara uygun cenaze töreni düzenlenmelidir. İyi bir mezar yeri satın alınmalı ve güzel bir mezar yaptırılmalıdır. Mezarlarını sık sık ziyaret etmeli ve yapılması gereken törenler eksiksiz yerine getirilmelidir. Özetle, örnek evlat’ın

⁶⁸ Lunyu (论语), Analektler olarak bilinmektedir. Konfüçyüs ve taraftarlarının sözleri ve düşüncelerini içeren koleksiyonunun Savaşan Beylikler Dönemi’nde yazıldığı düşünülmektedir. Toplamda 492 maddeden oluşmaktadır.

⁶⁹ Chen Gongwen, (陈功文), **Lunyu “Ren Zhe Ai Ren” Shuo Xinlun (论语 “仁者爱人” 说新论)**, Yangzhou Daxue Wenxue Xueyuan, (扬州大学文学院), Yangzhou,2010, sf:10

g örevleri, ancak kendisi ölünce bitmektedir.⁷⁰ Lunyu'de örnek evlat ilkesi ile alakalı şu şekilde geçer: “今之孝者，是谓能养。至于犬马，皆能有养;不敬，何以别乎。”

⁷¹ Açıklaması ise, örnek evlat olanlar ailesi için saygıda bulunan ve bunu sağlayanlardır. Bir köpek ve at bile bunu sağlayabilir. Eğer ana-babaya saygılı olmazsan, köpek ve attan farkın nedir? Şeklinde. Konfüçyüs'e göre aileye hürmet insalığın özüdür. İnsan sevgisi öncelikle en yakınlarını sevmekten başlar ve herkesi sevmeye kadar gider bu şekilde sevgi diğer insanlarda yayılır. Konfüçyüs, insanın diğer insanlarla iyi ilişkiler kurmasının aileye saygı ve hürmetle mümkün olabileceğini söyler. Konfüçyüs düşünce ekolünün temel ilkelerinden olan Ren (仁) etimolojik olarak, kelimenin asıl anlamı bebeği ile bağdaşık durumda olan bir anneyi kast ederek anlam olarak anne ile evladının arasındaki ilişkisine karşılık gelmektedir. Daha sonra insanları sevmek anlamı oluşmuştur. ⁷² Shuowen Jiezi'da Xiao (孝) imini incelediğimizde, fal yazıtlarında şekil olarak uzun saçlı bir yaşlıya işaret

⁷⁰ Okay Bülent, “**Konfüçyanizm’in Xiao Örnek Evlat İlkesi ve Xiao İlkesinin Çocuk Edebiyatına Etkisi**”, Cumhuriyetimizin 80. Yıl Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2004, sf: 125

⁷¹ T. Ames, Roger; Rosemont Henry, Jr., **The Analects of Confucius; A Philosophical Translation**, Random House Publishing Group, United States of America, 1999, sf:77

⁷² Wen, Hai Ming, **Çin Felsefesi**, Çev: Aysun Güneysu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, sf: 38-39

etmektedir. Jinwen’da ise⁷³ ise şekil olarak bir çocuğun yaşlı birini sırtında taşımasına benzer. Shuowen Jiezi’deki açıklamasında, çocuk anne ve babasına karşı görevlerini yerine getirerek örnek evlat olmalıdır. Saygıda kusur etmemelidir.⁷⁴ Shuowen Jiezi’deki Xiao imi, çocuğun yaşlı birini sırtından taşıması çocuğun yaşlıya olan saygısını gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

Ru ekolnün diğer bir önemli ilkesi Li (礼) dir. Dao De ilkesinin üç temel unsurlarından biri olan Li kurallara uymak, töreye uymak anlamına gelmektedir. Li’nin asıl anlamı “tören, tören kuralları, tapınakta uyulması gereken kurallar”dır. Soylular için Li adı verilen kurallar, halk için ise yasalar geçerliydi. Li kuralları yazılı metin halinde değildi fakat soylular bunlara uymak zorundaydılar. Eğer soylular Li’ye uysalar, merkezi otoriteye saygı gösterirler ve aralarında savaşımazlar. Bu nedenle, Konfüçyüs, herkesin “Li Kuralları’na” uymasını alışkanlık haline getirmesini istemektedir. Bu kurallara uymayanlar cezalandırılmalıdır. Konfüçyüs’e göre, “Li”, yasalardan önce gelmektedir.⁷⁵

⁷³ Jinwen (金文), Çin bronz yazıtları, Fal yazıtlarının zaman içerisinde gelişmesiyle oluşmuş yazı formlarından biridir.

⁷⁴ Bian Wei Hui (编委会), **Shuowen Jiezi Daquan Ji** (说文解字大全集), Zhongguo Huaqiao Chu Ban She (中国华侨出版社), Beijing, 2011 s:104

⁷⁵ Okay, Bülent, **Konfüçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004, sf: 43

Ru ekolünün diğ er ilke ve ilkelerin anlamlarına da kısaca değ ineceğ iz. Zhong Yong (中庸) aş ırılıktan kaçmak, ölçülü olmak, herşeyi kararında yapmak, Zheng Ming (正名) bulunduğu mevkie yakış an davranış lar içinde olmak, adına yakış ır şekilde davranmak, Yi (义) doğru olmak, dürüst olmak, adil olmak, Zhi (知) bilgi, bilgili olmak, Li Zhi (理智) akılcılık, Zhong (忠) sadakat, sadık olmak, bağı lılık, Shu (恕) bağ ıslamak, bağ ıslayıcı olmak, Yong (勇) cesaret, cesur olmak, Tian (天) g ök, y önetici, Tian Ming (天命) göğ ün emri, kader, alın yazısı, Tian Dao (天道) göğ ün yolu, göğ ün ilkesi, izlenmesi gereken yol anlamlarına gelmektedir.

Ç in’de etkili olan Ru düşünce ekolünü genel olarak açıkladıktan sonra Ru ekolünün ve Ru ekolü temsilcisi Konfuçyüs’ün ölüm ve ölüm sonrası hakkındaki düşüncelerini açıklayacağız.

2.2. Ru Düşünce Ekolü’nde Ölüm ve Sonrası Hakkındaki Düşünceler

Ru ekolü nün ölüm düşüncesi ve savunduğ u cenaze merasimi kurallarını daha iyi anlamamız için çalışmamızda Ru düşünce ekolü temsilcisi Konfuçyüs’ün düşüncelerine ve kayıtlarda yer alan sözlerine yer vereceğ iz. Ru ekolünün kurucusu, Konfu çyüs (孔子)⁷⁶ hayatı boyunca Dao De (道德)⁷⁷ ilkesini benimsemiş,

⁷⁶ Konfuçyüs, Çince adı: Kong Fu Zi (孔夫子)ya da Kong Zi (孔子), MÖ 551 - MÖ 479 tarihleri arasında yaşamıştır. Lu devletinin Qufu şehrinde doğmuştur. Ç in

araştırmalarını Dao De ilkesi öncülüğünde gerçekleştirmiştir. Konfuçyüs düşünce ekolü Rujia'nın temelinde erdem ve ahlak yatar. Konfuçyüs'ün Dao De ilkesi öncülüğündeki düşünceleri ölüm, cenaze merasimi ve yas kurallarınada yansıtmaktadır. Ahlak kuralları ve örnek evlat olma ilkesi ile gerçekleştirecek cenaze merasimleri ve kuralları arasında büyük bir ilişki vardır.

Ru düşünce ekolünün ve temsilcisi Konfuçyüs'ün ölüm, ölüm sonrasında gerçekleştirilen cenaze merasimi ve yas düşüncesini anlayabilmek için Konfuçyüs'ün yaşadığı dönem ve öncesine göz atarak bu konuya dair gelişmelerden bahsetmek gerekmektedir. Farklı dönemlerde gerçekleşen cenaze merasimlerinden örnekler vererek konuyu açıklamaya çalışacağız. Cenaze merasimi kurallarında farklı dönemlerde farklı gelişmeler olmuştur. Cenaze merasimi kuralları, Xia Hanedanlığı (夏朝)⁷⁸ ve Shang Hanedanlığı (商朝)⁷⁹ iki hanedanlık dönemininden

geleneklerini derleyip toparlayarak yeni kuşaklara aktarmak isteyen Konfuçyüs, kendisine özgü yöntemleriyle öğretimi halka yaymış ve öğretmenliğı bir uğraş haline getirmiş bir düşünürdür

⁷⁷ Dao De (道德), Konfuçyüs düşünce akımının ilkesi olup, erdem ve ahlak anlamına gelmektedir.

⁷⁸ Xia Hanedanlığı, (夏朝), M.Ö.2100 - 1600

⁷⁹ Shang Hanedanlığı (商朝), M.Ö. 1600 - 1046

itibaren oluşmuştur. Zhou Hanedanlığı (周朝)⁸⁰ dönemine gelindiğinde, masraflı ve oldukça karışık cenaze merasimi kuralları ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, soylular için gösterişli merasimler düzenlenirdi. Alt ve üst seviyedeki insanların düzenlenen cenaze merasimleri de farklıydı. Konfüçyüs'ün yaşadığı İlkbahar-Sonbahar Dönemi'nde (春秋时代)⁸¹ ise abartılı ve masraflı cenaze merasimleri en üst seviyeye ulaşmış durumdaydı. Dolayısıyla, abartılı ve masraflı merasimler Konfüçyüs'ün yaşadığı dönem öncesinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Qin ve Han Hanedanlığı (秦汉)^{82 83} dönemlerinden itibaren abartılı ve masraflı cenaze merasimleri revaçta olmuştur. Wei ve Jin Dönemi'nde (魏晋时期) abartılı ve gösterişli cenaze merasimleri gücünü kaybetti. Tam tersine, toplumda mütevazı ve sade merasimlerler görülmeye başlandı. Mütevazı ve masrafsız cenaze merasimlerinin revaçta olması, Wei ve Jin Dönemi hükümdarının mezar sistemi bile oldukça değişikliğe uğradı. Bu dönemde eski dönemdeki beş tür yas kıyafeti giyme, üç yıl yas tutma ve ölüyü defnetme gibi merasim kuralları devam etti. Wei ve Jin, Qin Han ya da Sui Tang(隋唐时期) dönemlerinde, toplumda var olan hiyerarşiden dolayı, hükümdar ve özellikle soylu sınıftan hükümdar ailesi için devasa mezarlar

⁸⁰ Zhou Hanedanlığı (周朝), M.Ö. 1046 - 256

⁸¹ Chunqiu Shidai (İlkbahar Sonbahar Dönemi), (春秋时代), M.Ö. 722 - MÖ 481

⁸² Qin Hanedanlığı (秦代), M.Ö. 221 – M.Ö. 206

⁸³ Han Hanedanlığı (汉代), M.Ö. 202 – M.Ö. 220

inşa edilirdi. Dolayısıyla, sınıf farkına göre merasimler de farklılık göstermekteydi.⁸⁴

Konfuçyüs ve taraftarları çok abartılı ve aşırı masraflı cenaze merasimlerini savunmamıştır. Fakat toplumda var olan ahlak kurallarına bağlı olarak cenaze merasimlerinin eksiksiz olarak yerine getirilmesini savunmuşlardır. Konfuçyüs, kural olarak gerçekleştirilmesi gereken basit törenleri savunmuş olsa da cenaze merasimleri kurallarının eksiksiz olarak yerine getirilmesini savunmaktadır. Geçmişten günümüze cenaze merasimi kuralları zamanla orantılı olarak değişikliğe uğramıştır.

Çin tarihinde, Ru düşünce ekolünün ölüyü defnetme düşüncesi büyük bir yer kaplamakta ve işgal etmektedir. Bunun yanısıra savurgan, masraflı, abartılı cenaze merasimi kuralları, Çin'in cenaze merasimlerinde çok masraflı cenaze merasimlerinin var olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. Ru düşünce ekolünün “cenaze merasimi” kuralları düşünce sistemi Çin'in geleneksel, masraflı, bol harcamalı ve ihtişamlı kurallarının diğer bir tarafını oluşturmaktadır.

Konfuçyüs evlat saygısına ve örnek evlat ilkesine çok önem vermektedir. Konfuçyüs'e göre evlat sayısı ve düzenlenen cenaze merasimleri arasında büyük bir

⁸⁴ Liu Qing (刘青), **Çin Etik Kültürü** (中国礼仪文化), Shishi Chu Ban She (时事出版社), Beijing, 2009, sf: 31

ilişki vardır. Öldükten sonra ana-babaya karşı görevlerin eksiksiz olarak yerine getirilmesini savunurken, fakir olan evlatlar ana-babaya karşı cenaze merasimleri kurallarını eksiksiz olarak nasıl yerine getirebilirler? Konfüçyüs ve öğrencilerinin bu konuya dair konuşması vardır: “Bir gün Konfüçyüs’ün öğrencisi Zi Lu (子路)⁸⁵ iç çekerek şöyle der: “Fakir ama çok fakir doğmak, bunun yanında ölümlük de fakir ölmek.” Zi Lu erken yaşlarda iken anne ve babası öldü. O zamanlar ailesi çok fakirdi. Zi Lu hükümette memur konumuna geldiğinde, kendisinin ölen anne ve babası için iyi bir cenaze merasimi gerçekleştiremediği için sürekli kendisini suçlu hissederdi. Bu durumdan haberdar olan Konfüçyüs ona şöyle dedi: “Günde az yemek ve az su ile idare et. Bu şekilde anne ve babanı mutlu edebilirsin. Yaptığın bu davranış anne ve babana olan asıl saygıdır. Anne ve baban öldüğünde ölüden geriye kalan herşeyi topla ve düzenle. Bunu takriben defin işlemleri için hazırlık yap ve defnet. Ayrıca defin sırasında mütevazı bir tabut kullan. Çünkü düzenlediğin cenaze merasimi ile ailenin ekonomik durumu eşleşmeli, doğru orantılı olmalıdır ki cenaze merasimi huzur içinde gerçekleşsin.”⁸⁶ Konfüçyüs, öğrencisi Zi Lu’nun ekonomik durumu iyi olmadığı için onun anne ve babasının ölümünden sonra ne yapması konusunda bilgi vermiştir. Söz konusu örnekten de anlaşıldığı üzere, örnek evlat

⁸⁵ Zi Lu (子路), M.Ö. 542 – 480 tarihleri arasında yaşamış Konfüçyüs’ün en ünlü müridi ve taraftarıdır.

⁸⁶ Cai Ai Dong (蔡爱东), “Konfüçyüs’ün Cenaze, Defin ve Yas Düşüncesi (孔子的丧葬观)”, Wenhua Yishu Yanjiu (文化艺术研究), Yancheng, 2010, sf:41

ilkesine son derece önem veren Konfüçyüs anne ve babası ölen evladın elinde hangi şartlar var ise şartlarına uygun cenaze merasimini eksiksiz olarak yerine getirmesini savunmaktadır. Konfüçyüs’e göre gerçekleştirilen merasim ve kurallar ile ekonomik durum doğru orantılı olmalıdır.

Konfüçyüs’ün cenaze merasim kuralları kökeninde ne vardır? Bir gün Konfüçyüs’ün öğrencileri ona cenaze merasimi için önceden ne hazırlık yapılması gerektiğini ve cenaze merasimi kurallarının bir sınır ve standart olup olmadığını sordular. Konfüçyüs ise şu cevabı verdi: “Her toplumda muhakkak ki ölüm olmakla beraber sonrasında gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde bir sınır söz konusudur. Bu sınır ise kuralları çok fazla abartmamak ve çok aşırıya kaçmamaktır.” Konfüçyüs bir başka konuşmasında da şöyle demiştir: “Ölünün ardından, üzülmek ve acıyı paylaşmak yetersiz kalır. Bunun dışında daha çok gerçekleştirmesi gereken kurallar vardır. Ölüm için kurban kesmek gibi saygı göstergesi bile yetersiz kalmaktadır.”⁸⁷ Konfüçyüs’e göre örnek evlat ilkesi olan Xiao ve kurallara uymak olan Li ilkelerine önem vererek özellikle anne ve babanın ölümü ardından cenaze merasim kuralları imkânlar çerçevesinde eksiksiz olarak yerine getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Lunyu kayıtlarında, Konfüçyüs : “生，事之以礼；死，葬之以礼，祭祀以礼”

⁸⁷ Cai Ai Dong (蔡爱东), “Konfüçyüs’ün Cenaze, Defin ve Yas Düşüncesi (孔子的丧葬观)”, Kültür ve Sanat Araştırmaları(文化艺术研究), Yancheng, 2010, sf:41-42

demoştir.⁸⁸ Doğduğunda tören, öldüğünde tören ve kurban etme adetlerinin olmasını vurgulamıştır. Bu da Konfuğys’n cenaze törenlerine verdiği önemi göstermektedir.

İlkbahar ve Sonbahar Dönemi’nde abartılı ve masraflı cenaze merasimeri grlmektedir. rnek olarak, Qi Beyliği (齐国)⁸⁹ abartılı ve masraflı cenaze merasimlerinde ipek kumaştan dikilen kıyafetler ve kürkler kullanırlardı. Tabut malzemesinde ise özel ağağ malzemeleri kullanırlardı. Ölüm haberi ilan edilir ve tüm civara duyurulurdu. Bu da Konfuğys’n yaşıadığı o dönemde geręekleştiren merasimler hakkında bilgi vermektedir.

Song Hanedanlığı (宋朝)⁹⁰ döneminde, Konfuęys Sima Huan’ın (司马桓魋) kendisi için taştan bir tabut yaptırdığını gördü. Sima Huan bu taştan tabutu yaptırmak için birçok usta iše aldı. Taştan tabutun yapımı için yaklaşık  yıllık işçilik ve emek harcanmasına rağmen tabutun yapımı tamamlanamadı. Bu durumdan haberdar olan Konfuęys bu durumu; “Bu şekilde ölmek, insanlara zarar vermek yerine ecelinle l ve arkandan yapılması gerekenler yapılsın, bedenın rsn ve

⁸⁸ Zhu Xi (朱熹), **Dört Kitap Açıklamaları** (四书章句集注), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011, sf:55

⁸⁹ Qi Beyliği (齐国), Savaşan Beylikler Dönemi’nde ortaya çıkan yedi muharip devletten biri.

⁹⁰ Song Hanedanlığı (宋朝), M.. 960 – 1279.

sonra yeniden diril” şeklinde yorumlamıştır. Konfuçyüs bu söz ü ile insanın ölümünden önce cenaze merasimi için hazırlık yapmasına gerek olmadığını, cenaze merasimi düzenlemelerinin evlatlar ya da ölünün yakınları tarafından yapılması gerektiğini savunmaktadır. Başka bir kayıтта defin ile alakalı ise şu şekilde geçmektedir. O dönemde gerçekleşen bir cenaze merasiminde, en genç erkek kardeş öldüğünde hükümdar, ölüyle beraber gömülecek eşya için ölüye yeşim taşı hediye etti. Bunu gören Konfuçyüs acele ile o yöne doğru giderek “defin hediyesi olarak değerli yeşim taşı hediye etmek, cesedi toprağın altına koymak yerine direkt bir ovaya koymakla eş değerdir” demiştir. Konfuçyüs’e göre, ölüyle beraber çok değerli eşyaların gömülmesi, ölüyü herhangi bir alana koymak ve vahşi hayvanlarca parçalanması ile eşdeğer olduğunu vurgulamaktadır. Asıl vurguladığı durum ise ölüyle beraber yeşim taşı gibi değerli eşyaların gömülmesi, insanların mezarı açıp hırsızlık yapmasına sebep olmaktadır. Hem ölüye hemde topluma zarara sebep olacak bu davranışın gerçekleştirilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca bu durumda ölen kişinin evlatları ve yakınları da ölünün zarar görmesine razı değildir. Defin sırasında ölüyle beraber gömülecek eşya ne kadar çok ve değerli olursa, mezarın açılıp soyulması ve değerli eşyaların çalınma oranı da o kadar yüksektir. Konfuçyüs cenaze merasimi kurallarının eksiksik olarak yerine getirilmesini savnursa da, toplum düzenini bozacak ve hem yaşayanlara hemde ölüye zarar verecek davranışlara karşı çıkmıştır. Konfuçyüs’e göre, ölünün ardından gerçekleştirilen cenaze merasimi ve tutulan yas yeterli değildir. Ölümünden sonra

gerçekleştirilen cenaze merasimi kuralları ölüye karşı hissedilen duyguları gösterme yöntemidir. Cenaze merasimi kuralları keder, üzüntü yanında saygı hislerini i çermektedir.⁹¹

Konfuçyüs'ün yaşadığı o dönemde katıldığı cenaze merasimlerinden birisi de Si Tu'(司徒)⁹² nun cenaze merasimidir. Si Tu (司徒) öldükten sonra, Konfuçyüs baş sağlığında bulundu ve ölünün yakınları ile acıyı paylaştı. Ev sahibini gördüğünde ise kederlenmeyi bıraktı. Sessiz şekilde, içten ağladı. Konfuçyüs, katılacağı cenaze merasimi öncesinde yıkandı ve daha sonra merasim kıyafetini giydi. Konfuçyüs'e göre bu şekilde yapması ölüye olan saygısının bir göstergesiydi. Cenaze merasimi sırasında, merasim oldukça samimi olmalıydı. Samimi bir şekilde ölü evin kapısına ve oradan da mezara uğurlandı. Mezar önceden temizlendi, ölen kişinin aile üyelerinden erkekler batıya, kadınlar da doğu tarafa yöneldi. Bu kural Shang Hanedanlığı döneminde görülen bir tür cenaze merasimi kuralıdır. Öğrencileri Konfuçyüs'e şaşkın halde bu kuralın sebebini sorduklarında, Konfuçyüs sadece bir cenaze merasimi kuralı olduğunu ve bunun özünde asıl olanın ölüyü defnetmek olduğunu vurgulamıştır.

⁹¹ Cai Ai Dong (蔡爱东), “Konfuçyüs'ün Cenaze, Defin ve Yas Düşüncesi (孔子的丧葬观)”, Wenhua Yishu Yanjiu (文化艺术研究), Yancheng, 2010, sf:42

⁹² Si Tu (司徒), Çin'de Han Hanedanlığı döneminde üç mükemmel olarak adlandırılan ünlü idari memurlardan birisidir.

Konfuçyüs, bir taraftan Zhou kurallarını (周礼)⁹³ anne babaya karşı yerine getirmek gerektiğini savunurken diğer taraftan kendisi zamanın süregelen geçerli geleneklerini kabul eder. Konfuçyüs’e göre yaşlının bir evladına gerçekleştirdiği cenaze merasimi kuralı çok basittir. Çünkü o bir büyüğün, babanın evladına, oğluna gerçekleştirdiği bir kuraldır. Asıl olan şey hayırlı evlat olarak bir küçüğün, evladın, büyüğüne, ana-babasına gerçekleştirdiği merasimdir. Konfuçyüs gençken, annesinin cenaze merasimini oldukça masraflı ve gösterişli şekilde gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla Konfuçyüs’e göre, bunun için en azından bir çabada bulunmak gerekmektedir. Eskiden insanlar cenaze için ibadet yapmazlardı. Anne ve baba mezara birlikte gömülürdü. Tabut yolun ağzına kadar getirilir ve insanların dikkati çekilirdi. Konfuçyüs de annesinin ölümünde gerçekleştirilmesi gereken tüm cenaze merasimi kurallarını yerine getirdi. Samimi ve içinden gelerek kurban âdetini yerine getirdi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Konfuçyüs’ün öğrencisinin yağın şiddetli yağmur sonrasında annesinin hasar gören mezarını düzenleyip eski haline getirmesi örnek evlat ilkesini yerine getirdiklerini göstermektedir. Konfuçyüs tüm cenaze merasimi kurallarını yerine getirmesine rağmen, yine de gerçekleştirdiği cenaze merasiminin diğerlerine göre çok iyi olmadığı düşüncesiye pişmanlık duymuştur. Annesinin ölümünden sonra tüm cenaze merasimi kurallarını eksiksiz yerine getiren Konfuçyüs’ün buna rağmen memnun olmaması, Konfuçyüs’ün ölümünden sonra

⁹³ Zhou Li (周礼), “Zhou Kuralları” Üç törenler kitabından biri olan Zhou Li, Konfuçyanizm klasikleri arasında yer alan bir kitaptır.

gerçekleştirilmesi gereken cenaze merasim kurallarına verdiği önemin göstergesidir. Çünkü Konfüçyüs, ölüm ile beraber gerçekleştirilmesi gereken cenaze merasimi kurallarının evlat olarak yerine getirilmesi gereken en son görev olduğunu düşünmektedir.

Konfüçyüs'ün evlat olarak annesine gerçekleştirdiği cenaze merasimi düşüncesinin yanı sıra çevresindeki diğer insanlara karşı gerçekleştirilmesi gereken cenaze merasimleri hakkında da bilgi vermiştir. Bunu bir örnekle açıklayalım. Konfüçyüs taraftarı Yan Hui (颜回)⁹⁴ öldüğünde, Konfüçyüs öğrencilerine, Yan Hui için çok abartılı ve masraflı cenaze merasimi yapılmayacağını söylemişti. Çünkü eski zamanlarda gerçekleştirilen cenaze merasimlerinin nasıl yapılacağına önce ölen kişinin ailesi ve daha sonra saraydaki yöneticiler karar vermekteydi. Yan Hui'nin babası ölen oğlu için abartılı ve masraflı bir cenaze merasimi gerçekleştirmek istemediğini dile getirmiştir. Konfüçyüs'te Yan Hui'nin babasının isteğini dikkate alarak onun için abartılı cenaze merasimi gerçekleştirmek istememiştir. Eğer ki Yan Hui'nin babası masraflı ve abartılı cenaze merasimi yapmak istiyorsa, Konfüçyüs'te hocası olarak bu fikre karşı çıkmayarak ailenin istediğine uygun bir merasim düzenlenecekti. Konfüçyüs'ün bu duruma itiraz etmesi ve kendi düşüncesini

⁹⁴ Yan Hui (颜回), M.Ö.521 – 481 yılları arasında yaşayan Yan Hui Konfüçyüs'ün en favori öğrencisiydi ve Konfüçyüs düşünce akımının en saygıdeğer figürlerinden biri. O dört bilgelerin biri olarak Konfüçyüs tapınaklarında saygı duyulur.

diretmesi durumu söz konusu değildir. Yan Hui'nin ölümünün ardından öğrenciler yas tuttuklarını ifade etmek amacıyla üç sene yas tuttu. Bu süre zarfında, müzik dahi çalmadılar. Üç senenin sonunda yas süreci sona erdi. Konfüçyüs ölen anne ve baba için yas konusunda öğrencisine: “anne ve baban öldükten sonra, çok iyi yedin, içtin ve giyindin. Peki, anne ve babanın ölümünden sonra bu şekilde yaparak için huzurlu olur mu ?” diye sormuştur. Öğrencisi de “evet, bu şekilde yaparak içim huzurlu olur” şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine Konfüçyüs, öğrencisine: “bu şekilde yaparak içinin huzurlu olacağına inanıyorsan o zaman bu şekilde yap” demiştir. Fakat Konfüçyüs öğrencisine sorduğu soru ve aldığı cevap karşısında, öğrencisinin arkasından “bu şekilde yapması ahlaklı değil (不仁)” diyerek öğrencisini azarlamıştır. Konfüçyüs, özellikle ana-babanın ölümünden sonra istediği şekilde yiyip içmenin kalpte huzur yaratmayacağı düşüncesinde olsa da öğrencisinin düşüncesine karşı çıkmamıştır. Ona göre, anne ve babanın ölümünden sonra yas tutmamanın erdemli bir davranış olmadığı görüşündedir.

Ölünden sonra törenlerin eksiksiz olarak yerine getirilmesini savunan Konfüçyüs, ölüyle birlikte değerli eşyaların gömülmesine karşıdır. Ayrıca ölüyle beraber tahta figürlerin insana benzemesinden ötürü ölüyle beraber gömülmesine ve ölünün yaşayanların eşyalarını kullanmasına da karşı çıkmıştır.

İlk toplumlar da ölüyle birlikte canlı insan gömme geleneği vardı. Köle toplumuna gelindiğinde, köleler konuşabilen eşyalar olarak görülmeye ve ölüyle birlikte canlı olarak gömülmeye başlandı. Kölelerin ölüyle beraber gömülmesi ile ölünün gideceği dünyada ölüye hizmet edeceği düşünülmektedir ve bu bir sistem haline gelmiştir. Shang Dönemi kemik kalıntılarına bakıldığında öldürülmüş ve ölüyle beraber gömülmüş kadın köleler fark edilmiştir. Ölüyle beraber gömülenlerin kimliğinin çoğu köle ve hükümdarın yardımcılarıdır. Shang Dönemi'nde kazılan mezarlarda, ölüyle birlikte gömülen ve kurban edilen yaklaşık dört bin kişinin kalıntıları bulunmuştur. Qin Hanedanlığı kurucusu Qin Shi Huang (秦始皇) öldüğünde, saraydaki kadınların neredeyse hepsi hükümdar ile beraber gömülmüşlerdir.⁹⁵ Dolayısıyla ilk toplum ve Konfüçyüs'ün yaşadığı o dönemde bile ölüyle birlikte canlı insan gömme geleneği oldukça yaygındı. O dönemlerde kölelerin canlı olarak ölüyle beraber toprağa gömülmesi hakkında Konfüçyüs'ün sözlerine dair kayıtlar olmamakla beraber, Konfüçyüs'ün ölüyle beraber kölelerin gömülmesine karşı olduğu bilinmektedir. O dönemde yaşayan hükümdarlar, her ayın başında bir koyunu kurban ederlerdi. Bunu gören Ru düşünce akımı taraftarı Zi Gong (子贡) kurban edilecek koyuna acıdı ve koyunun bağışlanmasını istedi. Zi Gong'un koyunu bile merhamet etmesi, insan sevgisinin göstergesidir. Bu da gösteriyor ki Konfüçyüs ve Ru düşüncesi taraftarları Ren (仁) insan sevgisi

⁹⁵ Ya Se, Lin Mo Xu (雅瑟, 林墨叙), **Hou Gong Mishi Quanzhi Tong** (后宫秘事全知通通), Xin Shejie Chu Ban She (新世界出版社), Beijing, 2012, sf: 16-17

ilkesinden ötürü ölüyle beraber kölelerin gömülmesine karşı çıkmaktadır. Bu arada, o dönemde ölüyle beraber kölelerin ya da evcil hayvanların ölüyle beraber gömülmesi Zhou törenlerinin (周礼) bir parçasını oluşturmaktadır.

Qi Beyliği devlet adamı Yan Ying (晏婴)⁹⁶ Konfüçyüs'ün çoğu kez övdüğü bir devlet adamıdır. Fakat Yan Ying Qi Beyliği'nin diplomasi, elçilik ve yabancı misyonlarda Konfüçyüs düşüncesini kullanmaya karşıydı. Bunun sebebi ise, Konfüçyüs'ün Zhou Hanedanlığı'nda kullandığı cenaze merasimlerinin çok fazla merasime düşkün ve karışık olmasıdır. Ayrıca Yan Ying, Konfüçyüs'ün öngördüğü merasimlerin toplumun maddi kazancını büyük ölçüde israf ettiğini düşünmektedir. Yan Ying tasarruflu ve daha ekonomik hayatı savunmakla beraber Konfüçyüs'ün düşüncesine karşı çıkmıştır. Bu durum, yine Konfüçyüs'ün cenaze merasimi ve törenlere verdiği önemin bir göstergesidir.

Konfüçyüs'ün öldükten sonra cenaze merasimini öğrencileri düzenledi ve gerçekleştirdiler. Konfüçyüs, ölmeden önce cenaze merasimine dair hiç bir hazırlık yapılmadı. Konfüçyüs, öğrencisi Zi Lu'ya öldükten sonra cenaze merasiminin öğrencileri tarafından düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesi isteğinde bulundu. Konfüçyüs, öğrencilerinin onu asla bir yol kenarına atmayacağına inanıyordu ve

⁹⁶ Yan Ying (晏婴), İlkbahar ve Sonbahar Dönemi'nde eski Çin'de Qi Beyliği devlet adamıdır.

bundan emindi. Sonuç olarak Konfuçyüs öldü. Konfuçyüs'ün oğlu çok küçükken ondan bir kaç yıl erken öldü. Öğrencileri Konfuçyüs'ün evlat rolünü üstlenerek tıpkı kendi babalarına gerçekleştirecekleri gibi bir cenaze merasimini düzenlediler. Ayrıca düzenledikleri bu cenaze merasiminde Xia, Zhou ve Shang Hanedanlıkları cenaze merasimleri kurallarını da yerine getirdiler. Öğrencileri mezara koymaya kadar tüm kuralları yerine getirdiler. Konfuçyüs'ün öğrencisi Zi Gong neredeyse altı yıl kadar Konfuçyüs'ün mezarını uzaktan hep gözlemledi. Uzun yıllar yas tutan Konfuçyüs'ün birçok öğrencisi en sonunda mezarı evi gibi benimsedi ve orada neredeyse bir köy oluştu.⁹⁷

Sonuç olarak baktığımızda, Çin toplumunun abartılı ve masraflı cenaze merasimleri sistemi Konfuçyüs'ün çok öncesinde oluşup, şekillenmiş ve tamamlanmıştır. Aşırı abartılı ve masraflı cenaze merasimler özellikle Shang (商朝) ve Zhou (周朝) dönemlerinde çoktan en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemlerde, köleler ölüyle beraber gömülüp kurban edilmektedir. İnsanları kurban etme geleneği çoktan zirveye ulaşmış ve tarihe dönüşmüştür. Cenaze merasimi kuralları sistemi Zhou Hanedanlığı döneminde tamamlanmıştır. Konfuçyüs'ün yaşadığı İlkbahar-Sonbahar dönemine geldiğimizde ise, Çin tarihindeki abartılı ve masraflı cenaze merasimleri doruğa ulaşarak sona ermiştir. Konfuçyüs Xiao (孝) örnek evlat

⁹⁷ Cai Ai Dong (蔡爱东), “Konfuçyüs'ün Cenaze, Defin ve Yas Düşüncesi (孔子的丧葬观)”, Wenhua Yishu Yanjiu (文化艺术研究), Yancheng, 2010, sf:43-44

olma ilkesi ve Li (礼) kurallara uyma ilkesinden yola çıkarak gerçekleştirilecek cenaze merasimi kurallarının eksiksik olarak yerine getirilmesi gerektiğini savunmuştur.

Ru düşünce ekolü ve kurucusu Konfüçyüs'ün ölüm, ölüm sonrası ve cenaze merasimi hakkındaki düşüncelerine yer verdikten sonra, Ru düşünce ekolünde Konfüçyüs'ten sonra en ünlü düşünür Meng Zi'nın konuya dair düşüncelerinde bahsetmenin Ru ekolünün ölüm ve sonrası görüşünü daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Konfüçyüs ile aynı düşüncede olan Meng Zi (孟子)⁹⁸ Savaşan Beylikler Dönemi'nde yaşamış bir düşünürdür. Meng Zi, Konfüçyüs'ün insan sevgisi düşüncesini benimsemiş ve bu düşünceyi daha çok yayarak, her bir beyliğin ve toplumun erdem ve ahlak kurallarını anlamalarını sağlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla, Meng Zi Konfüçyüs'ün düşüncesini benimsediği gibi gelişmesini de sağlamıştır. Meng Zi'nın cenaze ve defin merasimlerinde, insan sevgisi ahlakı ve örnek evlat olmanın iyiliğini kararlı bir şekilde topluma duyurmak istemiştir. İnsan sevgisi Ren (仁), örnek evlat olma Xiao (孝) ve kurallara uymak Li (礼) ilkeleri onun cenaze ve

⁹⁸ Meng Zi (孟子) MÖ 372-289 yılları arasında yaşamış ve insan doğası ve siyaset üzerine olan görüşleriyle Konfüçyüs düşünce akımını emellendirmeye ve güçlendirmeye çalışmış olan Çinli düşünür.

defin merasimlerinin temelini oluşturmaktadır. Etik ve insan sevgisi değerlerinin bir araya gelmesiyle toplumda refah ve huzurun olacağını vurgulamıştır. Doğum ve ölüm iyi bir şekilde başlamalı ve sonlanmalıdır. Ru ekolü düşüncesini devam ettiren ve hatta geliştiren Meng Zi'nın cenaze ve defin hakkındaki düşüncesi Konfüçyüs'ün örnek evlat olma ilkesinden oldukça etkilenmiştir. Meng Zi'nın savunduğu cenaze merasimi tören ve kuralları “ örnek evlat olma” ilkesini içermektedir.⁹⁹ Dolayısıyla, Meng Zi, cenaze ve defin merasimlerini örnek evlat olmanın temeli sayarak, cenaze törenlerinin eksiksiz olarak yerine getirilmesini savunmaktadır. Yas tutma, cenaze ve defin merasimlerini geleneği ve işlevinin zaman içerisinde değişmesine değinen Meng Zi'nın cenaze, yas ve defin merasimleri hakkındaki görüşleri aynı zamanda devlet politikası görüşünü de yansıtmaktadır. Gelecek nesillerdeki bir çok araştırmacı, Meng Zi'nın insan sevgisi ve merhamet düşüncesini araştırmaktadır. Meng Zi'nın konuşmaları ve anekdotlarını içeren “Meng Zi (孟子)” adlı kitabında Meng Zi'nın bu konu hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Meng Zi'nın cenaze ve defin merasimi düşüncesine baktığımızda, Meng Zi insan hayatının son durağı olan ölümün ardından, cenaze ve defin işlemlerinin gerçekleştirilmesi gereken son görev olduğunu düşünmektedir. Savaşan Beylikler

⁹⁹ Wan Li Hua (万丽华), “Konfüçyüs'ün Cenaze Merasimi Düşüncesi

Araştırmaları (孔子的丧葬思想研究)”, Guji Zhengli Yanjiu Xueke(古籍整理研

究学刊), Sayı: 37, Hefei, 2011, sf:2

Dönemi’de yaşayan Meng Zi o dönemde gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde kurban âdeti olduğunu dile getirmiştir. O zaman ki toplumda, doğduğunda güzel bir şekilde yaşamak, öldüğünde ise uygun defin ve cenaze kurallarının gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesi mevcuttur. (生有所养,死有所葬). Buradan da anlaşılıyor ki, doğum ile beraber yaşamın başlamasının önemli olduğu kadar ölüm ardından gerçekleştirilen defin merasimide bir o kadar önemlidir.

İlk olarak Meng Zi ölümden sonra abartılı, görkemli ve masraflı cenaze merasimlerinin gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu şekilde yapılan merasim ile ölünün ardından kişinin pişmanlık duymayacağını ve kalben huzurlu olacağını düşünmektedir. Meng Zi’nın yaşadığı Savaşan Beylikler Dönemi’nde neredeyse her bir beylikte ölümden sonra abartılı ve görkemli cenaze merasimi gerçekleştirme geleneği vardı. Dolayısıyla, Meng Zi’nın düşünce sistemi yaşadığı o dönemi yansıtmaktadır. Meng Zi, çoğu insanın ölümün hayattaki bir son olduğunu kabul etmediğini düşünür. Dahası insanlar ölümlü, insan hayatındaki yeni bir yolculuk olarak tanımlarlar. Bu yüzden, insanlar cenaze ve defin olaylarına çok fazla önem verirler. Ölümden sonra gerçekleştirilen cenaze ve defin merasimleri, ölünün ruhunun ölümler dünyasına giderken mutlaka gerçekleştirilmesi gereken prosedürlerdir.¹⁰⁰ Cenaze ve yas merasimlerini önemseyen Meng Zi, abartılı ve özen

¹⁰⁰ Zhong Jing Wen (钟敬文), **Halkbilim Araştırmaları (民俗学概论)**, Shanghai Sanat ve Edebiyat Yayınevi (上海文艺出版社), Shanghai, 1998, sf: 181-186

gösterilmiş yas ve defin merasimlerini savunmaktadır.

Meng Zi örnek evlat olma ilkesi ile eldeki tüm imkânları kullanarak özellikle ana-babanın cenaze merasiminin en iyi şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Anne ve babaya gerçekleştirilen defin ve cenaze merasimlerinde paradan tasarruf edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Evlatların gerçekleştirdiği cenaze ve defin merasimi ile anne ve babalarının diğer dünyada iyi bir hayata devam etmelerini sağlaması gerektiğini düşünmektedir.¹⁰¹ Meng Zi, Li Lou Zhang (离娄章) kayıtları 13. Bölümde: “养活父母还算不上大事，只有给父母送终才可以称得上是大事。”¹⁰² demiştir. Açıklaması ise “Anne ve babaya bakmak büyük bir iş değildir, ama anne ve babaya karşı gerçekleştirilen en son görev büyük bir iştir.” Buradan da anlaşılacağı üzere, Meng Zi örnek evlat olma ilkesinden yola çıkarak, anne ve babaya gerçekleştirilecek son görev olan cenaze merasimlerinin önemini vurgulamaktadır.¹⁰³ Meng Zi maddi kaynaklardan tasarruf edilip, para kısılmaması

¹⁰¹ Zhang Li Man (张莉曼), “Meng Zi Cenaze Merasimi Düşüncesi Araştırmaları (孟子的丧葬思想初探)”, Qinghai Minzu Daxue Xuebao (青海民族大学学报), Sayı:37, Hefei, 2011, sf:111

¹⁰² Zhu Xi (朱熹), Dört Kitap Açıklamaları (四书章句集注), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011, sf:275

¹⁰³ Zhang Li Man (张莉曼), “Meng Zi Cenaze Merasimi Düşüncesi Araştırmaları (孟子的丧葬思想初探)”, Qinghai Minzu Daxue Xuebao (青海民族

gerektiğini savunmaktadır. Defin ve cenaze merasim en iyi şekilde yerine getirilmesinden yanadır.

İkinci olarak, Meng Zi, daima mütevazı sade gerçekleştirilen cenaze ve defin merasimlerine karşı çıkmıştır. Meng Zi, Mo Zi ve öğrencilerinin gerçekleştirdiği cenaze ve defin merasimlerini sert bir şekilde eleştirmiştir. O dönemlerde Meng Zi, Mo Zi'nın öğrencilerinden Yi Zi (夷子)'nın annesine abartılı ve görkemli cenaze merasimi düzenlediğini duymuştur. Bu durumu eleştiren Meng Zi, “夷子思易天下，岂以为非是而不贵也；然而夷子葬其亲厚，则是以所贱事亲也。” demiştir.¹⁰⁴ Açıklaması ise, “Yi Zi mütevazı ve sade cenaze ve defin merasimini savunurken ve abartılı görkemli cenaze merasimlerine karşı iken, gerçekte kendi anne ve babasının cenaze merasiminde abartılı ve görkemli bir cenaze merasimi gerçekleştirdi.” Demiştir. O dönemde Mo Zi'nın öğrencisi Yi Zi'nın sade ve mütevazı cenaze ve defin merasimini savunurken, tam tersine abartılı ve görkemli merasimi gerçekleştirmesi durumu abartılı ve görkemli cenaze merasimlerinin revağa olmasına ve toplumu etkilemesine sebep olmuştur. Meng Zi, Mo Zi'nın mütevazı ve alçak gönüllü cenaze merasimi ve evrensel sevgi düşüncesine sert şekilde cevap

大学学报), Sayı:37, Hefei, 2011, sf:110

¹⁰⁴ Zhu Xi (朱熹), **Dört Kitap Açıklamaları** (四书章句集注), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011, sf:110

vermiştir.¹⁰⁵ Meng Zi kayıtlarda örnek vererek durumu şu şekilde açıklar; “insan dünya üzerinde cenaze merasimleri olmadığını farz ederse, o zaman ölen anne ve babasını bir dağın tepesinde kaybetsin, daha sonra anne ve babasının cesedinin vahşi hayvanlar tarafından yendiğini, böceklerin ısırıldığını gördüğünde kalbinde vicdan azabı duyup, pişman olacaktır. Bu yüzden yöntemi değiştirerek, anne ve babasını defnedecektir.”¹⁰⁶ Meng Zi, ölüyü toprağa gömmeye defin türünün evlatların kalbindeki vicdandan ötürü olduğunu düşünmektedir. Meng Zi’ya göre evlatların anne ve baba öldükten sonra onlara abartılı ve aşırı görkemli cenaze ve defin merasimi yapmaları, anne ve babanın evlatlarını yetiştirme ve büyütme hakkını geri ödemesi anlamına gelmektedir. Bu düşünce Meng Zi’nın insan sevgisine dayanmaktadır.

Üçüncüsü Meng Zi, ölümden sonra uzun süre yas tutmayı savunmaktadır. Tutulan uzun yas, insanların ölü için hüzenlendiğini ve keder içinde olduğunu belirten bir tür gelenektir. Normal durumda, çevrede gerçekleşen ölüm ardından uzun süre yas tutulmalıdır, bunun yanında ölünün akrabaları ve aralarında kanbağı

¹⁰⁵ Zhu Xi (朱熹), **Dört Kitap Açıklamaları** (四书章句集注), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011, sf:251

¹⁰⁶ Zhang Li Man (张莉曼), “**Meng Zi Cenaze Merasimi Düşüncesi Araştırmaları** (孟子的丧葬思想初探)”, Qinghai Minzu Daxue Xuebao (青海民族大学学报), Sayı:37, Hefei, 2011, sf:112

olan yakınlarının ise daha uzun yas tutmaları gerektiğini savunmaktadır.¹⁰⁷ Uzun tutulan yas ile giyilen yas kıyafetleri arasında benzerlikler vardır. Ölünün aile bireylerinin farklı yas kıyafetleri bulunmaktadır. Aynı zamanda da farklı yas dönemleri bulunmaktadır. Liyi yas kıyafetleri (礼仪 丧服) bölümünde şu şekilde geçmektedir; “丧服共有斩衰，齐衰，大功，小功，缌麻五种形式，服丧期三年至三个月不等。”¹⁰⁸ Açıklaması ise; “yas kıyafeti, Qi Beyliği yas kıyafeti, faziletli kıyafet, daha sade kıyafet ve ince çizgili yas kıyafeti olmak üzere beş türdedir. Yas süresi ise 3 yıldan 3 aya kadar olup, farklılık göstermektedir.” O dönemdeki, cenaze ve defin merasimlerini toplumda kişinin statüsü ve kıdemine göre farklılık göstermektedir. Bu konu ile alakalı, Xun Zi’nın Li Lun (荀子-礼论) kayıtlarında şu şekilde geçer; “天子之丧，动四海，属者侯；者侯之丧，动通过，属大夫；大夫之丧，动一国，属修士；修士之丧，动一乡，属朋友；庶人之丧，合族党，动州里。而刑余罪人之丧不得合族党，独属妻子。”¹⁰⁹ Açıklamasını ise şu şekilde yapabiliriz; “Toplumda farklı seviyede ve farklı statüde olan hükümdar, soylular, din

¹⁰⁷ Wen Jian Zhen (魏建震), “Qin Öncesi Zhao Beyliği Cenaze Kültürü Araştırmaları (先秦赵国丧葬文化初探)”, Handan Shizhuan Xuebao (邯郸师专学报), 2000, sf:2

¹⁰⁸ Yi Li (仪礼), Yas Kıyafetleri Bölümü (丧服记载)

<http://ctext.org/yili/sang-fu/zhs> - 13

¹⁰⁹ Xun Zi (荀子), Li Lun (礼论载)

<http://ctext.org/xunzi/li-lun/zhs> - 17

adamları, arkadaş ve eş olmak üzere farklı cenaze merasimi ve defin şekilleri vardır.”

O zamanki toplumda sınıf ve statü farkından dolayı gerçekleştirilen cenaze ve defin merasimleri de farklıdır. Dolayısıyla, soylu sınıftaki yöneticilerin merasimlerinde üç tür topraktan yapılmış övgü eşyası kullanılırdı. Daha kıdemli olan yöneticilerin merasimlerinde ise beş tür topraktan yapılmış övgü eşyası kullanılırdı. Cenaze merasimlerinde giyilen yas kıyafeti, tutulan yas süresi gibi etkenler ölen kişinin toplumdaki kimliği ve statüsü hakkında bilgi vermektedir.¹¹⁰

Meng Zi'nın kitabı “Meng Zi” da geçen kayıtlarda da üç yıl yas tutulması gerektiği yazmaktadır. Ölen yakınlar için tutulan üç yıllık yas ölene olan bir saygı göstergesidir. O dönemde, hükümdar öldüğünde, halefleri onun için üç yıl yas tutarlardı. Meng Zi, saraydaki yöneticiler için de üç yıl yas tutmayı savunmuştur. Fakat üç yıl yas tutma konusunda sert bir şekilde diretmeyen Meng Zi, en azından 3 ay yas tutmaya çok önem vermektedir. O zamanlar Konfüçyüs öldüğünde, öğrencileri onun için 3 yıl yas tutmuştur. Özellikle öğrencisi Zi Gong (子贡) tek başına bir odada kalarak tam üç yıl yas tutmuştur.¹¹¹ Meng Zi'nın yas tutma süresi

¹¹⁰ Zhang Li Man (张莉曼), “Meng Zi Cenaze Merasimi Düşüncesi Araştırmaları (孟子的丧葬思想初探)”, (青海民族大学学报), Sayı:37, Hefei, 2011, sf:112

¹¹¹ Zhu Xi (朱熹), Dört Kitap Açıklamaları (四书章句集注), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011, sf:302

ile ilgili zalim ve katı fikirleri olmadığı gibi faydacı yöntemler de edinmiştir. Ama o, uzun tutulan yasın kısa tutulan yastan daha iyi olduğunu düşünmektedir.

Meng Zi üç yıl yas döneminde, tüm müziklerin durmasını ve bu süre zarfında müzik dinlenmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu şekilde yapmak bir yas göstergesidir. Meng Zi (孟子), Teng Wen Gong (滕文公章句上) kayıtlarında yas süreci ile alakalı şu şekilde geçer; “三年之丧，齐疏之服，饪粥之食，自天子达于庶人，三代共之。”¹¹² Açıklaması ise; “Üç yıl yas tutma sürecinde, kaba dokuma kumaşlı kıyafetler giyilmeli. Su çorbası ve bulamaç yenilmelidir. Yas döneminde güzel kıyafetler giymek ve güzel yemekler yemek doğru değildir. Yas sürecinde bu şekilde yaşamak yakınlarının ölüye olan saygısını ve derin üzüntüsünü göstermektedir.”

Konfüçyüs gibi Meng Zi’da ölüyle beraber insan gömülmesine karşı çıkmaktadır. İnsanlarda öldükten sonra ruhun yok olmadığı düşüncesinin var olmasıyla ölüyle beraber insan ve değerli eşyaların gömülmesi fikri ortaya çıkmıştır. Öldükten sonraki dünyada, ölmeden önceki hayatın devam edeceğine inanılarak, ölüden önce kullandığı eşyalar, köle ve hizmetçileri ölüyle beraber mezara gömülürdü. Ölüyle beraber gömülen insanların öteki dünyada ölüye hizmet edeceğine inanılıyordu.

¹¹² Zhu Xi (朱熹), **Dört Kitap Açıklamaları** (四书章句集注), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011, sf:251

Ayrıca sınıf farkının belirgin olduğu topluma girilmesiyle, *ölünün* hayatta iken savurgan ve israf yaşamının devam etmesini sağlamak için ölüyle beraber insanlar *gömülürdü*¹¹³ Ölüyle beraber insan gömme geleneği, Savaşan Beylikler Dönemi defin geleneğinin bir parçası olmuştur. Bu dönemde, abartılı, aşırı zengin cenaze ve defin merasimleri gözde olmuş ve o dönemde birçok mezarda *ölü* gömerken çok miktarda insan kullanılmıştır. Ölüyle beraber insan gömme geleneğine, Rujia düşünce akımı şiddetle karşı çıkmaktadır. Rujia düşünce ekolünün temel ilkelerinden biri olan Ren (仁) insan sevgisini ve insanları sevmeyi vurgularken insanların ölüyle beraber gömülmesine karşı çıkması doğaldır. Meng Zi abartılı ve aşırı zengin cenaze ve defin merasimlerini savunmasına rağmen, insanın ölüyle birlikte *gömülmesini*, insanlık dışı ve zalimce bularak şiddetle karşı çıkmıştır. Ayrıca ölüyle beraber insan *gömme* âdeti hem Konfüçyüs hem de Meng Zi'nın insan sevgisi, merhametli olmak ilkelerine tamamıyla terstir.¹¹⁴

Bitmeyen savaşlar ile toplumun tam bir kargaşa içinde olduğu Savaşan Beylikler

¹¹³ Wen Jian Zhen (魏建震), “**Qin Öncesi Zhao Beyliği Cenaze Kültürü Araştırmaları** (先秦赵国丧葬文化初探)”, Handan Shizhuan Xuebao (邯郸师专学报), 2000, sf:2

¹¹⁴ Zhang Li Man (张莉曼), “**Meng Zi Cenaze Merasimi Düşüncesi Araştırmaları** (孟子的丧葬思想初探)”, Qinghai Minzu Daxue Xuebao (青海民族大学学报), Sayı:37, Hefei, 2011, sf:112

Dönemi'nde yaşayan Ru düşünce ekolü kurucusu Konfüçyüs ve taraftarı Meng Zi'nın ölüm ve ölüm sonrasında gerçekleştirilen cenaze merasimleri ve yas düşüncelerini inceledik. Konfüçyüs ölüm ardından son vazife olan cenaze törenlerini eksiksiz olarak yerine getirilmesini savunmuştur. Meng Zi'da son görev olarak hiç bir masraftan kaçmayarak abartılı gerçekleştirilen cenaze merasimlerini ve uzun yas tutmayı savunmaktadır. Konfüçyüs ve Meng Zi'nın düşüncelerinin gelecek nesillere ve o zamanki döneme büyük bir etkisi olmuştur.

Ru düşünce ekolü temsilcisi Konfüçyüs ve Ru ekolü taraftarı Meng Zi'nın ölüm ve cenaze merasimleri düşüncesini inceledikten sonra, Konfüçyüs ve Ru ekolü ile aynı düşüncede olmayan Mo ekolünün ölüm, cenaze merasi ve yas düşüncesini inceleyeceğiz.

3. BÖLÜM

MO DÜŞÜNCE EKOLÜ'NDE ÖLÜM, CENAZE MERASİMİ VE YAS

KAVRAMI

3.1.Mo Düşünce Ekolü'ne Genel Bakış

Mojia (墨家)¹¹⁵ Çin'deki önemli düşünce ekollerindendir. Mo ekolü, Konfüçyüs düşünce akımı Ru ekolünden sonra en etkili düşünce akımıdır. Mo ekolünün kurucusu Mo Zi (墨子)¹¹⁶ dır. Mo ekolünün temel ilkesi “saldırganlığa karşı” olmaktır. Kim ve hangi gerekçe ile olursa olsun, kesinlikle saldırganlığa karşıdır. Sorunların barış yoluyla çözümlenmesinden yanadır. Mo Zi, savaşları önlemek için, uzak yakın dinlemeden olay yerine koşmuş ve savaşları önlemek için büyük çabalar harcamış bir kişidir. Bu amaçla beylikler arasında yaptığı uzun yürüyüşler sırasında ayak tabanları patlamış ve saçları dökülmüştür. Saldırganlığı durduramadığı

¹¹⁵ Mo Jia (墨家), Türkçeye Mohizm olarak çevirilmektedir. Çalışmamızda Mojia olarak kullanılacaktır. Mo Jia düşünce ekolü, Mo Zi önderliğinde gelişen Çin felsefesidir.

¹¹⁶ Mo Zi (墨子), M.Ö.468 – 376 tarihleri arasında yaşayan Mo Zi, Tengzhou bugünkü Shandong eyaletinde dünyaya gelmiştir. Savaşan Beylikler Dönemi'nin önemli fizoflarından. Mo düşünce ekolünün kurucusu olan Mo Zi, Konfüçyüsçü düşünce akımına karşıdır. Törenler yerine faydacılık, kendini kontrol ve özgünlük ilkeleri üzerinde durmaktadır.

durumlarda, müridlerinden oluşan bir orduyla saldırıya uğrayanın yanında yer almaktan çekinmemiştir. Mo Zi'nın amacı ne pahasına olursa saldırıyı durdurmak ve savaşı önlemektir. Herkesin üretici olmasını savunan Mo ekolü, kendisine katılanlara bir meslek öğretmektedir. Mo Zi'nın taraftarları mesleki uğraşları dışında döğüş sanatı eğitimi görmekte ve savunma stratejileri geliştirmektedir. Mo ekolünün yaptırım gücü olması onu diğer düşünce ekollerinden farklı kılmaktadır.¹¹⁷ Savaşan Beylikler döneminde etkili olan Mo ekolü, o dönemdeki Ru ekolü kadar etkili olmuştur. Ru ekolü ile Mo ekolü düşünceleri birbirinden farklılık göstermektedir. Konfüçyüs düşünce ekolüne göre, kişi önce kendini sevmeli daha sonra yakınlarını ve çevresindekileri sevmelidir. Bir nevi merkezden dışa doğru yayılan bir sevgi anlayışı söz konusudur. Mo ekolü ise tam tersine insanlar arasında herhangi bir ayırım gözetmen herkesin birbirini sevmesini savunur. Bu açıdan bakıldığında Ru ve Mo iki önemli düşünce ekolü birbiri ile çakışmaktadır.

Mo ekolü ve temsilcisi Mo Zi, Ru ekolünün aksine masraflı törenlere şiddetle karşı çıkmıştır. Mo ekolü tutumlu ve az masraflı törenleri savunarak, masraflı şekilde gerçekleştirilen törenlere karşı çıkmaktadır. Toplumda var olan her bireyin bir şeyler üretetek toplum ekonomisine faydada bulunması gerektiğini savunmaktadır. Mo ekolü li (利) faydacılık ilkesini savunarak, toplum faydasını göz önünde tutmaktadır. Mo Zi'ya göre gerçekleştirilen masraflı ve abartılı törenler israftır. Bunun yanında,

¹¹⁷ Okay, Bülent, **Konfüçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004, sf: 28-29

ölünün ardından gerçekleştirilen masraflı cenaze törenlerinin, tutulan uzun yasın yaşayanlara ve ölüye hiç bir faydası olmadığını düşünmektedir. Bunun yerine topluma fayda sağlayacak ve üretime katkısı olacak davranışlar sergilemek gerektiğini düşünür. Konfüçyüs düşünce ekolü Rujia, ölümden sonraki dünya ile ilgilenmez. Mo ekolü ise ölümden sonraki dünyaya, ruhlara, hayaletlere inanır ve onlara önem verir.¹¹⁸

3.2. Mo Düşünce Ekolü’nde Ölüm ve Sonrası Hakkındaki Düşünceler

Çin tarihinde, Ru düşünce ekolünün ölüm, yas ve cenaze merasimi düşüncesinin ardından Çin’de Ru ekolü kadar etkili olan Mo ekolünün ölüm, yas ve cenaze merasimi hakkındaki düşüncelerinin inceleyeceğiz. Daha öncede bahsettiğim gibi Ru ve Mo ekolleri düşünce yapısı olarak birbiri ile çakışmaktadır. Bu çakışmadan dolayı, ölüm ve ölüm sonrasında gerçekleştirilen cenaze ve yas merasimleri görüşü de farklılık göstermektedir.

Mo ekolünün cenaze merasimi düşünce sistemi temelde Mo Z’nın düşüncesini temsil etmektedir. O zamanlar, Ru düşünce ekolü ile çekişen ve rekabet içinde olan tek düşünce ekolüdür ve Ru ekolü kadar ünlüdür. Bu durum o zamanlar “Ru

¹¹⁸ Okay, Bülent, **Konfüçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004, sf: 29

Düşünce Ekolü Mo Düşünce Ekolü'ne Karşı" olarak adlandırılmaktadır.¹¹⁹

Mo Zi'nın temsilcisi olduğu Mo düşünce ekolü, ön Qin'de sıradan bir felsefeydi. Çin'in ilk tarihçilerinden Sima Tan(司马谈)¹²⁰, altı felsefe okulu düşüncesinden biri olan Mo ekolünün cenaze merasimi ve yas düşüncesinden şu şekilde bahsetmektedir: "ölüyü uğurlarken üç tür tabut kullanılır. Müzikli merasim düzenlenir ve durmadan yas tutulur. Gerçekleştirilen cenaze merasimleri din inancı ile bağlantılıdır."¹²¹ Bu konu ile alakalı Shi Ji (史记)¹²² 130. Ciltinde de şu şekilde geçer: "Mo düşünce ekolü, Ru düşünce ekolü sistemine göre kısa ve abartılmamış cenaze merasimi kurallarını savunmaktadır ve iki düşünce ekolü de aynı düşüncede değildir."¹²³ Mo

¹¹⁹ Chen Yu Ting (陈玉婷), "Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Merasimi Görüşü(墨子的丧葬观发微)", Chongqing Chengshi Guanli Zhiye Xueyuan Xuebao (重庆城市管理职业学院学报), Xianyang, 2009, sf:4

¹²⁰ Sima Tan (司马谈), (M.Ö. 165 – 110) Çin'in ilk tarihçilerinden olan Sima Tan altı felsefe okulu düşüncesine (司马谈论六家) dair konuşmaları mevcuttur.

¹²¹ Si Ma Tan (司马谈), Lun Liu Jia Yaozhi (论六家要旨)

¹²² Shi Ji (史记), (Tarih Kayıtları). M.Ö. 109 – 91 yılları arasında yazılmış eserdir. Sima Qian'in (司马迁) baş yazıtı olan eser, Sarı imparator zamanından yazarın kendi zamanına kadarki Çin tarihini konu almaktadır. Eser toplamda 130 ciltten oluşmaktadır.

¹²³ Shi Ji (史记), (Tarih Kayıtları), 130. Cilt bölümü

Zi, ilk başlarda Ru düşünce ekolünü çalışmış ama sonradan bırakmıştır. Mo Zi'ya göre, Ru düşünce ekolü sistemini öğrenmek, Konfüçyüs'ün öğretme methodu ve düşünce sistemini tamamen benimsemek demektir. Mo Zi, fakir insanlar için Ru düşünce ekolünün masraflı ve abartılı cenaze merasimi törenlerini savunmayarak Ru düşünce ekolünü terk etmiştir. Bunun yerine, Mo Zi mütevazı, masrafsız ve abartılmamış cenaze merasimi törenlerini savunmaktadır. Mo Zi cömert ve masraflı şekilde gerçekleştirilen cenaze merasimlerinin topluma hiç bir faydası olmadığı görüşündedir. Mo Zi'ya göre, masraflı ve abartılı şekilde düzenlenen cenaze merasimlerinin toplum ekonomisine büyük ölçüde zararları vardır. O dönemde gerçekleştirilen cenaze merasimlerini bir örnekle açıklayalım. Ön Qin döneminde toplumda üretim seviyesi oldukça düşüktü, dolayısıyla toplumdaki maddi kaynaklar da sınırlıydı. O dönemde saraydaki üst sınıf yöneticiler ve soyluların ölümünden sonra cömert, abartılı ve masraflı cenaze törenleri gerçekleştirmek oldukça yaygındı. Aristokrat büyüklerin cenaze töreni olduğunda, tabut açma olayı olur ve defin merasimi oldukça masraflı ve abartılı bir şekilde gerçekleştirilirdi. Konu ile alakalı, Mo Zi'nın Jie Zang (节葬)¹²⁴ 6. Cilt 25.bölümünde şu şekilde geçer: “saraydan bir prenses öldüğünde altın, değerli taş ve mücevherler bedenine yanına koyulurdu. Bunun yanısıra ev şeklinde büyük mezar inşa edilirdi. Gerçekleşen görkemli tören

http://ctext.org/library.pl?if=en&res=77325&by_node=4474&remap=gb

¹²⁴ “Jie Zang Xia (节葬下)”Mo Zi'nın Savaşan Beylikler Dönemi'ndeki eseridir. Defin ve cenaze merasimlerine dair tören hakkında bilgiler içermektedir.

ile hükümdarın hizmetçileri ve köleler ölüyle beraber gömülür ve birçok sayıda dul insan geride kalırdı. Bu şekilde gerçekleştirilen cenaze türüne, nasıl katlanılırdı. Saraydaki yöneticiler doğumdan ölüme kadar tüm yönetim elinizde, ölümlerinde de gösterişli ve abartılı merasimler gerçekleştirip, insanları beraberinde gömüyorsunuz. Bu şekilde kalan insanların dışarıdan acı çekmesine sebep oluyorsunuz.”¹²⁵ Mo Zi soyluların ve üst düzey yöneticilerin gerçekleştirdiği merasimlere tepkisini bu şekilde göstermiştir. Mo Zi’ya göre gerçekleştirilen merasimlerde çok büyük miktardaki harcamalara, değerli eşyaları ölüyle birlikte gömmeye, uzun süren cenaze törenlerine karşı çıkarak, bu şekilde toplumun maddi değerlerinin bir çırpıda yok olduğunu savunmaktadır. Gösterişli cenaze merasimlerinde ölü ile beraber sayısız altın ve mücevherlerin gömülmesinin ölüye hiç bir yararı olmamaktadır. Gerçekleştirilen abartılı, masraflı ve cömert cenaze merasimleri bir açıdan toplum ekonomisinin güçten düşmesine sebep olurken, diğer açıdan da soylu, üst tabaka ile sıradan halk arasında bir zıtlığa ve adaletsizliğe yol açıyordu. Bu da o zamanlar toplumu tehdit eden bir durum olarak nitelendirilebilir. Mo Zi, bunun yerine mütevazı, abartılmamış ve az masraflı cenaze merasimlerinin topluma olan katkısının daha çok olduğunu düşünmektedir. Bu tarz merasimlerin toplumun talep ve ihtiyaçlarını karşılayacağını savunmaktadır.¹²⁶

¹²⁵ **Mo Zi (墨子)**, Jie Zang Xia (节葬下), 6. Cilt, 25. Bölüm

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zh> - 12

¹²⁶ Chen Yuting (陈玉婷), “**Mo Zi’nın Cenaze ve Defin Merasimi Görüşü(墨子的**

Mo Zi'nın yaşadığı Savaşan Beylikler Dönemi'ne baktığımızda, mütevazı ve abartılmamış şekilde gerçekleştirilen cenaze merasimleri oldukça yaygındı. Bunun yanında, Mo Zi döneminde, birçok bilge yönetici ve hükümdar mütevazı cenaze törenleri fikrini benimsemişlerdir. O dönemde birçok yöneticinin Mo Zi'nın mütevazı cenaze merasimi düşüncesini benimsemesiyle alakalı, Mo Zi'nın Jie Zang (节葬) 6. Cilt 21. Bölümünde şu şekilde geçer:

“Yao(尧)¹²⁷ ve Yu(禹)¹²⁸” yetenekli ve varlıklı yöneticiler, herşeyi gerçekleştirmek ve elde etmek için yeterli güce sahip olmalarına rağmen, abartılmamış ve mütevazı cenaze merasimi gerçekleştirdiler. Çünkü defnetmedeki en makul ve mantıklı defin türünün mütevazı şekilde gerçekleştirilen merasim olduğunu savunmaktadırlar.”¹²⁹

丧葬观发微)”, Chongqing Chengshi Guanli Zhiye Xueyuan Xuebao (重庆城市管理职业学院学报), Xianyang, 2009, sf:4

¹²⁷ Yao (尧), Üç Hükümdar ve Beş İmparator'dan biri olan efsanevi bir Çinli yöneticidir. Ayrıca **Tang Yao** (唐尧) olarak da bilinir. İyilikseverliği ve çalışkanlığı ile gelecek dönemdeki Çin imparatorları için bir model teşkil etmiş olan Yao, sık sık mükemmel ahlakî değerlere sahip bir bilge kral olarak övülmektedir.

¹²⁸ Yu (禹), Eski Çin'de sel taşkınına kontrol etmesiyle tanınan efsanevi bir yöneticidir. Xia Hanedanlığı'nı kurarak Çin'de hanedanlık kurallarını başlatan kişidir ve ahlaki karakteriyle yükselmiştir.

¹²⁹ **Mo Zi, Jie Zang Xia** (节葬下), 6. Cilt, 21. Bölüm

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zhs> - 11

Mo Zi'ya göre eski bilge yöneticilerin gerçekleştirmesi gereken cenaze merasimleri şu şekilde olmalıdır : “çürümüş beden için sınıflandırıcı üç tür kıyafet, üç tür boyutta tabutun kuru kemik ve çürümüş et için yeterli olduğu, Mezar için sızıntı ve çamura engel olacak şekilde derin bir çukur kazılmasının yeterli olacağını belirtmiştir. Ölen kişi için mütevazı cenaze merasimi gerçekleştirilip, yaşayanlar uzun süre yas tutmaması gerekmektedir.”

Mo Zi'nın cenaze merasimi düşüncesinde temelde iki noktaya işaret etmektedir. Bunlardan birincisi, cenaze merasimini muhakkak gerçekleştirmektir. İkincisi de, abartılı, gösterişli ve masraflı cenaze merasimlerine karşı çıkmaktır. Mo Zi'nın yaşadığı dönemde, kölelerin birbirleri ile kargaşası, ev halkının birbiri ile çatışması ile toplum tam bir kargaşa halindedir. Bu durum halkın yaşamında huzur olmadığını gösterir. O dönemde, halk bu şekilde kargaşa ve huzursuzluk içinde iken, yönetici sınıf ve soylular abartılı ve masraflı cenaze merasimini savunuyor ve gerçekleştiriyordu. Ayrıca abartılı ve masraflı cenaze merasimlerini evlatların anne ve babasına karşı gerçekleştirmesi gereken ahlak görevi olarak görüyorlardı. Mo Zi'nın yaşadığı o dönemde, aristokrat büyüklerin ve soyluların cenaze merasimlerinde, tabut içi ve dışının süslenmesi, ölüye çeşitli kıyafetler giydirilmesi ve cenazeyi kaldırma esnasında gerçekleştirilen törenler ve ölüyle beraber değerli eşyaların gömülmesi gibi törenler gerçekleştiriliyordu. Bu duruma dair bir çok kayıt bulunmaktadır. Xun Zi'nın Ahlak Kitabı'nda bu konu ile alakalı şu şekilde geçer:

“天子棺槨十重，诸侯五重，大夫三重，士再重。”¹³⁰ Açıklaması ise, cenaze merasimlerinde hükümdarın tabutunun on kat, soylu yönetecilerin beş kat, kıdemli üst yöneticiler için üç kat ve üst düzey subaylar kişiler çok katlı tabutlar kullanıldığı yazar.¹³¹ Cenaze merasimlerinde kaç farklı tabut türü kullanıldığına bakmaksızın, kayıtlar o dönemde masraflı, gösterişli ve abartılı cenaze merasimlerinin gerçekleştirildiğini ve Mo Zi’nın söylediklerini kanıtlar durumdadır. Aynı zamanda, o dönemde çok miktarda değerli eşyalar ölüyle birlikte gömülürdü. Mo Zi’ya göre bu durum da aşırı miktardaki israf gerçeğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Mo Zi’ya göre abartılı ve masraflı cenaze merasimleri halka ve toplumdaki insanlara acı verirken, bu tür cenaze merasimleri saraydaki yöneticiler ve soyluları mutlu etmektedir. Bu konu ile alakalı Mo Zi Shi Huan (墨子士患) 1. Cilt kayıtlarında şu şekilde yazar:

“苦其徒役，以治宫室观乐，死又厚为棺槨，多为衣裘。生时治台榭，死又修坟墓。故民苦于外，府库殫于内，上不厌其乐，下不堪其苦。”

Açıklaması ise; Saraydaki soyluların öldüklerinde gösterişli tabutlar, ölüye giydirilen birçok kıyafetler. Doğarken bir çadır veya otağda doğmak, ölümlerinde de süslü bir mezar dekore etmek. İnsanlar yokluktan dolayı acı çekerken, diğer taraftan

¹³⁰ Xun Zi (荀子), **Lilun (礼论)**

<http://ctext.org/xunzi/li-lun/zhs> - 17

¹³¹ Xun Zi (荀子), Lilun (礼论), (Etik Prensipleri). Xun Zi’nın yazdıkları arasında en önemli olan metinlerdir. Sistem temelinde etiğin kökeni ve içeriği yer almaktadır.

devletin hazineleri mezarın içinde duruyor. Ne kadar tezat bir durumdur. Üstelik üst sınıftaki soylular bu duruma hiç ses çıkarmazken hallerinden gayet memnun iken, alt sınıftaki sıradan halk bu acıya katlanamaz durumdadır.¹³² Mo Zi, o dönemdeki yönetici sınıfın gerçekleştirdiği cenaze törenlerindeki israf gerçeğini ortaya çıkararak, bu abartılı cenaze merasimlerinin ülkeyi, insanları ve halkı fakir bir duruma düşüreceğini ve toplumda adaletsizliğe yol açacağını belirtmiştir.

Mo Zi'ya göre abartılı ve masraflı cenaze merasimlerinin bu kadar çok zarara sebep olmasıyla beraber, nasıl bir cenaze merasimi gerçekleştirmek gerekmektedir? Mo Zi, abartılı ve masraflı cenaze merasimlerinin zararlarını belirttikten sonra kısa süren cenaze merasimi fikrini ortaya atmıştır. Mo Zi'nın defin ve cenaze merasimi düşüncesi temelde toplum faydaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Mo Zi'nın savunduğu cenaze merasimlerinin nasıl yapılırsa topluma fayda sağlayabileceğine dair maddeler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Cenaze merasimlerinde kuru kemik için üç tır boyutta tabut, çürümüş et için üç tır kıyafet yeterlidir.
- Ölüyle beraber değerli eşyaların gömülmesine gerek yoktur. Bu şekilde yaparak maddi varlıklardan tasarruf edilebilir.
- Ölünün ardından yaşayanların çok uzun ağlamaması, uzun yas tutmamaları ve

¹³² **Mo Zi (墨子)**, Shi Huan (墨子士患), 1. Cilt 7. Huan (卷一七患)

cenaze olaylarını uzatmaması gerekmektedir. Bu şekilde yapılan cenaze merasimleri ile hem zamandan hem de insan gücünden tasarruf edilir. Ölünün ardından kısa yas tutmak insanların perişan olmasını önlediği gibi, toplumda iş gücünün de olumsuz yönde etkilemenin önüne geçer.¹³³

- Ölünün defnedileceği mezar çok derin kazılmamalıdır. Ölü için gösterişli mezar yapmamak gerekmektedir. Ölünün gömüldüğü yeri tanımak adına sadece bir levha ile defnedildiği yer belirtilmelidir. Bu şekilde daha az verimli toprak işgal edilmiş olur. Dolayısıyla topraktan tasarruf edildiği gibi, üretim gelişir ve maddi kazançta da artış olur.

Maddelerden de anlaşılacağı üzere, Mo Zi gerçekleştirilen cenaze merasimlerinin topluma fayda sağlamasını öngörmüştür. Mo Zi'nın işaret ettiği cenaze merasimi yöntemi, oldukça basit, tasarruflu, ölen kişiye faydalı ve yaşayanları da zorlamayacak yöntemlerdir. Cenaze merasimleri ile toplum maddi kaynaklarının zarar görmesini engellemenin dışında, Mo Zi uzun süre yas tutmaya karşıdır. Bunun yerine kalpten, daha samimi bir şekilde yas tutmayı savunmaktadır. Mo Zi Jie Zang kayıtlarında, defin standart ve ölçülerini şu şekilde belirlemiştir: “Mo Zi, durmadan ağlamak, masraflı cenaze merasimleri gerçekleştirmek, ölü için kıyafetler ile

¹³³ Chen Yuting (陈玉婷), “**Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Merasimi Görüşü (墨子的 丧葬观发微)**”, Chongqing Chengshi Guanli Zhiye Xueyuan Xuebao (重庆城市管理职业学院学报), 2009, sf:6-7

uğraşmak, ölü için kurban adamak, evlatları ve akrabaları zor duruma sokmak gibi düşüncelere karşıdır. Mo Zi ölünün ardından yüksek ses ile durmadan ağlamaya, cesete süslü yas kıyafetleri giydirmeye, ölü için sürekli gözyaşı dökmeye, ölen anne ve baba için evlatların örnek evlat olmak uğruna cenaze merasim kurallarını gerçekleştirmeye çalışmasına, dahası yas tutanların güçsüz düşüp yemeden içmeden kesilip aç kalmasına, yas tutanların yas uğruna uzun süren dönemde soğukta dışarda kalması gibi yas ritüellerine de kesinlikle karşı çıkmaktadır.¹³⁴ Yine Mo Zi Jie Zang (墨子节葬) kayıtlarında, yas için çok fazla para kullanarak normal hayatın zarar görmesine karşı olduğunu belirtmiştir. Bunun yerine, ölen kişi için sessizlik içinde içten iyi dileklerde bulunulması gerektiğini, tabutun gidişini sessizce izlemek ve sebatla beklemek gerektiğini savunmuştur. Ölen birinin ardından, sırf gösteriş amaçlı merasimler düzenlemenin gereksiz olduğu düşüncesindedir. Ona göre, toplumda gerçekleştirilen ahlak kuralları sadece bir formaliteden ibarettir. Ahlak kuralları toplumda gerekli olmasına rağmen, yine de en önemli etken değildir ve olmamalıdır. Mo Zi'ya göre ölünün ardından gerçekleştirilen cenaze merasimleri esnasındaki en temel şey, hüznlenmek, acıyı paylaşmak, acıya dâhil olmak ve ölünün ardından iyi dileklerde bulunmaktadır.¹³⁵

¹³⁴ **Mo Zi (墨子)**, Xiu Shen Kayıtları (修身)

<http://ctext.org/mozi/self-cultivation/ens>

¹³⁵ **Mo Zi (墨子)**, Jie Zang Xia (节葬下) kayıtları

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zhs> - 4

Eski dönemde Çin'in birçok bölgelerinde, özellikle Çin'in Kuzey bölgesindeki köylerde cenaze merasimleri geleneği tıpkı Mo Zi'nın eleştirdiği cenaze merasimleri ile benzerlik göstermektedir. Cenaze masraflarının düzenlenmesindeki masrafların yanında, cenaze merasimi kıyafetinin özel olarak yaptırılması, merasimin müzik enstrümanlarıyla beraber kutlanması, çiçek bağlama sanatlarının olması, çadırların tıka basa doldurulması o dönemdeki cenaze merasimlerinde büyük miktarda harcama yapılan kalemlerdir. Düzenlenen cenaze merasimi için bu harcamalar, normal bir aileye göre oldukça ağır bir yük ve yerine getirilmesi gereken zor bir sorumluluktur.¹³⁶

Mo ekolü aynı zamanda doğaüstü varlıkların var olduğuna inanmaktadır. Mo ekolü ölümden sonraki hayat, ruh ve hayaletlerle ilgilenmiştir. Mo Zi'nın doğaüstü varlıkların var olduğuna inanması, doğaüstü varlıkları yani ruhlar dünyasını oluşturmuştur. Mo ekolü, inandığı ruhların kökenini üçe ayırmaktadır. Birincisi evrendeki ruhlar, ikincisi su ve dağ ruhları, üçüncüsü de insan öldükten sonraki ruhtur. Mo ekolü'ne göre insan öldükten sonra ruha dönüşür ve bu ruh türü insanlara en fazla etkisi olan ruh türüdür. Eğer ki ölü hayatta iken birisi ona iyi davranışlarda bulunur ise öldükten sonraki ruh tekrar iyi olarak ona döner. Ama tam tersine

¹³⁶ Chen Yuting (陈玉婷), “Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Merasimi Görüşü(墨子的 丧葬观发微)”, Chongqing Chengshi Guanli Zhiye Xueyuan Xuebao (重庆城市管理职业学院学报), 2009, sf:6

ölmeden önce kötü davranışlarda bulundu ise ölünün ruhu o kişiyi rahatsız edecektir.¹³⁷ Mo Zi, hükümdarı göğün oğlu olarak görür ve hükümdarların göğün onayladığı şeylere uymak zorunda olduğunu söyler. Eğer uymazsa, tian onları ruhlar ve hayaletler cezalandıracaktır. Mo Zi ruhların varlığını kabul etmekle kalmaz, aynı zamanda onları bilgelere daha akıllı görür. Bu da hükümdarlara tanrıların ve ruhların kendilerinden daha güçlü olduğunu kabullenmelerini ve buna saygıyla karşılamaları gerektiğini hatırlatır.¹³⁸ Mo Zi'ya göre öldükten sonraki ruhta gerçeklik payı vardır. Bu ruhlar yaşayan ruhlardır. Onlar yaşayan ruh olarak adlandırılır. İyilik yapanlar ödüllendirilirken kötülük yapanlar cezalandırılır.

Mo Zi, ayrıca toprak kaynaklarının verimli ve mantıklı bir şekilde kullanılması taraftarıydı. Ölüyü toprağa gömme defin şeklinin oluşumu ve şekillenmesi, toplumun ana damarı olan doğum ve ölüm kavramlarıyla yakından ilişkisi vardır. İnsanlar, ölünün toprağa girmesinin kaçınılmaz bir gerçek ve konaklayacakları son durak olduğunu düşünmektedirler. Zhou Törenleri'nde (周礼) kıdemli ve soylu yöneticilerinde eninde sonunda öleceği ve ölünce son konaklayacakları yer olan

¹³⁷ Chen Yuting (陈玉婷), “**Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Merasimi Görüşü (墨子的 丧葬观发微)**”, Chongqing Chengshi Guanli Zhiye Xueyuan Xuebao (重庆城市管理职业学院学报), Xianyang, 2009, sf:5

¹³⁸ Wen, Haiming, **Çin Felsefesi**, Çev: Aysun Güneysu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, sf: 70

toprağa elbette girecekleri yazar.¹³⁹ Li Yun'de (礼运) ise şu şekilde geçer: “魂气归天，形魄归于地。”¹⁴⁰ Anlamı, bedenin bir gün öleceği ve ruhun toprağa, evrene ait olduğudur. Eski dönemde yaşayan insanlar öldükten sonra eninde sonuna toprağa gireceklerine inanırlardı. O dönemde, “Toprağa giriş huzur içindir (入土为安)” atasözü Hanların¹⁴¹ inancı olmuş ve bu düşünceden derinden etkilenmişlerdir. Hanlar kötü ruhun sarı olduğuna inanmakta ve sarı renk toprağa hitap etmektedir. Yin ve Yang'daki (阴阳) beş maddede toprak (土) yer almaktadır. Bu maddeler arasında, toprak en sabit olanıdır ve en güvenilir temeldir. Bu yüzden, cenaze merasimlerinde toprağa gömme defin türü Han toplumunun yaşam tarzı ve geleneklerine en uygun olan defin türüdür. Öldükten sonra toprağa defnetme defin türü en yaygın defin türü olduğu için büyük miktarda verimli topraklar işgal edilmektedir. Mo Zi'ya göre, ölüyü toprağa gömmek verimli toprakları işgal ve israf etmek demektir. Normalde ciddi anlamda yetersiz olan verimli topraklar, ölüyü toprağa gömme defin türü ile birlikte daha da yetersiz hale gelmektedir. Özellikle de, verimli toprak kaynaklarınca kıt olan Çin'in kuzey bölgeleri için bu durumu oldukça ciddi bir problem olduğunu düşünmektedir.

¹³⁹ Zhou Li (周礼), Zhou Törenleri kayıtları

¹⁴⁰ Li Yun (礼运)

¹⁴¹ Han Ulusu (汉族) Çin'de yaşayan en büyük etnik gruptur. Çin nüfusunun % 92'sini ve dünya nüfusunun yaklaşık % 19'unu oluşturur. Han Ulusu adını M.Ö. 206 – M.S. 220 yılları arasında hüküm sürmüş Han Hanedanlığı'ndan alır.

Mo Zi, uzun süren cenaze merasimleri ile birlikte, ölünün ardından akrabalarının ve yakınlarının sahte hüzünlenmesine ve yalandan acılı gözükmeye çalışmasına da şiddetle karşıdır. Sahte yas (伪丧) tutma ile iki tarafın karşılıklı olarak kandırıldığını düşünür. Bu yüzden gerçek evladın ahlakı ve sevgisi kalpte olmalı, dışarıya göstermelik olmamalıdır demiştir. Anne ve babası öldükten sonra evladın kalbindeki gerçek hüzün evladın asıl acısıdır. Dışa görünüşü önemseyen evlat hüzünlenmesi evladın hissettiği gerçek his değildir.¹⁴²

Mo ekolü, abartılmamış, mütevazı ve sade cenaze merasimlerini oluştururken aynı zamanda da güçlü rakipler oluşturmuştur. Mo Zi, evrendeki tüm insanların oluşturduğu düşünceye saygı duymasını istemiştir. Bu yüzden, Mo Zi'nın cenaze merasimi düşüncesi zaman zaman filozof ve düşünürlerin saldırı ve şiddetine maruz kalmıştır. Mo Zi'nın mütevazı, abartılmamış ve az masraflı cenaze merasimi düşüncesinin yükselmesiyle birlikte, Mo ekolü, Rujia(儒家), Daojia (道家)¹⁴³, Fajia

¹⁴² **Mo Zi (墨子)**, Fei Ru Xia (非儒下) Kayıtları

<http://ctext.org/mozi-jiangu/fei-ru-xia/ens> - 3

¹⁴³ Daojia (道家), Taoizm felsefe düşünce okulunu anlatır. Ancak ikisi de kaynağını Laozi'nın eseri Dao De Jing'den (道德经) almaktadır. Düşünce okulu olarak Taoizm'in kurucusu Laozi'nın (老子) ardından Zhuangzi (庄子) da bu akımın en önemli temsilcisidir.

(法家)¹⁴⁴ düşünce ekollerinin hücumuna uğramıştır. Zhuang Zi (庄子)¹⁴⁵ kayıtlarında: “Mo ekolü yaşama değer vermeyi önemli kılar, ölümü de abartılmamış kılar. Mo Zi evrende tek başına kalsa ve ölüme katlansa, evren buna nasıl dayanabilir?” şeklinde geçer.¹⁴⁶ Konu ile alakalı Zhuang Zi’nın Evren (庄子天下) adlı makalesinde: “Fa ekolü taraftarlarının fikirleri Fajia ekolü kurallarını yansıtmaktadır. Fa ekolü taraftarları öncelikle hükümdarın öldükten sonra otoritesinin nasıl korunacağını düşünmüştür, gösterişli ve masraflı cenaze merasimlerinin tam olarak imparatorun asilliğini ve şerefini yansıttığını düşünmektedir. Dolayısıyla Fa ekolü, gösterişli ve masraflı cenaze merasiminin yöneticiler için gerçekleştirilmesi gereken uygun merasimler olduğunu

¹⁴⁴ Fajia (法家), Legalizm felsefe düşünce okulunu anlatır. İlkbahar ve Sonbahar Dönemi'yle Savaşan Beylikler Dönemi'nde yaygın olan dört felsefe okulundan biriydi. Legalizm, faydacı bir politik felsefe olup temelini "çağ değişince legalizm, yeniçağın yasalarını tam olarak benimsemektir" şeklinde ifade etmek yerinde olur. En önemli prensibi yasal prensip olup "yürürlükte olan yasayı üstte tutan bir politik felsefe"dir. Bu okulun en tanınmış önderi olan Han Fei'dir (韓非子).

¹⁴⁵ Zhuang Zi (庄子), MÖ 4. yüzyılda Çin'in Savaşan Beylikler Döneminde yaşamış bir filozoftur. Yazarı olduğu Taoizm felsefesindeki kitabı da kendi adıyla Zhuangzi olarak anılır.

¹⁴⁶ **Zhuang Zi (庄子)**, Tianxia (天下), Evren bölümü

<http://ctext.org/zhuangzi/tian-xia/zhs> - 2

savunmaktadır.”¹⁴⁷

Sonuç olarak, Mo Zi abartılı ve zengin cenaze merasimlerinin topluma, devlete ve ölen kişinin yakınlarına getireceği zararlardan bahsederek tüm bunların gereksiz olduğunu savunmuştur. Mo Zi’ya göre ölen birinin ardından, gösterişli ve masraflı merasimler gerçekleştirmenin ne ölene ne de arkada kalanlara hiç bir faydası yoktur. Ölünün ardından tutulan uzun yasa karşıdır. Ölen kişi için tabiki bir defin töreni gerçekleştirilmesi gerekir fakat bunun bir çerçevesi ve sınırı olmalıdır. Mo Zi toplumda o kadar aç ve ihtiyacı olan insan varken ölen kişi için gereksiz harcamaların hepsini israf olarak görmektedir. Ölen kişinin ardından kalpten yas tutmayı, acıyı derinden hissetmeyi savunmaktadır. Ölenin ardından tutulan yas ile üretim, ülkenin maddi varlıkları ve genelde tüm halk olumsuz yönde etkilenecektir. Mo Zi ölüyle beraber değerli mücevherler ve eşyaların gömülmesine de karşı çıkmıştır. Ölüyle beraber gömülen değerli eşyaların kuru bir kemik ve çürümüş et parçasına hiç bir faydası olmayacağını savunmuştur. Ölüyle beraber değerli eşyaları gömmek yerine bunlarla topluma daha yararlı işler yapılabileceği kanaatindedir.¹⁴⁸

¹⁴⁷ **Zhuang Zi (庄子)**, Tianxia (天下), Evren bölümü

<http://ctext.org/zhuangzi/tian-xia>

¹⁴⁸ Chen Yuting (陈玉婷), “**Mo Zi’nın Cenaze ve Defin Merasimi Görüşü(墨子的丧葬观发微)**”, Chongqing Chengshi Guanli Zhiye Xueyuan Xuebao (重庆城市管理职业学院学报), Xianyang, 2009, sf:7

Mo Zi'nın bu düşüncesi bizde var olan kefenin cebi yok kavramıyla özdeşleşmektedir.

4. BÖLÜM

“RU VE MO DÜŞÜNCE EKOLLERİ’NİN” ÖLÜM VE CENAZE MERASİMİ DÜŞÜNCELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Konfüçyüs düşünce akımı Ru ekolü ve Mo Zi düşünce akımı Mo ekolü temel ilkeleri ile birbirinden farklılık göstermekte ve çakışmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Ru ekolü örnek evlat olma ve kurallara uyma ilkeleri ile ölümden sonra cenaze törenlerin eksiksiz olarak yerine getirilmesi gerektiğini ve ölünün toplumdaki statüsüne göre merasimler düzenlenmesi gerektiğini savunur. Mo ekolü ise herkesi eşit seviyede sevmeyi ve gerçekleştirilen merasimlerin sade, masrafsız ve abartısız bir şekilde olması gerektiğini savunur. Ru ekolü ölümden sonrası ile çok fazla ilgilenmemiştir. Mo ekolü ölümden sonraki ruhlarla ilgilenmesine rağmen Mo Zi ölümden sonra gerçekleştirilen abartılı, masraflı ve gösterişli merasimlere karşı çıkmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde, Ru ve Mo ekollerinin ölüm, ölüm sonrası ve cenaze merasimi düşüncelerini karşılaştıracğız.

Konfüçyüs’ün cenaze ve defin merasimi düşüncesi temelde Dao De sistemine dayanmaktadır. Temel düşüncesi ise insan sevgisi anlamına gelen Ren ai (仁爱) ilkesine dayanmaktadır. Toplumda sosyal sınıf farklılıkları olup, kıdemli ve kıdemsiz (尊卑) olarak temelde ikiye ayrılmaktadır. Mo Zi’ nın cenaze ve defin merasimi

düşüncesi ise temelde fayda li (利) sistemine dayanmaktadır. Ayrıca Mo Zi'nın temel düşüncesi evrensel sevgi anlamına gelen Jian ai (兼爱) ilkesine dayanmakta olup toplumdaki insanlar arasında herhangi bir farklılık yoktur aksine toplumda eşitlik vardır. Kıdemli ve kıdemsiz gibi sınıf ayrımları da söz konusu değildir. Fakat Konfüçyüs'e göre toplumdaki sınıflara ve statüye göre gerçekleştirilen merasimler farklılık göstermektedir. Her iki düşünürde farklı zamanlarda yaşamış olmasına rağmen, bazı konularda ortak fikirleri vardır. Fakat ölüm, cenaze ve defin merasimlerine dair düşünceleri ise farklılık göstermektedir.¹⁴⁹

Konfüçyüs'ün cenaze ve defin merasimleri hakkında düşüncesi Zhou Törenleri'nden (周礼)¹⁵⁰ oluşmaktadır. Temelde, birbirleri ile arasında kan bağı olan kişilere karşı mutlaka gerçekleştirilmesi gereken kurallar bulunmaktadır. Cenaze merasimi kuralları yas süreci, yas dönemi, yas kıyafetleri ve yas düzenlemeleri yakın ve uzak akraba, anne ve baba, genç ve yaşlı, kadın ve erkek gibi türlerde farklılık göstermektedir. Cenaze merasimi kurallarının her bakımdan farklılık göstermesi dışında Konfüçyüs savunduğu cenaze merasimi kurallarını sekiz maddede dile

¹⁴⁹ Xu Feng (徐峰), “Konfüçyüs ve Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Düşüncesi Karşılaştırması (孔墨丧葬思想的比较)”, Chengdu Shifan Xueyuan Xuebao (成都师范学院学报), Sayı:29, Chengdu, 2013,sf:47

¹⁵⁰ Zhou Rit üelleri, Zhou Li (周礼), Konfüçyüs düşünce akımı klasikleri arasında listelenen eski törenler kitabıdır.

getirmiştir. Birincisi; Konfuçyüs kurallar dâhilinde yas ve cenaze merasimini gerçekleştirmeyi savunur. Ayrıca tüm bunların iyilik ve dürüstlük dâhilinde olması gerektiğini belirtir. Li ji (礼记)¹⁵¹ ve Lun Yu'de (论语)¹⁵², Konfuçyüs ve öğrencilerinin cenaze ve defin merasimi kurallarına dair fikirleri ve konuşmalarında bu durumdan bahsetmektedir. İkincisi; Konfuçyüs saygı dâhilinde ahlak kurallarının gerçekleştirilmesini savunur. Cenaze merasimlerinde ölüye saygıdan ötürü yas tutulmalıdır. Bu konuya dair Li ji'de Za Ji (礼记 杂记) kayıtlarında şu şekilde geçmektedir: “敬为上, 哀次之, 瘠为下。”¹⁵³ Açıklaması ise saygı çerçevesinde yas tutulmalı ve bu acıya dayanmak gerektiği şeklindedir. Üçüncüsü; Konfuçyüs tutulan yas esnasında, ölen kişinin komşu ve yakınlarının sabırlı olmalarını ve gerçekleştirilecek merasim için çaba göstererek bu konuda tembel olmamaları

¹⁵¹ Li Ji, (礼记), Ritüeller Klasığı, Konfuçyüs düşünce ekolünün temelini oluşturan ve kaynak metinleri sayılan Beş Klasik'ten biridir. Toplumsal formlar ve antik ritleri konu alır ki ismi ele aldığı bu ikinci konudan gelmektedir. Eserin özgün metninin Konfuçyüsçü düşünürler tarafından Savaşan Beylikler Döneminde derlendiği düşünülmektedir.

¹⁵² Anallektler, Lun Yu, (论语), Konfuçyüs'ün Analektleri olarak bilinen Lun Yu Konfuçyüs ve taraftarlarının konuşma ve fikirlerinin koleksiyonudur. Savaşan Beylikler Dönemi'nde Konfuçyüs taraftarları tarafından yazılıp derlendiğine inanılmaktadır.

¹⁵³ “Liji (礼记)”, (Ritüeller Klasığı), Za Ji Bölümü (杂记下)

<http://ctext.org/liji/za-ji-ii/zhs> - 72

gerektiğini dile getirmiştir. Tutulan yas süresine bakmaksızın üç ayda ya da üç yılda yorulmamak gerekir. Dördüncüsü; Konfüçyüs ölümünden sonra, tam üç yıl yas tutma kuralını savunmaktadır. Bu konu ile alakalı Lun Yu, Wei Zheng (论语 为政) bölümünde şu şekilde geçmektedir: “夫三年之丧，天下之痛丧也。”¹⁵⁴ Açıklaması ise, üç yıl yas tutma kuralı vardır ve üç yıl yas tutma kuralı evrende de kabul görmektedir. Beşincisi; Konfüçyüs’e göre cenaze ve defin merasimlerinde kurban etme âdeti ile örnek evlat olma ilkesi doğrudan bağlantılıdır. Lunyu’de geçtiği üzere, doğarken bir merasim gerçekleştirilir aynı şekilde öldükten sonra da bir merasim gerçekleştirilmelidir. Ayrıca ölüye kurban sunma âdeti cenaze merasimi kurallarının bir parçasıdır. Altıncısı; Konfüçyüs, cenaze ve defin eşyalarının nasıl olması gerektiğinden bahsetmektedir. Cenaze merasiminde ölüyle beraber gömülen eşyalar yaşam ve ölüm arasındaki farkı yansıtacak eşyalar olması gerektiğini düşünmektedir. Yedincisi; Konfüçyüs cenaze ve defin merasimlerinde ölüyle beraber tahta figürlerin ve insanların gömülmesine karşıdır. Liji’de, Konfüçyüs’ün ruhun iyi olduğuna inanması ve ölüyle beraber tahta figürlerin gömülmesinin kalpsiz ve duygusuz olduğu yazar. Ayrıca gömülen tahta figürler insanlara benzediği için tahta figürlerin ölüyle beraber gömülmesine karşıdır. Son olarak sekizincisi; Konfüçyüs aslında çok abartılı ve aşırı zengin ve fazla savurgan düzenlenen cenaze merasimlerine karşıdır.

Fakat ölünün ardından yerine getirecek cenaze merasim kurallarının eksiksiz

¹⁵⁴ Zhu Xi (朱熹), **Dört Kitap Açıklamaları** (四书章句集注), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011, sf:55

olarak yerine getirilmesini savunmuştur.¹⁵⁵

Mo Zi'nın cenaze ve defin merasimi düşüncesi ise temelde sıradan insanların toplumdaki seviyelerini göz önünde bulundurarak oluşmuştur. Mo Zi Zhou Törenleri temel alınarak soylular için oluşturulan kuralların tümüne karşıdır. Ayrıca Konfüçyüs düşünce akımı Ru ekolünün oluşturduğu karmaşık ve abartılı cenaze ve defin merasimleri kurallarına da karşıdır. Mo Zi'nın düşünce sisteminin temelinde “yararlı olan herşeyi destekle, zararlı olan herşeyi terk et” düşüncesi yer almaktadır. (兴利除弊) Mo Zi toplumda evrensel sevgi ilkesini savunarak cenaze merasimleri kurallarında sosyal sınıf farkı olmaması gerektiğini savunmuştur. Mo Zi'nın cenaze merasimleri düşüncesi genel olarak beş bölümden oluşmaktadır. Birincisi; Mo Zi temelde “evrensel sevgi (兼爱)” ilkesini savunur. Toplumda statü farkına bakmaksızın herkes için eşit cenaze merasimi düzenlenmesi gerektiği düşüncesindedir. Konfüçyüs düşünce ekolü Rujia taraftarı Xun Zi (荀子)¹⁵⁶ Fei

¹⁵⁵ Xu Feng (徐峰),“Konfüçyüs ve Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Düşüncesi Karşılaştırması (孔墨丧葬思想的比较)”, Chengdu Chengdu Shifan Xueyuan Xuebao (成都师范学院学报), Sayı:29, Chengdu 2013, sf:48

¹⁵⁶ Xun Kuang(荀况), diğer adı ile Xunzi (荀子) Savaşan Beylikler Dönemi'nde yaşamış, Konfüçyüs düşünce akımı düşünürü ve filozofudur. Yüz düşünce okuluna katkı sağlamıştır. Xunzi (荀子) adlı kitabı eski Çin Felsefi yazıları koleksiyonu içermekte olup Xunzi tarafından yazılmıştır.

Shier Zi (非十二字) kayıtlarında Mo Zi'dan şu şekilde bahsetmektedir : “Mo Zi'nın cenaze merasimleri kurallarına dair düşünce sistemi, tutumlu, ekonomik ve faydacı maddeleri içerir. Mo Zi'nın savunduğu cenaze merasimi kuralları dört dörtlük değildir, gerçekleştirilen törenler eksik ya da hatalı olabilir.”¹⁵⁷ Mo Zi, cenaze merasimlerinde, yönetici sınıfın, soyluların ve sıradan halkın yaşadığı hayat seviyelerinin eşit olması ve buna bağlı olarak düzenlenen cenaze merasimlerinin de eşit olması gerektiğini söyler. Bu durum Mo Zi'nın evrensel sevgi teorisinin göstergesi olmuştur.¹⁵⁸ İkincisi; Mo Zi “abartılı ve uzun süren cenaze ve yas merasimlerine” şiddetle karşı çıkmaktadır. Mo Zi Gongmeng'da (公孟) konuya dair şu şekilde bahseder: “abartılı ve uzun süren cenaze merasimleri; ölü için hazırlanan gösterişli defin kıyafetlerini, ölüye hediye edilen onca değerli eşyayı, defin esnasında kullanılacak tabutun şatafatını, ölünün ardından 3 yıl durmadan ağlamak gibi eylemleri içermektedir.”¹⁵⁹ Ayrıca Mo Zi Jieyang (节葬下) kayıtlarında, abartılı ve uzun süren cenaze merasimlerinin hiç bir faydası olmadığını tam aksine zararları olduğunu da dile getirmiştir. Tüm bunların topluma zarar verdiği gibi hiç bir faydası

¹⁵⁷ “**Xun Zi (荀子)**”, Fei Shier Zi (非十二字) Kayıtları.

¹⁵⁸ Ren Ji Yu (任继愈), **Mo Zi ve Mohizm (墨子和墨家)**, Shangwuyin Shuguan (商务印书馆), Beijing,1995, sf: 55

¹⁵⁹ **Mo Zi (墨子)**, Gongmeng 12. cilt (公孟, 卷十二)

<http://ctext.org/mozi/gong-meng/zhs> - 8

olmadığı yazar.¹⁶⁰ Üçüncüsü Mo Zi “kısa süren cenaze ve yas merasimi” düşüncesini savunmaktadır. Mo Zi üç ay yas tutmayı savunmaktadır. Ona göre, cenaze merasiminde kısa yas tutmak tutumlu olmak ve yararlılığa yönelik eylemdir. Fajia (法家)¹⁶¹ düşünce ekolü kurucusu Han Fei Zi (韩非子)¹⁶² Xianxue (显学) kayıtlarında Mo Zi’nin düşüncesi ile alakalı şöyle der: “墨者之葬也，冬日冬服，夏日夏服，棺槨三寸，服丧三月。”¹⁶³ Açıklaması ise “Mo Zi’nin savunduğu cenaze ve yas merasimi oldukça basit olup, ölüye kışın kışlık kıyafetin giydirilmesi, yazın ise yazlık kıyafetin giydirilmesi, üç tür boyutta tabutun olması ve ölünün ardından üç ay yas tutmaktan ibarettir.” Yine Mo zi’nin cenaze merasimi düşüncesine dair Zhuang Zi’nin (庄子), Evren (天下) kayıtlarında şu şekilde geçer: “今墨子独生不歌，死无服，棺槨三寸而无槨，以为法式。”¹⁶⁴ Türkçeye çevirisi; “Günümüzde

¹⁶⁰ **Mo Zi (墨子)**, Jie Zang 6. cilt (节葬下，卷六)

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zh> - 12

¹⁶¹ Fajia (法家), Legalizm, İlkbahar ve Sonbahar Dönemi ile Savaşan Beylikler Dönemi’nde yaygın olan düşünce ekolleründen biridir. Yasaları benimseyip, yürürlükte olan yasayı üstte tutan bir politif felsefesi vardır.

¹⁶² Han Fei (韩非), Han Feizi (韩非子) olarak bilinen filozof Savaşan Beylikler Dönemi sonlarında Han Beyliği’nde yönetici bir ailede dünyaya gelmiştir. Legalizm felsefe düşüncesinin temsilcisidir.

¹⁶³ Hanfei Zi (韩非子), Xianxue (显学)

<http://ctext.org/text.pl?node=2676&if=gb&show=parallel&remap=gb#pl432665>

¹⁶⁴ **Zhuangzi (庄子)**, Tianxia (天下篇)

Mo Zi'nın savunduğu cenaze merasimi içeriği, ölümden sonra şarkı söylenmemesi, özel olarak hazırlanmış cenaze kıyafetinin olmaması, dış tabutun olmaması ve üç tür boyutta tabutun kullanılması şekliyledir.” Mo Zi, tutumlu ve ekomonik olmak düşüncesinden yola çıkarak, hükümdarların defin türü ve cenaze merasimlerini dile getirirken aslında kendi defin türü hakkında da bilgi vermiştir. Mo Zi, Jieyang (节葬下) kayıtlarında: “棺三寸，足以朽体；衣衾三领，足以覆恶。”¹⁶⁵ Açıklaması, “Üç tür boyutta tabut çürümüş beden için kâfi, üç tür kıyafet cansız bedeni kaplamak için yeterlidir.” Mo Zi'ya göre, tabutun kalınlığından, ölüyle gümülecek cenaze objelerinin miktarı ve kazılacak mezar çukurunun derinliğine kadar hepsinin bir standartı vardır. Şunu diyebiliriz ki, Mo Zi'nın cenaze merasimleri kurallarına dair düşüncesi görkemli merasimlerden sadeleşmeye gitmeye ve her iki açıdan toplumdaki hem insan gücünün hemde maddi kaynakların tutumlu şekilde kullanılmasına işaret etmektedir. Mo Zi'nın cenaze merasimi düşüncelerinden dördüncüsü ise; Mo Zi cenaze merasimlerinde yas tutma konusunda hem fikirdir. Fakat Mo Zi'nın asıl vurgulamak istediği nokta cenaze merasimlerinde tutulan sahte yasa şiddetle karşı olmasıdır. Mo Zi ölünün ardından tutulan yasın gerçek olmasını vurgulamaktadır. Ölünün ardından gerçekleştirilen cenaze ve yas merasimlerinde asıl olan, yaşayanların uzun uzun ağlaması değil, tam tersine gerçek ve sahte olmayan, içten bir şekilde yas tutmasıdır. Bu konu ile alakalı Mo Zi Jieyang (节葬下) kayıtlarında: “yas tutmanın da bir durma, bitiş noktası yani sınırı olmalıdır. Uzun süre

¹⁶⁵ **Zhuangzi (庄子), Tianxia (天下篇)**

ağlayarak bedene zarar verilmemesi gerektiği yazar.”¹⁶⁶ Beşincisi; Mo Zi ölüyle beraber insanların gömülmesine karşıdır. Ayrıca ölü ile beraber yaşanan yerin değiştirilmesi geleneğine de karşı çıkmıştır. Mo Zi bir konuşmasında şöyle der: “天子杀殉，众者数百，寡者数人。”¹⁶⁷ İmparator insanları cezalandırıyor hemde sayıları yüzlerce. Üst düzey yöneticiler insanları kesiyor, hemde sayıları onlarca. Bir de bunun üstüne ölüyle beraber sayısız insan gömülüyor.”diyerek öyle birlikte insan gömülmesi geleneğine karşı tepkisini dile getirmiştir. Mo Zi, tarım ve çiftçilik ile geçen toplumlarda en önemli doğal kaynağın insan olduğu düşüncesindedir. Dolayısıyla Mo Zi, insanın ölüyle gömülmesi geleneğine karşı olup, nüfusun artmasını desteklemektedir. Bunların dışında, Mo Zi ölüyü uğurlarken insanların ve işçi gücünün meşgul edilmesine bile karşıdır.¹⁶⁸

Sonuç olarak, Mo Zi tutumlu ve az masraflı cenaze merasimi sistemini savunurken Konfüçyüs örnek evlat olma ilkesi ile tören ve ritüeller odaklı cenaze

¹⁶⁶ **Mo Zi (墨子)**, Jie Zang 6. cilt (节葬下，卷六)

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zh> - 9

¹⁶⁷ **Mo Zi (墨子)**, Jie Zang 6.cilt (节葬下，卷六)

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zh> - 4

¹⁶⁸ Xu Feng (徐峰),“**Konfüçyüs ve Mo Zi’nın Cenaze ve Defin Düşüncesi Karşılaştırması** (孔墨丧葬思想的比较)”, Chengdu Normal Universite Fakülte Dergisi(成都师范学院学报), Sayı:29 Chengdu, 2013,sf:49

merasimlerini savunmaktadır. Ru ekolü törenlerin eksiksiz olarak yerine getirilmesini savunurken, Mo ekolü'ne göre törenler eksik yerine getirilebilir. Her ikisininde düşünce olarak benzer oldukları noktalar vardır. Mesela ölü ile beraber insan gömme geleneğine her iki düşünürde karşındır. Bazı düşüncelerinin benzer olması, temelde Konfüçyüs ve Mo Zi'nın cenaze merasimleri düşünce sisteminin farklı olduğu gerçeğini değiştirmez. Konfüçyüs'ün cenaze merasimi kuralları temelde insan sevgisi, kıdemli ve kідemsiz, sınıflara göre oluşmuş bir sistemdir. Mo Zi'nın cenaze merasimi düşüncesi ise temelde evrensel sevgi, sınıf farkı ve kıdemli, kідemsiz ayrımı olmaksızın oluşmuş bir sistemdir. Konfüçyüs düşünce akımının savunduğu cenaze merasimi kuralları Zhou Töreni'ne göre oluşmuştur. Mo ekolünün savunduğu cenaze merasimi ise evrensel sevgi yapısına göre oluşmuştur.

Mo Zi'nın düşüncesinin tam tersine, Ru düşünce ekolü uzun yas tutmayı savunmaktadır. Ru düşünce ekolü ölen kişinin ardından toplumdaki statüsü ve kідemine göre törenler gerçekleştirerek tam 3 yıl yas tutmayı savunmaktadır. Ru ekolünde, hükümdarın ölümünde, anne ve babanın ölümünde, eş ve imparatorun ölümünde 3 yıl yas tutulur. Bu son görev yerine getirilirken hiç bir şeyden kismadan, eksiksiz olarak yerine getirilmelidir. Mo Zi ise uzun dönem yas tutmaya karşı çıkarak bu süreçte, yas tutanların güçlü durumda olmayıp, yemek yiyemeyip aç düştüğünü söylemektedir. İnsanlar soğuk günlerde yas uğruna incecik kıyafetlerle yas tutarlar. Eski dönemlerde ordudaki soylu sınıftan, halka kadar herkes yas tutardı.

Bu uzun yas tutma sürecinde eller, ayaklar bedenlen güçsüz düşüp kullanılamaz duruma gelir ve üretim bu durumdan olumsuz şekilde etkilenirdi. Mo Zi'ya göre, bu şekilde uzun yas tutma geleneği sadece yas tutanların beden sağlığına zarar vermekle kalmaz aynı zamanda toplum düzenini de olumsuz yönde etkiler. Ayrıca, uzun yas tutma dönemlerinde erkek ve kadının aynı ortamda kalamaması aile içi duruma olumsuz etkisi olduğu gibi, nüfusun çoğalmasını ve üremeyi de olumsuz yönde etkilemektedir. Mo Zi'ya göre uzun süren yas tutma geleneği yasakları çoğalttığı gibi toplum nüfusunun artışı da olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁶⁹ Bu noktadan baktığımızda, Konfüçyüs eski sistemi korumuş ve savunmuştur fakat Mo Zi'da Konfüçyüs'ün savunduğu sistemi kırmak istemiştir. Mo Zi'nın karşı çıktığı tabiki Konfüçyüs'ün kendisi değildir. Mo Zi'nın savunduğu düşünce sistemi ile Konfüçyüs'ün savunduğu düşünce sistemi çakışmaktadır.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Chen Yuting (陈玉婷), “**Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Merasimi Görüşü**(墨子的丧葬观发微)”, Chongqing İşletme Bölümü Fakülte Dergisi (重庆城市管理职业学院学报), 2009, sf:7

¹⁷⁰ Xu Feng (徐峰), “**Konfüçyüs ve Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Düşüncesi Karşılaştırması** (孔墨丧葬思想的比较)”, Chengdu Normal Üniversite Fakülte Dergisi(成都师范学院学报), Sayı:29, Chengdu, 2013,sf:50

4.1.Konfuçyüs'ün “Li (礼) Tören” ve Mo Zi'nın “Li (利) Fayda” İlkelerinin

Karşılaştırılması

Çalışmamızın bu bölümünde, Ru düşünce ekolü temsilcisi Konfuçyüs'ün “Li (礼)” ilkesi ile Mo düşünce ekolü temsilcisi Mo Zi'nın “Li (利) ilkelerini karşılaştıracğız. Her iki düşünürün savunduğı ilkelere bakarak, Konfuçyüs'ün savunduğı “kurallara umak, Li (礼)” ve ilkesi ile Mo Zi'nın savunduğı “fayda, Li (利)”ilkeleri iki düşünüründe zıt düşüncelerinin göstergesidir.

Konfuçyüs'ün hayatı boyunca Dao De ilesinin kurallarını benimsediğı ve buna göre yaşadığından daha önceki bölümde bahsetmiştik. Kurallara uymak, törelere uymak anlamına gelen Li ilkesi Dao De ilkesinin üç temel unsurundan biridir. “Li” sözcüğü önceleri tapınaklarda uyulması gereken kurallar anlamına gelirken daha sonraları, insanların uymaları gereken kurallar olarak adlandırılmıştır. Hiç bir yerde yazılı olmayan bu kurallar, insanların yaşamlarını düzenlemektedir.¹⁷¹

Konfuçyüs'ün savunduğı Li ilkesi ile Mo Zi'nın savunduğı Li ilkesi cenaze merasimi kurallarına yansımaktadır. Genel açıdan baktığımızda, Konfuçyüs tören ve

¹⁷¹ Okay, Bülent, “Konfuçyanizm'in Xiao Örnek Evlat İlkesi ve Xiao İlkesinin Çocuk Edebiyatına Etkisi”, Cumhuriyetimizin 80. Yıl Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2004, sf: 124

ritüelleri savurunken, Mo Zi faydacılık ve yararcılığı savunmuştur. Konfüçyüs'ün vurguladığı “törenlere uymak (礼)” ilkesi cenaze merasimi kurallarının biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Konfüçyüs'ün Li kuralı, toplumda var olan kurallara ve uyarak toplum yaşamının düzenlenmesini amaçlamaktadır. Gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde de, törelere ve ahlak kurallarına uyarak törenlerin kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesini savunur. Mo Zi'nın savunduğu “faydacılık (利)” ilkesi ise evrende gerçekleştirilen kurallardan toplumun zarar görmemesini aksine bunu faydaya çevirmeyi savunmaktadır. Dolayısıyla, Mo Zi'ya göre gerçekleştirilen cenaze merasimleri topluma herhangi bir zararı olmadan, toplumda var olan düzeni bozmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Cenaze merasimi kurallarının tüm toplum ekonomisinin gelişmesine ve ekonomisine zararı olmayacak şekilde ve evrenden fayda sağlanmasına ilişkin bir düşüncedir. Bu açıdan ele alındığında, Konfüçyüs ve Mo Zi' nın düşünceleri oldukça birbirinden farklılık göstermektedir. Her iki düşünürün savunduğu ilkeler farklılık göstermesinin yanında düşüncelerinde ortak noktalar da söz konusudur. Öncelikle her ikisi de “çok abartılı ve aşırı masraflı cenaze merasimi ile ölüyle beraber insanların gömülmesi” geleneğine karşıdır. Fakat her iki düşünüründe ifade etmek istedikleri anlam tamamıyla birbirinden farklıdır. Bu durumu açıklamak gerekirse, Konfüçyüs aslında örnek evlat ilkesi ve kurallara uymak ilkesinden yola çıkarak cenaze merasimleri kurallarının eksiksiz olarak yerine getirilmesini savunmaktadır. Bu da bir nevi cenaze merasimlerindeki özen ve abartıya işaret etmektedir. Ayrıca Konfüçyüs

toplumdaki sınıf farkını gözeterek statü ve kıdeme göre gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde farklılıklar söz konusudur. Mo Zi ise fayda ilkesinden yola çıkarak, gerçekleştirilen cenaze merasimlerinin toplum ekonominin zarar görmemesi şeklinde gerçekleştirilmesini savunmaktadır ve toplumdaki herkes eşit olup gerçekleştirilen merasimler de aynıdır. Mo Zi, abartılı ve masraflı bir şekilde gerçekleştirilen cenaze merasimlerinin israf olduğunu düşünerek topluma çok fazla zararı olduğu düşünmektedir. Dolayısıyla, yas tutma ve cenaze merasimi kurallarına baktığımızda Konfüçyüs'ün kurallara uymak ve tören ilkesi ile Mo Zi'nın yararcılık ilkesi daima çakışmaktadır.

Konfüçyüs, ahlak normları içinde yas sürecinin gerçekleşmesi gerektiği düşüncesindedir. Mo Zi ise “Li (利)” ilkesinden yola çıkarak abartılı, masraflı ve uzun süren cenaze merasimi kurallarına kesinlikle karşı çıkmıştır. Ona göre, masraflı ve abartılı cenaze merasimleri öncelikle ölen kişinin yakınlarını maddi ve manevi olarak yoran bir eylemdir. İkincisi ise toplumda var olan varlıklara da zarar vermektedir. Uzun süren yas ile yorgun, aç ve güçsüz düşen insanlar üretime destek olamazlar, bu da yeni üretilim için gerekli olan güce zarar vermektedir. Dolayısıyla abartılı, masraflı şekilde gerçekleştirilen cenaze merasimleri ile uzun dönem yas tutmanın toplum üretimine oldukça zararı vardır.¹⁷²

¹⁷² Xu Feng (徐峰), “Konfüçyüs ve Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Düşüncesi Karşılaştırması (孔墨丧葬思想的比较)”, Chengdu Normal Universite Fakülte

Konfuçyüs ve Mo Zi'nin cenaze merasimlerine dair çıkış noktaları birbirinden farklı olduğundan dolayı sonuçlarda farklıdır. Konfuçyüs'ün çıkış noktası tören ve kurallara uymak ilkesi iken Mo Zi'nin çıkış noktası fayda ilkesidir. Ahlak kuralları ve tören açısından bakıldığında, Konfuçyüs'ün savunduğu kurallar Zhou Törenleri dikkate alınarak oluşturulmuş ölümden sonra yakınların yas tutması düşüncesini savunmaktadır. Konuya faydacılık açısından baktığımızda, Mo Zi'nin savunduğu faydacılık ile gerçekleştirilen merasimlerin yaşayanlar ve ölüye zararı olmaması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Mo Zinin faydacılık kavramının özü toplumun cenaze mrasimlerinden zarar görmemesidir. Gerçekleştirilen her bir eylem ile toplumun fayda görmesi düşüncesiyle daha çok ilgilenmiştir. Fark edildiği üzere, Konfuçyüs'ün savunduğu tören ve kuralların aslında insanın, ölen için gerçekleştirmesi gerektiğini savunur. Mo Zi'nin savunduğu fayda ilkesi ise, daha çok topluma olan yararı düşünür. Konfuçyüs, üç yıl yas tutmanın insanların, ölüye karşı gerçekleştirmesi gereken son görev olduğunu düşünürken, Mo Zi uzun dönem tutulan yasin topluma çok fazla zararı olduğunu savunarak yas tutmanın en fazla üç ay olması gerektiğini savunmaktadır. Mo Zi, uzun süre yas tutmanın yönetimde devlet işlerinin, tarlada üretimin sekteye uğrayacağı düşüncesi ile topluma zarar vereceğini düşünmektedir. Mo Zi, uzun dönem yas tutmanın üretimin durmasına sebep olacağı için bu duruma karşı çıkmıştır. Özetle bakmak gerekirse, Konfu çyüs ve Mo Zi'nin cenaze merasimi kuralları, ilki kurallara uymak ve tören ilkesini

vurgularken, diğeri faydacılık ilkesini vurgulamaktadır. Konfuçyüs'ün gözündeki cenaze merasimi kuralları, tören sisteminden oluşmaktadır. Mo Zi'nın gözündeki cenaze etiğı ise, toplumda var olan düzeni bozmayan faydacılık sisteminden oluşmaktadır.¹⁷³

4.2.Konfuçyüs'ün “Ren ai (仁爱) İnsan Sevgisi” ve Mo Zi'nın “Jian ai (兼爱) Evrensel Sevgi” İlkelerinin Karşılaştırılması

Konfuçyüs'ün insan sevgisi anlamına gelen Ren ilkesi Konfuçyüs düşüncesinin merkezinde yer almaktadır. Konfu çyüs Ren ilkesini savunarak sevgiyi merkezden başlatır. Kişinin önce kendisini, sonra aile bireylerini ve aralarında kan bağı olan kişileri sevmesini savunur. Bu şekilde herkes birbirini sever. Konfuçyüs'ün ve taraftarlarının konuşmalarının yer aldığı Lunyu'de Ren ilkesine çok fazla değinilmiştir. Konfuçyüs'ün insan sevgisi Lunyu'de (论语) şu şekilde geçer:

“人而不仁，如礼何？人而不仁，如乐何。”¹⁷⁴ Açıklaması ise, kalbinde insan

¹⁷³Xu Feng (徐峰), “Konfuçyüs ve Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Düşüncesi Karşılaştırması (孔墨丧葬思想的比较)”, Chengdu Normal Universite Fakülte Dergisi(成都师范学院学报), 2013, sf:49

¹⁷⁴ Zhu Xi (朱熹), **Dört Kitap Açıklamaları (四书章句集注)**, Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011, sf:61

sevgisi olmayan biri, ahlaklı olsa neye yarar? Kalbinde insan sevgisi olmayan biri, müzik çalsa neye yarar.

İnsan sevgisi ile alakalı bir başka kayıta şu şekilde geçer: “里仁为美，择不处仁，焉得知。”¹⁷⁵ Açıklaması, insanın içindeki iyilik güzel olan ahlaktır. Eğer ki içte iyi olmayı seçmez ise nasıl bilgi ve irfan sahibi olabilir.

Lunyu’de Ren ile alakalı geçen örnekler, Konfüçyüs’ün insan sevgisi ilkesine verdiği önemin bir göstergesidir. Düşünceleri birbirinden farklı olan her iki düşünüründe Ren Ai ve Jian Ai ilkeleri birbirinden farklılık göstermektedir.

Konfüçyüs insan sevgisi ilkesini (仁爱)¹⁷⁶ savunurken, Mo Zi evrensel sevgi ilkesini (兼爱)¹⁷⁷ savunmaktadır.¹⁷⁸ Konfüçyüs’ün savunduğu insan sevgisi ilkesi, aralarında kan bağı olanlara karşı gerçekleştirilmesi gereken görev ve sevgi

¹⁷⁵ Zhu Xi (朱熹), **Dört Kitap Açıklamaları** (四书章句集注), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011, sf:69

¹⁷⁶ Ren ai (仁爱), İnsan sevgisi, merhamet. Konfüçyüs’ün “insan sevgisi” ilkesi Konfüçyüs düşünce ekolu Rujia’nın temelini oluşturur.

¹⁷⁷ Jian ai (兼爱), Evrensel sevgi. Mo Zi’nın “Evrensel sevgi” ilkesi insanları ve herşeyi ayırt etmeden sevmektir.

¹⁷⁸ Lüshi Chunqi (吕氏春秋), 不仁 Bölümü

göstergesidir.¹⁷⁹ Bu yüzden, Konfüçyüs'ün insan sevgisi ilkesi, ana-babaya, akrabalara ve aile üyelerine olan insan sevgisi olarak adlandırılır. Mo Zi'nın savunduğu evrensel sevgi ise aralarında kan bağı olup olmadığına bakmaksızın ve toplumdaki sınıf statüsü ve seviye farkı gözetilmeden hissedilen bir sevgi sistemidir. Mo zi'nın düşünce ekolü Mo ekolünün savunduğu sevgi ise sınıf ve statü farkı olmayan evrensel sevgidir. Mo Zi'nın savunduğu bu evrensel sevgi, insanlar arasında her konuda farklılık ya da yakınlık olsa da bütün insanları ayırt etmeden sevmek demektir. Mo Zi, birbirinin seven kişilerin bu sevgiden karşılıklı olarak yarar göreceğini, aynı şekilde birbirinden nefret eden kişilerin ise bu nefretten zarar göreceğini söyler. Ona göre, herkes birbirini sevmeli ki, başka devletleri, aileleri ve insanları tıpkı kendisiymiş gibi benimsesin. Mo Zi'nın savunduğu evrensel sevgi Konfüçyüs'ün insan sevgisinden daha kapsamlıdır.¹⁸⁰ Bir başka yorumda da, Mo Zi'nın her şeyi kuşatan sevgi konusu, her şeyi kucakla ve ayırım yapma ilkelerinden oluşmaktadır. Her şeyi kuşatan sevgi ilkesini kabul eden kişi, şöyle der: Kendim için olduğu kadar arkadaşlarıma ve kendi aileme olduğu kadar onların ailelerine de ilgi ve saygı göstermeliyim. Bu yaklaşımı olan insan sevgi ile kuşanarak çevresindeki

¹⁷⁹ Ren Ji Yu (任继愈), **Çin Felsefesi Gelişim Tarihi** (中国哲学发展史), Renmin Chubanshe, Beijing, 1983, sf: 184

¹⁸⁰ Wen Haiming, **Çin Felsefesi**, Çev: Aysun Güneysu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, sf: 69

insanlar i çin güzel olan herşeyi yapar.¹⁸¹

Her iki düşünürün savunduğu insan sevgisi ve evrensel sevgi ilkeleri düşünceleri cenaze merasimleri kurallarına yansımaktadır. Konfüçyüs'ün insan sevgisinin başlangıcı, Dao De ilkesine dayanmaktadır. Ayrıca cenaze ve yas merasimi kuralları Konfüçyüs düşünce akımı Ru düşüncesinin en çok yansıtıldığı kurallardır. Tüm cenaze merasimi kuralları oldukça kapsamlı ve karmaşık bir sistemdir. Ru düşünce ekolüne göre, cenaze ve yas kıyafetleri, yas zamanı, cenaze objeleri gibi unsurların hepsi insan sevgisinden ötürü yakın ve uzak akraba ilişkilerine göre farklılık göstermektedir. Yani ölen kişinin yakınlığı ve aile bağına göre gerçekleştirilen cenaze merasimi de farklılık göstermektedir. Konfüçyüs, Ru düşünce akımı, aralarında kan bağı olan ve statü farkına göre düzenlenen cenaze merasimleri ile insan sevgisi düşüncesini yansıtmaktadır. Yani ölen aile bireyine gerçekleştirilen merasim ile o kişiye karşı hissedilen sevgi gösterilir. Aynı şekilde toplumda statü olarak yüksek olan birine gerçekleştirilen cenaze merasimleri ile o kişiye duyulan saygı ve sevgi gösterilmiş olur. ¹⁸²

¹⁸¹ Fung Yu-Lan, **Çin Felsefesi Tarihi**, Çev: Fuat Aydın, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, sf: 72

¹⁸² Xu Feng (徐峰), “**Konfüçyüs ve Mo Zi'nın Cenaze ve Defin Düşüncesi Karşılaştırması** (孔墨丧葬思想的比较)”, Chengdu Normal University Fakülte Dergisi(成都师范学院学报), 2013,sf:50

Mo Zi'nın evrensel sevgi ilkesi temelde törenlere karşı çıkmaktadır. Statü ve sınıf farkı gözetilmeyen cenaze merasimlerini savunur. Mo Zi, Konfüçyüs düşünce ekolünün, cenaze merasimlerinde uzak ve yakın akraba, kıdemli ve kıdemsiz gibi farkları gözetmesine ve bu düşünce sistemine karşı çıkmaktadır. Öncelikle, Mo Zi'nın cenaze merasimi kuralları herkese karşı aynı olup statü farkı ya da yakın uzak akraba gibi farklılıklar gözetmemektedir. Aslında Mo Zi'ya göre kendisinin savunduğu cenaze merasimi kuralları Konfüçyüs'ün savunduğu cenaze merasimini kurallarına göre daha basittir. Mo Zi'nın cenaze merasimi kuralları herkesin gerçekleştirebileceği şekildedir. Mo Zi, yaşamdan fayda, ölümden sonra gerçekleştirilen merasimlerin topluma zararı olmaması ilkeleriyle evrensel sevgiyi açığa vurup toplumda eşit bir cenaze merasimi düşüncesi savunmaktadır.

SONUÇ

Çin toplumunun ölümden sonra gerçekleştirdiği cenaze töreni ve yas merasimlerine baktığımızda, Çin toplumunun ölümü ve ölüye gerçekleştirilen merasimleri en çok önemseyen toplumlardan biri olduğunu anlıyoruz. Ölüme verdiği bu önem ve ölüye gösterdiği bu saygıdan dolayı, abartılı ve masraflı cenaze merasimleri, Çin'in cenaze merasimi geleneğinin en ilginç yanını oluşturmaktadır. Bilindiği gibi, cenaze törenlerinin tarihçesi Shang dönemine dayanmaktadır. Cenaze merasimleri Shang Dönemi'nde başlayıp Ming Dönemi'ne kadar daha karışık ve daha masraflı hale gelmiştir. Anlaşıldığı üzere, Çin'de abartılı ve aşırı masraflı cenaze merasimleri revaçta olup, kökeni eski dönemde yaşayan insanların ruhun yok olmadığına inanması ve atalara karşı yerine getirilmesi gereken saygı düşüncesine dayanmaktadır. Ölümden sonrası ile çok fazla ilgilenmeyen Konfüçyüs, daha çok ölümden sonra yerine getirilmesi gereken törenler ve cenaze merasimleri ile ilgilenmiştir. Ölümden sonra gerçekleştirilen törenlerin abartılı ve masraflı olmasını savunan Konfüçyüs nedense ölümden sonraki hayat ile ilgili pek fazla açıklamada bulunmamıştır. Konfüçyüs'ün "Xiao örnek evlat olma" ve "Li kurallara uymak" ilkelerinin yansıması cenaze merasimlerinde görülmektedir. Fakat Çin toplumunun abartılı ve zengin cenaze merasimlerinin Konfüçyüs'ün öncesinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Çin'de Ru düşünce ekolü kadar etkili olan Mo düşünce ekolü ölüm sonrası ile daha çok ilgilenmektedir. Mo düşünce ekolü cenaze merasimi ve ölüm

sornasına dair düşünceleri Ru düşünce ekolü ile çakışmaktadır. Dolayısıyla, Çin’de mütevazı cenaze merasimleri ve abartılı cenaze merasimlerinin çatışması hiç bir zaman bitmediği görülmektedir.

Çalışmamın başında, ayrılmaz üçlü olan doğum, yaşam ve ölüm kavramları açıklanarak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için farklı toplumlar ve farklı inanışlardaki “ölüm düşüncesi” incelenmiştir. Genel olarak, Çin toplumundaki ölüm düşüncesine değindikten sonra Çin’de en etkili olan Ru ve Mo düşünce ekolleri ve ilkeleri açıklanarak, iki düşünce ekolünün ölüm ve sonrası hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

Söz konusu çalışma bir karşılaştırma tezi olmayıp, Çin’de ki en etkili Ru ve Mo iki düşünce ekolünün ölüm ve ölüm sonrası düşüncesi incelenmiştir. Çalışmamın sonucunda, Ru ve Mo düşünce ekollerinin savunduğu ilkelerin birbirinden farklılık gösterdiği ve bunun sonucunda da ölüm ve ölüm sonrasında gerçekleştirilen cenaze merasimlerinin düşüncesinde birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Çin’de etkili olan Ru ve Mo düşünce akımı ölüm ve cenaze merasimleri düşüncesi toplumu derinden etkilediğini görmekteyiz.

Yaptığımız çalışmada, toplumun cenaze merasimi düşüncesini en fazla etkileyen Ru düşünce ekolü olmuştur. Mo ekolü, Ru düşünce ekolüne karşı çıkmış ve

her ikiside cenaze merasiminin biçimlenmesinde dahil olmuşlardır.

Çalışmamın bir bölümünde, Çince ölüm kavramı ile alakalı imlere yer verilmiş ve bu imlerin analizi yapılarak, Çin toplumunun ölüm düşüncesinin Çince imlere olan etkisi ele alınmıştır. Geçmişten günümüze zamanla değişim gösteren ölüm ve cenaze merasimi düşüncesinin Çince karakterlere de yansıdığı görülmüştür. Her bir im o dönemdeki toplumun ölüm ve ölüm sonrasında gerçekleştirdiği cenaze merasimleri hakkında bilgi vermektedir. İncelenen imler sonucunda, kimi zaman ölümle birlikte hayatta iken ona hizmet eden hizmetçileri ve kölenin ölümle birlikte gömülmesi, ölünün gittiği yerde rahat etmesi açısından ölünün ağzına yeşim taşı konulması, yaşayanların yas döneminde ellerinde ok ve yay ile vahşi hayvanları ölüye zarar vermemesi için kovalaması gibi eylemler Çin toplumunda ölümden sonra ruhun var olduğu ve ölümden sonra yaşanılan bir diğer bir dünyanın olduğu inancını göstermektedir. Bu da çalışmamın diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Ru ve Mo ekolü cenaze merasimi düşüncesinin Çince imlerin biçimlenmesinde rol oynadığı görülmektedir. Her iki düşünce ekolünün cenaze merasimi düşüncesi ölüm kavramı ile alakalı Çince imleri etkilediği görülmektedir.

Sonuç olarak, konu ile alakalı kaynakların ve çalışmaların incelenmesi neticesinde, Çin’de etkili olan Ru ve Mo Düşünce Ekolleri’nin ölüm ve ölüm sonrası düşünceleri incelenerek, her iki düşünce ekolünün ölüm ve sonrası hakkındaki

savunduğu düşüncelerin birbirinden oldukça farklı olduğu ve toplumun ölüm ve cenaze merasimi düşüncesini derinden etkilediği görölmektedir.

KAYNAKÇA

AYDIN, Fuat, **Hint Dini Düşüncesinde İnsanın Özgürlük Anlayışı**, Ataç Yayınevi, İstanbul, 2005

AZERTÜRK, Semine İmge, **Çivi Yazısı ve Çin'in Fal Yazıtları**, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:37, Kayseri, 2014

BIAN, Wei Hui (编委会) , **Shuowen Jiezi Daquan Ji (说文解字大全集)**, Zhongguo Huaqiao Chubanshe (中国华侨出版社), Beijing, 2011

CAI, Ai Dong (蔡爱东), **Kong Zi De Sangzang Guan 孔子的丧葬观** (Konfüçyüs'ün Cenaze Merasimi Düşüncesi), Wenhua Yishu Yanjiu, Yancheng, 2010

CAI, Jing Xian (蔡景仙), **Xunzi Jinqi Rensheng 荀子进取人生** (Xun Zi'nın Dünyaya Girişi), Qing Pingguo Shuju Zhongxin Pin, 2013

CHEN, Gong Wen (陈功文), **Lunyu “Renzhe Ai Ren” Shuo Xinlun 论语-仁者爱人说新**, (Lunyu'de İnsan Sevgisi Fikri)

CHEN, Yu Ting (陈玉婷), **Mo Zi De Sangzang Guan Fawei** 墨子的丧葬观发微

(Mo Zi'nın Cenaze Merasimi Düşüncesi), Chongqing Chengshi Guanli

Zhiye Xueyuan Xuabao, Xianyang, 2009

FENG, Yu Lan, **Çin Felsefesi Tarihi**, Çev: Fuat Aydın, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Yayınları, İstanbul, 2009

GUANG, Zhangjian (张剑光), **Ru Tu Wei An** 土为安-图说古代丧葬礼

(Resimlerle Eski Dönem Cenaze Merasimi Kültürü), Guanling Chubanshe,

Yangzhou, 2004

KARAALİ, Rukiye, **Hint Kökenli Dinlerde Kurtuluş Anlayışı** (Yayınlanmış

Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008

KARAMAN, Hayrettin, **Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler**, Türk Tarih Kurumu

Basımevi, Ankara, 1996

KUAI, Dashen, Qi Hong, **Chinese Folk Customs (Çin Halk Kültürü)**, Çev: Peng

Ying, Anhui Wenyi Chubanshe, Anhui, 2009

LIU, Qing (刘青), **Zhongguo Liyi Wenhua** 中国礼仪文化 (Çin Etik Kùltürü),

Shishi Chubanshe, Beijing, 2009

OKAY, Bülent, **Konfüçyüs**, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004

OKAY, Bülent, **Konfüçyanizm'in Xiao Örnek Evlat İlkesi ve Xiao İlkesinin**

Çocuk Edebiyatına Etkisi, Cumhuriyetimizin 80. Yıl Kuruluş Yıldönümü

Anı Kitabı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2004

QIANG, Deng, **Funeral**, (Cenaze Merasimi), Çev: Ru Chen, Anhui Renmin

Chubanshe, Anhui, 2013

REN, Ji Yu (任继愈), **Mo Zi He Mo Jia** 墨子和墨家 (Mo Zi ve Mohizm),

Shangwuyin Shuguan, Beijing, 1995

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Fakülte Kitapevi,

İstanbul, 1983

T.Ames, Roger; ROSEMON Henry, Jr., **The Analects of Confucius; A Philosophical**

Translation, Random House Publishing Group, United States of

America, 1999

TÜMER, G ünay, KÜÇÜK Abdurrahman, **Dinler Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara,
2010

WAN, Li Hua (万丽华), **Kong Zi De Sangzang Sixiang Yanjiu**, (Konfüçyüs'ün
Cenaze Merasimi Düşüncesi Araştırması), Guji Zhengli Xuekan, Hefei, 2011

WEN, Jian Zhen (魏建震), **Xian Qin Zhaoguo Sangzang Wenhua Chutan** 先秦
赵国丧葬文化初探 (Qin Öncesi Zhao Beyliği Cenaze Kültürü
Araştırmaları), Handan Shizhuan Xuebao, Handan, 2000

XU, Feng (徐峰), **Kong Mo Sangzang Sixiang De Bijiao** 孔墨丧葬思想的比较
(Konfüçyüs ve Mo Zi Cenaze Merasimi Düşüncesi Karşılaştırması), Chengdu
Shidan Xueyuan Xuebao, Chengdu, 2013

XUE, Liyong (薛理勇), **Sangzang Xisu** 丧葬习俗 (Cenaze Merasimleri),
Shanghai Wenhua Chubanshe, Shanghai, 2010

YA, Se - LİN Mo Xu (雅瑟-林墨叙), **Huogong Mishi Quan Zhidao** 后宫秘事全知
道 (Harem'in Gizli Bilgileri), Xin Shejie Chubanshe, Beijing, 2012

YİTİK, Ali İhsan, **Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla**

İlişkisi, Ruh ve Madde Yayıncılık ve Sağlık Hizmetleri, İstanbul, 1996

ZHANG, Li Man (张莉曼), **Meng Zi De Sangzang Sixiang Chutan** 孟子的丧葬

思想初探, (Meng Zi'nın Cenaze Merasimi Düşüncesi Araştırmaları),

Qinghai Minzu Daxue Xuebao, Hefei, 2011

ZHENG, Qian, **China's Ethnic Groups and Religions** (Çin'in Etnik Grupları ve

Dinleri), Çev: Hou Xiaocui, Rong Xueqin, China International Press,

Beijing, 2011

ZHONG, Jing Wen (钟敬文), **Minsu Xue Gailun** 民俗学概论, (Halkbilim

Araştırmaları), Shanghai Wenyi Chubanshe, Shanghai, 1998

ZHU, Xi (朱熹), **Si Shu Zhuangju Jizhu** 四书章句集注 (Dört Kitap

Açıklamaları), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing, 2011

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/birth>

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/life>

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/death>

<http://www.merriam-webster.com/dictionary/mourning>

<http://ctext.org/liji/tan-gong-ii/ens> - 196

<http://ctext.org/yili/sang-fu/zhs> - 13

http://ctext.org/library.pl?if=en&res=77325&by_node=4474&remap=gb

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zh> 12

<http://ctext.org/mozi/self-cultivation/zhs>

<http://ctext.org/zhuangzi/tian-xia/zhs> - 2

<http://ctext.org/xunzi/li-lun/zhs> 17

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zhs> - 11

<http://ctext.org/xunzi/li-lun/zhs> - 17

<http://ctext.org/mozi/seven-causes-of-anxiety>

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zhs> - 4

<http://ctext.org/mozi-jiangu/fei-ru-xia/ens> - 3

<http://ctext.org/liji/za-ji-ii/zhs> - 72

<http://ctext.org/text.pl?node=2676&if=gb&show=parallel&remap=gb#pl432665>

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zh> - 12

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zh> - 9

<http://ctext.org/mozi/simplicity-in-funerals-iii/zh> - 4

ÖZET

İnsanoğlu'nun yaşamında, doğum ve ölüm hayatın başlangıç ve bitiş noktaları olmuşlardır. Ru ve Mo düşünce ekolleri düşüncesi toplumu derinden etkilemiştir. Çin'de etkili olan Ru ve Mo düşünce ekollerinin ölüm ve cenaze merasimleri hakkındaki düşünceleri birbirinden farklılık göstermektedir. Farklı dönemlerde oldukça etkili olan abartılı ve masraflı cenaze merasimleri Shang Dönemi'nde oluşmuştur. Dolayısıyla, abartılı ve masraflı cenaze merasimleri Konfüçyüs'ün yaşadığı dönem öncesinde oluşmuş ve şekillenmiştir.

Çalışmada, Çin'de etkili olan Ru ve Mo düşünce ekollerine ve bu düşünce ekollerinin ölüme bakış açısı ile sonrasında gerçekleştirilen cenaze merasimi düşüncesine değinilmiştir. Konfüçyüs ve Mo Zi'nın savunduğu ilkeler birbirinden farklılık gösterdiğinden, her iki düşünürün ölüm ve cenaze merasimi düşüncesi birbiri ile çakışmaktadır. Çalışmamın bir bölümünde, Konfüçyüs ve Mo Zi'nın ölüm ve cenaze merasimi düşünceleri konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından karşılaştırılmıştır.

ABSTRACT

In human's life birth and death has been beginning and ending points. Ru and Mo thoughts have profoundly affected the society's thought. Death and funeral thoughts of Ru and Mo that have been effective in China differ from each other. Extravagant and costly funeral which have been quite effective in different periods was formed in Shang periods. Therefore, extravagant and costly funerals were formed and shaped before the Confucius's period.

In this study, have been mentioned about Ru and Mo thoughts that have been effective in China and these schools of thought's death and funeral viewpoint. As Confucius and Mo Zi's advocated policies differ from each other, philosopher's death and funeral thoughts conflict. In a parts of study, in the terms of better understood subject Confucius and Mo Zi's death and funeral thoughts were compared.